

Siriku Glu

Eesti katoliiklaste häälekandja

9/1993

Mida üks haritud inimene
võiks teada:

- paavstist
- paavstluse tekkimisest
- paavstluse ajaloost
- Johannes Paulus II-st

ROOMA PAAVSTIDE LOETELU APOSTEL PEETRUSEST JOHANNES PAULUS II-ni

1.	Apostel Peetrus	66/67 (?)
2.	P. Linus	64-79 (?)
3.	P. Anacleto I	79-90/92 (?)
4.	P. Clemens I	90/92-101 (?)
5.	P. Evaristus	99/101-107 (?)
6.	P. Alexander I	107-116 (?)
7.	P. Sixtus I	116-125 (?)
8.	P. Telesphorus	125-138 (?)
9.	P. Hyginus	138-142 (?)
10.	P. Pius I	142-154/155 (?)
11.	P. Anicetus	154/155-166 (?)
12.	P. Soter	166-174 (?)
13.	P. Eleutherus	174-189 (?)
14.	P. Victor I	189-198/199 (?)
15.	P. Zephyrinus	199-217 (?)
16.	P. Calixtus I	217-222
	P. Hippolytus	217-235
17.	P. Urbanus I	222-230
18.	P. Pontianus	230-235
19.	P. Anterus	235-236
20.	P. Fabianus	236-250
21.	P. Cornelius	251-253
	Novatianus	251-258 (?)
22.	P. Lucius I	253-254
23.	P. Stephanus I	254-257
24.	P. Sixtus II	257-258
25.	P. Dionysius	259/260-267/268
26.	P. Felix I	268/269-273/274
27.	P. Eutychianus	274/275-282/283
28.	P. Caius (Gaius)	282/283-295/296
29.	P. Marcellinus	296-304
30.	P. Marcellus	307-308 (?)
31.	P. Eusebius	308-(309,310)
32.	P. Miltiades (Melchiades)	310-314
33.	P. Silvester I	314-335
34.	P. Marcus	336
35.	P. Julius I	337-352
36.	P. Liberius	352-366
	Felix II	355-358 (+365)
37.	P. Damasus I	366-384
	Ursinus	366-367
38.	P. Siricius	384-399
39.	P. Anastasius I	399-402
40.	P. Innocentius I	402-417
41.	P. Zosimus	417-418
42.	P. Bonifatius I	418-419
	Eulalius	418-419
43.	P. Coelestinus I	422-432
44.	P. Sixtus III	432-440
45.	P. Leo I (Suur)	440-461
46.	P. Hilarius	461-468
47.	P. Simplicius	468-483
48.	P. Felix II (III)	483-492
49.	P. Gelasius I	492-496
50.	P. Anastasius II	496-498
51.	P. Symmachus	498-514
	Laurentius	498-506
52.	P. Hormisdas	514-523
53.	P. Johannes I	523-526
54.	P. Felix III (IV)	526-530
55.	P. Bonifatius II	530-532
	Dioscurus	530
56.	Johannes II	533-535
	Mercurius	533-535
57.	P. Agapetus	535-536
58.	P. Silverius	536-537
59.	Vigilius	537-555
60.	Pelagius I	556-561
61.	Johannes III	561-574
62.	Benedictus I	575-579
63.	Pelagius II	579-590
64.	P. Gregorius I (Suur)	590-604
65.	Sabinianus	604-606
66.	Bonifatius III	607
67.	P. Bonifatius IV	608-615

68.	P. Deusdedit (Adeodatus I)	615-618
69.	Bonifatius V	619-625
70.	Honorius I	625-638
71.	Severinus	640
72.	Johannes IV	640-643
73.	Theodorus I	643-649
74.	P. Martinus I	649-653
75.	P. Eugenius I	654-657
76.	P. Vitalianus	657-672
77.	Adeodatus II	672-676
78.	Donus	676-678
79.	P. Agatho	678-681
80.	P. Leo II	682-683
81.	P. Benedictus II	684-685
82.	Johannes V	685-686
83.	Konon	686-687
	Theodorus	687-
	Paschalis	687-692
84.	P. Sergius I	687-701
85.	Johannes VI	701-705
86.	Johannes VII	705-707
87.	Sisinnius	708
88.	Konstantinus I	708-715
89.	P. Gregorius II	715-731
90.	P. Gregorius III	731-741
91.	P. Zacharias	741-752
	Stephanus II	752
92.	Stephanus II (III)	752-757
93.	P. Paulus I	757-767
	Konstantinus II	767-768
	Philippus	768
94.	Stefanus III (IV)	768-772
95.	Hadrianus I	772-795
96.	P. Leo III	795-816
97.	Stefanus IV (V)	816-817
98.	P. Paschalis I	817-824
99.	Eugenius II	824-827
100.	Valentinus	827
101.	Gregorius IV	827-844
	Johannes	844
102.	Sergius II	844-847
103.	P. Leo IV	847-855
104.	Benedictus III	855-857
	Anastasius III	855
105.	P. Nicolaus I	858-867
106.	Hadrianus II	867-872
107.	Johannes VIII	872-882
108.	Marinus I (Martinus II)	882-884
109.	P. Hadrianus III	884-885
110.	Stephanus V (VI)	885-891
111.	Formosus	891-897
112.	Bonifatius VI	896
113.	Stephanus VI (VII)	896-897
114.	Romanus	897
115.	Theodorus II	897
116.	Johannes IX	898-900
117.	Benedictus IV	900-903
118.	Leo V	903
	Christophorus	903-904
119.	Sergius III	904-911
120.	Anastasius III	911-913
121.	Lando	913-914
122.	Johannes X	914-928
123.	Leo VI	928
124.	Stephanus VII (VIII)	928-931
125.	Johannes XI	931-935
126.	Leo VII	936-939
127.	Stephanus VIII (IX)	939-942
128.	Marinus II (Martinus III)	942-946
129.	Agapetus II	946-955
130.	Johannes XII	955-963
	Ottaviano	963-965
131.	Leo VIII	964
132.	Benedictus V	965-972
133.	Johannes XIII	973-974
134.	Benedictus VI	974-985
	Bonifatius VII	974-983
135.	Benedictus VII	974-983

Loetelu jätkub tagakaane siseküljel.

**Püha Aujärje saadiku
residentis Baltikumis**

Eesti apostellik administraator
Ülempiiskop Justo Mullor Garcia
sekretär isa Mario Cassari
Antakalnio 3, 2065 VILNIUS, Lietuva
telefon 8-0122-740066

**Tallinna p. Peetruse ja Pauluse
kogudus**

Vene tn 18; EE-0001 TALLINN
telefon 44 63 67
isa Rein Õunapuu

- P 10.00 poolakeelne missa
11.30 eestikeelne missa
E -
T 18.00 ladinakeelne missa
K 9.00 ladinakeelne missa
N 17.00 poolakeelne missa
18.00 eestikeelne missa
R 9.00 ladinakeelne missa
18.00 eestikeelne missa
L 9.00 ladinakeelne missa
18.00 ladinakeelne lauldav missa

Iga kuu 1. laup. leedukeelne missa 17.00

Pärnu: Iga kuu 1. ja 3. pühapäeval
kell 16.00 eestikeelne missa Pärnu
Ellisabetti (luterliku) kiriku kabelis.

Ahtme: Iga päev kell 18.00 poola-
keelne missa kabelis Sõpruse 82.
(tel. 233 - 34 003).

Narva: Igal pühapäeval missa lu-
terlikus kabel-kirikus Kreenholmi 22.
Informatsioon Ahtme kogudusest.

Tartu p. Neitsi Maarja kogudus

Veski tn 3; EE-2400 TARTU
telefon 34 235
isa Väino Niitvägi

- P 10.30 poolakeelne sõna liturgia
11.00 eestikeelne missa
E -
T 18.00 missa
K 8.00 missa
18.00 roosipärg
N 8.00 missa
18.00 roosipärg
R 8.00 missa
18.00 roosipärg
L 18.00 poolakeelne missa

tavaliselt on
missad ja roos-
pärgapälvused
eesti keeles,
vastavalt olu-
korrale võib
keel muutuda

Valga: Igal pühapäeval kell 15.00
missa Jaani kiriku käärdkambri

Tegeva armastuse saadikud

Endla 33-10, EE-0001 TALLINN
telefon 45 15 06
Ülemõde Stanislette

- K ja R 7.00 missa
P, E, K, R 18.00 adoratsioon
T, N, L 7.00 adoratsioon

Missale ja adoratsioonidele on kõik teretulnud!

**Eesti apostelliku administraatori,
ülempiiskop Justo Mullor Garcia tervitus paavstile
Tallinna Peetruse ja Pauluse koguduse kirikus.**

Püha Isa, Eesti katoliku kogudusel on täna pidupäev. See on päev, mille Issand on teinud (Ps. 117,24). Nagu lapsed tulevad oma isa juurde, nõnda on kogunenud siia - Teie Pühaduse ümber - selle koguduse liikmed, kes täna pärastlõunal tulevad ühes Teiega, et saada osa pühast Armulauast.

Tallinnas, Tartus, Kohtla-Järvel, Pärnus ja Narvas olevate katoliiklaste arv ei ole suur. Nad pärinevad erinevatest kultuuridest. Eestlaste kõrval on ka poolakaid, leedulasi, venelasi, valgevenelasi ja teisi. Kõik nad tahavad olla us-tavad Issandale ning samuti Peetruse ametijärglasele.

Täname Teid, Püha Isa, et olete meile osutanud seda au ja tulnud meid külastama. Meie kõik, eesotsas kahe eesti rahvusest kogudusepreestri isa Rein Õunapuu ja isa Väino Niitvägiga, oleme valmis kuulama teie kui kogu maailma katoliiklaste ülemkarjase sõna ja ütleva:

Püha Isa, tere tulemast Eestisse!

Kiriku Elu 9/93

Eesti katoliiklaste häälekandja

Ilmus jaanuarist 1933 kuni juulini 1940.
Uuesti ilmub alates oktoobrist 1989.

Sissejuhtus ja ülevaade katoliku kirikust - isa Rein Õunapuu, toimetaja	4
Kes on Karol Wojtyła - õde Benedicta Idefelti raamatu põhjal	9
Peetruse asend apostlite seas - isa Jan Aarts SCJ	14
Rooma piiskop kolmel esimesel sajandil - isa Jan Aarts SCJ	22
Paavsti primaat ja ilmeksimatus - piiskop Paul Verschuren	28
Kõikide rooma paavstide nimekiri läbi kahe aastatuhande	2 ja 39

"Kiriku Elu" nr 9 (137) 1993. Katoliku kiriku väljaanne.

Ilmub 12 numbrit aastas. Toimetaja preester Rein Õunapuu.

Toimetus: Vene tn 18 0001 TALLINN telefon +372 2 446367

Trükitöö: AS Terbo Ltd., Rävälä pst. 8 TALLINN

Armas lugeja,

peaks olema prohvet, et ennustada, kui palju on eestlaste hulgas neid, kes üldse tunnevad huvi paavstluse kui nähtuse vastu, ja sellega seoses ka praeguse paavsti Johannes Paulus II külaskäigu vastu Eestisse, mis toimub käesoleva aasta 10. septembril.

Kui sina oled selle lehe kätte võtnud ja lugemisega juba siia kohta välja jõudnud, siis juhib sind tõenäoliselt intelligentse inimese loomulik huvi nähtuste vastu, mida ta eriti hästi ei tunne, kuid mis vääriskid vähemalt pealiskaudset tutvumist.

Kui miski eestlast eurooplasest märgatavalt eristab, siis on selleks kahtlemata teadmatuse religiooni küsimustes. Piiblitundmises on viimastel aastatel küll märgata mõningaid edusamme, juba mõnda aega pole ma enam raadiost ega televiisorist kuulnud enesekindlate tegeliskite juttu "juutide ülestõusmispühadest" või "Iisraeli vangipõlvest".

Sama ei saa kahjuks öelda Euroopas ja maailmas levinud usundite süsteemi ja geograafia tundmisest. Näiteks on suurem osa eestlasi, kellega ma olen kokku puutunud, surmkindlad, et luteri kirik on palju suurem kui katoliku kirik.

Kui küsida Tallinna linnas möödakäijatelt katoliku kiriku asukohta, saab tavaliselt vastuseks vaid ölakehtusi. Siiski, tõele au andes, teavad mõned seda Vene tänaval, Dominiiklaste kloostri kõrval asuvat kirikut küll, ainult et tihti "poola kiriku" või kogunisti "poola sünagoogi" nime all.

Eesti katoliiklaste ajakirja käesolev erinumber on pühendatud ajaloolisele sündmusele - esmakordselt astub paavst Eestimaa pinnale. Ajakiri on mõeldud katoliiklaste kõrval ka nendele inimestele, kes tahavad oma maailmapildi avardamiseks saada autentset materjali katoliku kiriku kohta.

Seekordne lehenumber püüab anda lugejale linnulennulise ülevaate:

- kristlike kirikute jaotusest ja selle põhjustest
- paavstluse ajaloost ja tänapäevast
- rooma-katoliku kirikust maailmas ja Eestis
- paavstist poliitiku ja kirikujuhina
- paavst Johannes Paulus II-st inimesena

Kui inimesed tulevad kohtuma vaimulikuga, on neil algtihti kõikvõimalikke konkreetset infot puudutavaid küsimusi. Väga sageli ütlevad nad üsna vestluse algul, et neile ei mahu kuidagi pähe üks asi, nimelt:

MIKS ON MAAILMAS NII PALJU KIRIKUID?

Rooma-katoliku kirik on maailma vanim ja suurim kristlik organisatsioon, millesse kuulub peaaegu miljard inimest. Üldse loendatakse maailmas kokku umbes 22 000 erinevat kristlikku konfessiooni. Seni on katoliiklasi rohkem kui kõikide teiste kristlike kirikute ja sektide liikmeid kokku - ning muuseas vaid veidi vähem, kui on terves maailmas islamiusulisi.

Kuid miks siiski on kristlaskond nii suures ulatuses lõhenenud?

Püüdes anda sellele küsimusele analüüsivat vastust, võib kirikute hulgas muidugi teha igasuguseid lahterdusi. Üks võimalus on jagada nad kolme põhitüüpi: riik-kirik, riigikirik ja "põrandaalune" kirik, ning vaadelda erinevate tüüpide tekkimise põhjuseid.

Riik-kirik

See tüüp hõlmab ainult katoliku kirikut: rooma paavst on üheaegselt nii kirikujuht kui ka iseseisva riigi pea.

Püha apostel Peetrus, keda loetakse esimeseks paavstiks ja kelle otsene ametijärglane on ka praegune paavst, elas Roomas ja oli esimene Rooma piiskop. Nii kristlaste tagakiusamise ajal esimesel kolmel sajandil kui ka selle järel oli (lääne) kristluse keskus Roomas. Rooma keisririigi lagunemise järel oli kirik ainukene organiseeritud institutsioon, ning seetõttu pidi ta võtma enda peale rahva juhtimise ja kaitsmise barbarite rünnakute vastu.

Paavstiriik kui selline ilmus maailmakaardile VIII sajandil, kui frangi imperaator **Pippin Lühike** kinkis paavstile suure osa Itaaliast. Sellest ajast püsis paavstiriik - kord suurenedes, kord vähenedes - kuni Itaalia vabadussõjani 1870. aastal. Pärast Itaalia Vabariigi väljakuulutamist kaotas paavst oma valdused, kuid siiski mitte oma autoriteeti ja tegutsemisvabadust. Mõlemapoolsete jõupingutuste tulemusena sõlmiti 1929. aastal leping Itaalia Vabariigi ja rooma paavsti vahel, millega viimase residents Vatikan (pindala ca 0,44 km²) tõsteti iseseisva riigi staatusse.

Paavstil on tegelik võim oma kiriku üle. Tema määrab ametisse kõik piiskopid, temal on õigus ka nad iga hetk tagasi kutsuda. Paavstivõim püsib mitte sõjalisel jõul, vaid moraalsel autoriteedil, sest see võim seab endale ülesandeks eelkõige inimesikuse moraalse eneseteostusõiguse kaitsmise valitsejate

omavoli ja ühiskonna allakäiguga kaasnevate nähtuste eest. Paavst teostab oma võimu ühiskonnas piiskoppide kaudu, kellele on toeks kõik katoliiklased (muidugi üksikute eranditega, nagu see on iga organisatsiooni puhul).

Katoliku kirik on rohkete sisemiste reformide kaudu pidevalt kontrollinud oma suhet muutuvasse maailma ja oma liikmetesse, et Kristuse poolt maailmale antud sõnum jõuaks iga põlvkonnani kaasaegsesse mõttelaadi tõlgendatuna, kuid ometi muutumatuna.

Riigikirikud

on tekkinud siis, kui ilmalik võim on avaldanud kirikule survet, et kirik alluks riigile, mitte aga mingile iseisvale, väljaspoolsele autoriteedile. Niisugust süsteemi esindavad õigeusu, anglikaani ja luterlikud kirikud.

Rooma paavsti meelevald oli võimuahnetele ilmalikele valitsejatele alati tülikas. Kui näiteks mõni kuningas hakkas oma alamaid taga kiusama kasvõi kõrgete maksude abil, oli rahval alati võimalus kaevata kohalikule piiskopile, kes omakorda kandis olukorlast ette paavstile; kui asi läks nii kaugele, et paavst kuninga kirikuvande alla pani, tähendas see, et ükski inimene, kes pidas kalliks oma hingeõndsust, ei tohtinud igavese hukatuse ähvardusel kuningale alluda. Niisuguses olukorras tekkis tihti kodusõda, või siis tuli mõni naaberkuningas ristisõjaga - usu ja moraali põhimõtetest taganenut korrale kutsuma. Muidugi püüdsid paljud valitsejad seetõttu vabaneda Rooma autoriteedist oma riigi kiriku üle.

Nendes piirkondades, mis jäid Roomast kaugele nii geograafiliselt kui kultuuriliselt, hakkas maad võtma ilmalike valitsejate omavoli. Nad hakkasid ise määrama ametisse piiskoppe, kes pidid kõiges arvestama eeskätt ilmaliku valitseja soovidega - muidu tagandas viimane nad ametist. Sel viisil eraldusid katoliku kirikust XI sajandil õigeusulised, XVI sajandil protestandid. Teisest küljest tuleb tunnistada, et just mainitud sajanditel võib rooma kirikuvalitsuses täheldada teatud madalseisu - tegelemist kõrvalasjadega peaasja asemel. Selle asemel, et kirikut õigeaegselt reformeerida, mängiti suur osa sellest ilmaliku võimu intriigidele kätte, kuna isehakanud reformaatoritele ei pakutud kiriku poolt muud alternatiivi kui täielik patukahetsus koos oma vaadetest lahtitütlemisega, või siis tuleriit.

Tänapäeval on tüüpiliste riigikirikute vabanemine riigi diktaadist teinud küsitavaks paljude kirikute ühtsuse ja terviklikkuse. Seal, kus vanasti ilmalik valitseja võimupositsioonilt tülid lõpetas, tuleb nüüd oma lahkkelidega ise toime tulla, täpsemalt öeldes - tuleb kannatada seda kestvat pinget, mida põhjustavad lahenduseta jäänud probleemid.

Katakombikirikud

Kolmandat teed lähevad uue ajastu katakombikirikud, mis saavad hoo sisse protestantismi põhiteesi kaudu, et usu aluseks tuleb pidada ainult piiblit, küsimata kuidas või missugust teed on pühakiri meie kaasaega jõudnud. Eestis esindavad seda tüüpi kõige eredamalt viimastel aastatel siia jõudnud uussektid.

Piiblis endas esineb ju ainult üks kirikutüüp - katakombikirik. Teistsugune vorm polnud meie ajaarvamise esimesel sajandil lihtsalt mõeldav, sest inimesed ja maailm ei tundnud ristiusu olemust ega teadnud, kas seda tuleb karta või heaks kiita. Vastuseis taganes alles kahe sajandi pärast; selleks ajaks oli ühiskond ära tundnud kristluse eelised teiste kaasaegsete religioonide ees. Pärast keiser Konstantinuse poolt 313. aastal väljakuulutatud Ususallivusedikti tuli kirik katakombidest välja ning hakkas arenema vastavalt uutele tingimustele. Katoliku kiriku ajalugu jälgides on see areng väga hästi märgatav ja analüüsitav.

Ometi on paljud tänapäeva nn vabakirikud võtnud eesmärgi "minna tagasi algse katakombikiriku juurde" - mis siis, et keegi neid enam kuhugi "põranda alla" ei sunni. Küllap juhib enamikku vabakiriklastest siiras innustus (ja ehk ka alateadlik nostalgia), mis tekitab, kui nad loevad Piiblist apostlite kirju ja Apostlite tegude raamatut. Kuid ajalugu ja traditsioon annavad selge vastuse, miks kristlased katakombikiriku vormi hülgasid.

"Katakombikirikuid" iseloomustab killustatus; sektide arv on tõusnud tuhandetesse just vabakirikute killunemise ahelreaktsiooni tõttu. Igaüks, kes on meie vabakirikute eluga vähegi kursis, oskab siinkohal tuua ka kodumaiseid näiteid. Võrdlusena meenub mulle Eesti esimese vabadusaja lõpul tehtud, eri uskkondade liikmete arvu käsitleva statistilise tabeli viimane lahter, mis nägi välja niisugune: Päikesekummardajaid: 1; neist mehi: 1, naisi: -. (Edelberg, "Lahkusud Eestis").

Hoolimata algkristluselt laenatud infrastruktuuri haprusest leidub ka vabakirikutes harmoonilisi, nii iseenda kui maailmaga tasakaalus olevaid kogudusi - peamiselt nendes vabakirikutes, millel on juba mitusada aastat omaenda ajalugu seljataga.

PAAVST JA KATOLIKU KIRIK

Katoliiklaste jaoks on paavst **usu ja moraali küsimustes** eksimatu, **kui ta kõneleb kiriku nimel** (palun siinkohal täpselt tähele panna rõhutusi - on ju paavsti ilmeksimatus üks kõige rohkem väärtõlgendusi saanud nähtus). Paavsti ilmeksimatust võib lugeda kokkuleppeliseks, mis on ellu kutsutud selleks, et

panna piir tekkivatele vaidlustele, mis lõhuvad kiriku terviklikkust või deformeerivad selle moraaliõpetust. Paavstil on õigus lõpetada iga kirikusisene vaidlus ja lubada selle jätkamist siis, kui tekkivad uued lahendus- või kompromissiperspektiivid. Õpetust paavsti ilmeksimatusest võib aga võrrelda aatomipommiga - juba üksnes selle olemasolu tekitab olukorra, et seda kunagi ei kasutata. Seni pole ükski paavst kasutanud kõnesolevat meelevalda moraali küsimustes.

Paavst valitakse ametisse eluks ajaks. Eluajaks valitud paavst ei pea raiskama energiat ja lahendama oma südarnetunnistust valimiskampaania lubaduste ja populistlike otsuste nimel; tema kohus on öelda kõigile tõtt ka siis, kui seda on valus kuulata. Niisugune süsteem on vähemalt kiriku jaoks ideaalne. Paavstrioonile jõuab inimene läbi väga tiheda sõela, tavaliselt mitte enne 55. eluaastat, seega ei ületa tema valitsusaeg tavaliselt 30 aastat - mis aga kiriku ajaloos on küllalt lühike periood.

Teisalt toimib siin ka stabiliseeriv süsteem: kui ühe paavsti poolt teostatav kiriku haldamine on kas liiga konservatiivne või liiga liberaalne, loob ta sellega olukorra, et järgmiseks, või vähemalt ülejärgmiseks paavstiks valitakse kindlasti vastupidise kirikupoliitika toetaja.

Igavikulises mõttes on katoliku kirik turvaline, sest ka tehtud vigu ei unustata, ülekohus tehakse heaks, kui selle mehhanismist on aru saadud, kui seda on võimalik empiiriliste vahenditega tõestada. Nii mõisteti paar aastat tagasi avalikult õigeks 1616. aastal oma vaadetest loobuma sunnitud **Galileo Galilei**, nii kuulutati 1920. aastal pühakuks inkvisitsioonikohtu poolt 1430. aastal surma mõistetud **Jeanne D'Arc**. Kirik ei unusta ei head ega halba, et tulevased põlved ei kordaks esiisade vigu.

TULEVIKUPERSPEKTIIVID

Tänapäeva demokraatlik ühiskonnastruktuur võimaldab kõigile kirikutele uue arengutee. Kui riik ei sekku enam kirikute õpetustesse ning reguleerib (inimese füüsilist ja psüühilist tervist kaitsvate kriminaalseaduste kaudu) ainult ekstreemsusi, toob niisugune areng esile uue olukorra: kirikud aitavad ühiskonda selle kitsaskohtade ületamisel ja nõuavad oma õigusi demokraatlikul teel, kusjuures nad ei ole riigi poolt taga kiusatud ega ka mitte ise võimul.

On tõenäoline, et Kristuse poolt nimetatud "üks kari ja üks karjane" - kirikute konsolideerumine ja taasühinemine - teostuvad edaspidi pigem kokkulepete kaudu, mitte kõigi kirikute tagasipöördumisena Ema-kiriku rüppe otsekui kadunud pojad. Ei saa mööda minna faktist, et katoliku kirik on teiste kirikute

kogemustest palju õppinud. Pühakirja tõusmine usu aluseks paljudes kirikutes on sundinud katoliku kirikut pöörama piiblile endisest veelgi rohkem tähelepanu, ja see on kogu kiriku usuelule kahtlemata kasuks tulnud. Ka paljud vabakirikutes tuntud vagadusvormid on leidnud endale poolehoidjaskonna katoliiklaste hulgas.

Demokraatlikes riikides on oikumeenia muutunud väga paljude inimeste südameasjaks juba praegu, ja see protsess süveneb üha. Ometi ei tohi me minetada ettevaatust. Kosmopolitism arendab ühiskonda ainult siis, kui ta ei jäta inimest juurtest ilma. Inimene, kes püüab haarata kogu maailma kultuuri, ei tohi kaugeneda kultuurikeskonnast milles ta elab, millest on välja kujunenud tema emakeel ja mõttemaailm. Muidu ei suuda ta mõista sügavuti ühtegi kultuuri ja loob näiteks "kõiki maailmareligioone ühendada pütüdjate religiooni", mis on lihtsalt üks uus sekt paljude teiste kõrval.

Inimest ja tema poolt loodut on võimalik hinnata ainult pinnapealselt, sest inimese elu ja maailma ajalugu pole staatilised faktid, vaid protsessid. Protsessi saab ammendavalt hinnata alles siis, kui see on lõppenud. Kuid surmgi ei lase inimest lõpuni hinnata, sest inimelu jätkumine teispoolsuses on - kasvõi juba üksnes meie maailmakogemuse põhjal - tõenäolisem kui inimesiku täielik lakkamine. Nii või teisiti muutub taas aktuaalseks juba algkristlikest aegadest tuntud põhimõte: "in necessariis unitas, in ceteris libertas" - "hädavajalikes asjades hoitagu kokku, ülejäänus olgu vabadus!"

ROOMA-KATOLIKU KIRIK EESTIS

Küllaltki tihti võib kuulda arvamusi, et katoliiklasi Eestis kas pole üldse, või siis on mõned üksikud poola päritolu inimesed. Katoliku kirikut ei teata meil kuigi laialdaselt ehk ka seetõttu, et ta ei tee kõvahäälselt misjonitööd, samuti pole katoliiklastel kombeks inimesi "pöörata" või neid aktiivselt oma kirikusse kutsuda.

Neile, kes tahavad teada katoliku kiriku tegelikku olukorda Eestis, võiks siinkohal tuua väikese ülevaate ajaloost ja tänapäevast.

Andmed Eesti ristiusustamise kohta on vastukäivad. Säilinud on üsna vähe usaldusväärseid dokumente, sest suur osa neist hävis või hävitati usupuhastuse käigus, või läks kaduma sõdades, kus iga uus võimhaaraja üritas minevikku oma kasuks ümber teha. Olemasolevad materjalid annavad tunnistust nii ühest kui teisest - nii ristiusustamisest rahulikul teel kui ka

“tule ja mõõgaga”. Näiteks on Tallinna Mihkli nunna-klooster ehitatud XII sajandil - ammu enne Saksa rüütlite tulekut. Ka nn Taani hindamisraamatu põhjal võib järeldada, et kristlikud kogudused olid Eestis olemas juba kaua enne tule ja mõõga meeste saabumist. Omaette väga põnev teema on ka katoliiklike motiivide leidumine eesti rahvalauludes.

Lutheri reformatsiooni järel, XVI sajandi teisel veerandil, hävitati katoliiklus Eestis peaaegu täielikult. Esimene rooma-katoliku kogudus tekkis taas Tallinnasse XVIII sajandi lõpul. Esimene reformatsioonijärgne katoliku kirik - toosama Vene tänaval asuv - valmis Tallinnas 1844. aastal. Eelmise sajandi lõpuks kerkis katoliiklaste pühakoda Tartusse, meie sajandi esimestel kümnenditel ehitati kirikud ka Narva, Valka, Kiviõlisse ja Rakverre, lisaks avati mõnedes linnades - näiteks Pärnus - ja asulates väiksemad kabelid.

Eesti Vabariigi loomisega muutus ka rooma-katoliku kirik Eestis iseseisvaks üksuseks - otse paavstile alluvaks apostellikuks administratuuriks. Jesuiitide ja kaputsiinide mungaordud löid siia oma keskused. 1936. aasta detsembris pühitseti eesti katoliiklastele oma piiskop - sakslasest jesuiit **Eduard Profittlich**, kes oli eelnevad viis aastat olnud siin apostellikuks administraatoriks, ning keda tunti erakordselt haritud ja avara inimesena.

Vahetult enne nõukogude okupatsiooni oli Eestis 11 rooma-katoliku kogudust ja 14 vaimulikku, lisaks paar nunnaordut kokku mõneteistkümne liikmega. Suurema osa eesti katoliiklastest moodustasid poola võõrtöölised ja muud välismaalased. Eestlasi oli tol ajal katoliiklaste hulgas mõnekümne ümber, osalt segaabiellude, osalt ületuleku kaudu teistest kirikutest.

Kuna suurem osa katoliku preestritest olid saksa rahvusest, pidid nad Molotov-Ribbentropi pakti sõlmimise järel Eestist lahkuma. Piiskop Profittlich jäi Eestisse, teades väga hästi, mis teda ees oodata võib; ta arreteeriti 1941. aasta juunis, paar päeva pärast sõja puhkemist N. Liidu ja Saksamaa vahel, ning ta hukati või suri Kirovi linnavanglas 1942. aasta veebruaris - kohtuotsusega oli ta mõistetud mahalaskmisele, süüdistatuna nõukogudevastases agitatsioonis ja spioneerimises.

Nõukogude võim sulges järgemööda kõik katoliku kirikud, kogudused jäid nõrgaks osalt ka seetõttu, et paljud poola ja saksa rahvusest katoliiklased olid Eestist lahkunud. Lahti jäid ainult Tallinna ja Tartu kirikud. Kuna Eesti apostellik administratuur lakkas kõikide vaimulike lahkumise tõttu olemast, liideti Eesti alad Riia piiskopkonnaga, ning eesti katoliiklasi tulid teenima lätlastest preestrid **Mikelis Krumpans** Tallinna ja **Janis Pavlovskis** Tartusse. Tol ajal käi-

sid katoliku kirikus peamiselt poola rahvusest inimesed, kelle arv on täienenud nende poolakate arvel, kes põgenesid siia Stalini poolt Valgevenes organiseeritud näljahäda eest. Kuuekümnendatel aastatel tegid Eestis mõneaastase vahepeatuse Kesk-Aasiast Saksamaale siirduvad volgasakslased.

Seitsmekümnendatel aastatel tekkis teatud luterlikes ringkondades huvi katoliikluse vastu. Sõlmiti sidemed leedu katoliiklastega. Eesti muusikud avastasid enda jaoks gregoriaani koraali ja varajase muusika. Selle liikumise mõjul tuli katoliku kirikusse küllalt palju noori eestlasi. Viimase kahekümne aastaga on näiteks Tallinna kirikus ristitud üle 500 eestlase, neist suurem osa täiskasvanud.

Huvitava tendentsina võib märkida, et katoliku kirikusse liitunud eesti rahvusest inimesed on olnud peamiselt kõrgharidusega või üliõpilased.

Eestis on praeguse seisuga ainult kuus rooma-katoliku kogudust: pidevalt tegutsenud kogudused Tallinnas ja Tartus, ning viimastel aastatel taasavatud kogudused Kohtla-Järvel (Ahtmes) ja Valgas. Pärnu ja Narva kogudused, mis sisuliselt juba tegutsevad, saavad peagi registreeritud.

Eestis töötab praegusel hetkel neli rooma-katoliku preestrit: kaks eestlast - Tallinna ja Pärnu preester isa **Rein Õunapuu** ning Tartu ja Valga preester isa **Väino Niitvägi** - ning kaks poolakat, neist üks Ahtmes ja Narvas ning teine Tartus. Peale nende töötavad siin pikemate või lühemate perioodide kaupa mõned “külalispreedrid”, sügisest alates peab näiteks Tartu Ülikooli usuteaduskonnas loenguid isa **Vello Salo**, kes eesti kultuuriringkondades on rohkem tuntud Kanada eestlasest keelemehe, kirjastaja ja piibliajaloo eksperdina ning küüditatute saatuse uurijana.

Käesoleval hetkel tegutseb Eestis vaid üks katoliiklik nunnaordu - kogu maailmas tuntud Tegeva armastuse saadikud (*Missionaries of Charity*) ehk Ema Teresa õed. Tallinna kloostriks on õdesid neli, neist kolm indialast ja üks poolakas. Tallinna vastu tunnevad taas huvi püha Birgitta ordu õed, kavas on ka mõne mungaordu tegevuse taastamine või alustamine.

Eesti apostellik administratuur taastati 1992. aasta aprillis, ning apostellikuks administraatoriks määrati suurte kogemustega diplomaat(muuhulgas töötanud Vatikani esindajana ÜRO-s ja Euroopa Nõukogus), hispaanlasest ülempiiskop **Justo Mullor García**, kes eelneva aasta detsembris oli nimetatud paavsti nuntsiuseks (st diplomaatiliseks saadikuks) kõigis kolmes Balti riigis. Niisugune olukord, kus paavsti diplomaatiline esindaja on ühtlasi ka kohaliku kiriku piiskop, on kirikus üsna harva esinev, ning tavaliselt loetakse seda suhteliselt ajutiseks lahenduseks.

See, kui palju on Eestis katoliiklasi, on üks raske küsimus. Sõjaeelsed kartoteegid konfiskeeris KGB koos piiskop Profittichi arreteerimisega. Sõja järel ei ole koguduseliikmete üle mingit arvestust peetud, et vältida inimeste tagakiusamist nõukogude võimude poolt. Võib oletada, et katoliiklaste arv on praegu Eestis umbes kolme tuhande ringis.

Eesti katoliiklaste häälekandja, kuukiri "**Kiriku Elu**" ilmus alates 1933. aasta jaanuarist, suleti kohe pärast nõukogude okupatsiooni algust 1940. aasta suvel, ning ilmub taas alates 1989. aasta oktoobrist. Kord kuus väljaantav ajakiri pakub läbitöötatud informatsiooni katoliku kiriku ajaloost ja õpetusest, teoloogilisi artikleid, püsiväärtusega katoliiklikku literatuuri, ülevaateid katoliku kirikus tänapäeval toimuvast, artikleid Eesti katoliku kiriku ajaloost jne; minimaalselt on "ühikordseks tarvitamiseks" mõeldud uudismaterjali. "Kiriku Elu" - millel on kujunenud oma kindel lugejaskond, ka teiste kirikute liikmete seas - on siiani saanud osta vaid katoliku kogudustest, kuid alates järgmisest aastast võivad huvilised seda tellida "Ajakirjanduslevi" kaudu.

Juba paar aastat ilmub lastele 6 korda aastas välja antav leht "**Agnes Dei**", päris pisikestele ilmub eraldi "**Agnellus**". Neid lehti saab esialgu vaid kogudustest. Vatikani raadio annab kord nädalas ka eestikeelseid uudiseid, soovija saab selle kohta täpsemaid andmeid katoliku kogudustest.

Siinkohal tahaksin esitada lugejatele ühe palve. Kui teil, teie sugulastel või tuttavatel on mingeid andmeid - mälestusi, fotosid (soovitavalt täpsustustega fotol olivate kohta) või muud seesugust - katoliku kiriku ajaloo kohta Eestis, siis on suur palve, et te võtaksite kontakti allakirjutatuga Tallinna koguduse aadressil Vene tn 18, EE-0001 Tallinn. Eriti oodatud oleks muidugi need, kes teavad midagi piiskop Profittichi saatusest tema arreteerimise järel - näiteks vangla kaaslased Kirovi linnavanglast nr 1 - või need, kes on olnud vangis koos paater Heinrich Verling'iga. Teie soovi korral teeme me dokumentidest ja fotodest enda jaoks koopia ning tagastame originaali. Igasugune infotera võib olla meie jaoks hindamatu väärtusega, sest mäletajaid jääb ju üha vähemaks ...

MIKS PAAVST ÜLDSE EESTISSE TULEB

Nagu eelpool öeldud, on paavst mitte ainult katoliku kiriku pea, vaid ka riigijuht, kelle mõjuvõim ei põhine mitte sõjalisel jõul, vaid moraalsel autoriteedil.

Paavst tuleb Eestisse meie presidendi kutsel, sest ka eesti rahval on tänuvõlg paavsti ees. Vabade

ametiühingute liikumine Poolas oleks vägivallaga lämmatatud, kui poleks olnud paavsti rahvusvahelist autoriteeti, mis hoidis Poola sündmusi kogu maailma tähelepanu keskmes ja ühendas kõik poolakad rahumeelseks ja distsiplineeritud vastupanuks. Ilma Poola sündmusteta oleks kommunismiimpeerium võinud kesta palju kauem, sest just solidaarsusliikumise pretsedent lõi kõikuma müüdi kommunismiidee igavikulisusest. Mäletan, kuidas omaaegsed eesti dissidendid - praegused poliitikud - jälgisid Poola sündmusi. Näiteks praegune Riigikogu asespiiker **Tunne Kelam** õppis selle jaoks spetsiaalselt ära poola keele.

Suurem osa eestlasi näeb paavsti ainult televiisorist

Kahjuks on see nii, sest paavst viibib Tallinnas ainult ühe päeva. Suurem osa üritustest, milles ta osaleb, on jumalateenistused, mis nõuavad osalejatelt teatud käitumisharjumuste tundmist.

Tasuta kutseid Raekoja platsil toimuval missal osalemiseks jaotatakse Eesti Kirikute Nõukogu kaudu. EKN korraldab omalt poolt oikumeenilise jumalateenistuse Niguliste kirikus, kus paavstiga koos palvetavad luteri, õigeusu, baptisti ja metodisti kirikute esindajad. Oma visiidi ajal kohtub paavst muidugi ka president **Lennart Meriga**.

Paavsti visiidi ajaks on Eesti riik kavandanud üsnärgend abinõud turvalisuse tagamiseks. Ei tohi unustada, et praegusele paavstile on tehtud mitu atentaati, millest üks oleks äärepealt võtnud temalt elu - on ju Johannes Paulus II üks kurjuseimpeeriumi peamistest hauakaevajatest.

KOKKUVÕTTEKS

Tuleb tunnistada, et paavsti visiidiga seotud massiürituste organiseerimine on üsna raske katsumus väikese liikmetearvuga eesti katoliku kirikule ning väheste vastavate kogemuste ja materiaalsete võimalustega eesti riigiaparaadile. Kuid selge on, et me kõik teeme oma parima, ja rohkem meilt keegi ka ei nõua. Samas tuleb osata tähele panna ja mõista, et meie kõige suurem raskus on siiski selles tühemikus, mis on eesti ühiskonda 50 aastat lahus hoidnud omaenda juurtest ja arenenud maailmast.

Aidaku paavst Johannes Paulus II visiit Eestisse meid sammukese võrra edasi hea ja kurja tundmise teel, teel avatusele igaveste väärtuste ees.

isa Rein Õunapuu
"Kiriku Elu" toimetaja

Kes on Karol Wojtyła?

Kui Krakowi ülempiiskop, kardinal Karol Wojtyła valiti oktoobris 1978 paavstiks, reisis inglise kirjanik Mary Craig Poolamaale, et koguda autentset materjali uue paavsti eluloo jaoks. Ta küsis, kust kõige paremini võiks niisugust materjali leida. Paavsti eakassõber küsis vastu: "Missugusest Wojtylast te tahate andmeid? Preester Wojtylast? Kirikujuhist? Luuletajast? Filosoofist? Näitlejast? Üliõpilasest ja vastupanuliikumise kangelasest? Vaeste sõbrast? Kontemplatiivsest palvetajast? Sportlasest? Looduse imetlejast? Teil läheb selleks ilmselt mitu kuud. Kellest te sooviksite alustada?"

Tõepoolest, kõike seda on Wojtyła olnud ja on veel praegugi.

Lapsepõlv

"Kahekümnendaks eluaastaks olin ma juba kaotanud kõik, keda ma armastasin," on paavst öelnud. Niisugusest saatusest hoolimata on ta loomult rõõmsameelne, südamlilik ja julge. Julgust vajab ta oma praeguses ametis, ja seda vajab ta ka oma tormilises nooruses.

Karol Wojtyła sündis 18. mail 1920 väikeses poola linnas nimega Wadowice, Tšehhoslovakkia piiri lähedal Beskidmägede jalamil. Tema vanemad olid ohvitser Karol Wojtyła ja õpetajanna Emilia Wojtyła. Peres oli 14 aastat vanem poeg Edmond. Ristimisel anti poisile tema isa nimi: Carolus Józef.

Väike Lolek, nagu poissi kutsuti, nägi oma ema tihti haigena. Kurvastusega meenutab ta praegu, et ema ei saanudki näha tema esimese armulaua päeva. Ema suri, kui Karol oli 9-aastane. Vanem vend, kes töötas haiglas arstina ja oli seetõttu peaaegu kogu aeg kodunt ära, sai neli aastat hiljem oma patsiendilt sarlakinakuse, ja suri sellesse. Nii on Karol veetnud suure osa oma lapsepõlvest kahekesi isaga, keda ta piiritult imetles. Isa kasvatas oma poegadesse eelkõige vastutustunnet ja distsipliini ning oli nende suhtes küllalt nõudlik. Ta pani Karoli kirikukooli asemel linnakooli, kuna leidis, et esiteks olevat selle kooli tase kõrgem, ja teiseks ei soovinud ta, et poeg üksnes sellepärast, et sattub vaimustusse preestritest õpetajate eeskujust, valiks edasiõppimiseks preestriteseminari. Nii meenutabki praegune paavst, et kuigi tema kodu oli sügavalt religioosne, sündis tema isiklik vastus Kristusele täiesti vabana igasugusest survest või teiste

arvamustest. "Minu peamine probleem," ütleb ta, "ei olnud mitte usule tulemine, vaid päritud usu, mis puudutas rohkem tundeid kui mõistust, vahetamine teadvustatud ja küpse usu vastu mõistusliku ja isikliku valiku tulemusena."

Kooliaegadest mäletatakse Karolit kui erakordselt andekat last, intelligentset õpilast, kes seejuures ei olnud sugugi hellik või pugeja. Viimasel klassis luges ta Kanti, Hegelit ja Schopenhauerit. Koolikaaslased meenutavad, et Karoli andekus ei tekitanud pingeid, sest "ta lihtsalt oli meist mõistusest ja hingelt nii palju suurem". Kõige rohkem meeldisid talle keeled ja kirjandus, kuid ta oli ka kooli parimaid jalgpallimängijaid, samuti istusid talle ujumine, sõudmine, mägironimine ja ülekõige suusatamine. Karpaatidesse kuuluvad, imeilusad lumega kaetud Beskidmäed on tema psüühikat väga palju mõjutanud, mägedes õppis ta armastama luulet, ning need mäed on talle eluajaks jäänud vaikuse ja üksinduse turvapaigaks. Veetes mägedes pikki päevi, õppis Karol sügavalt armastama loodust.

Isalt oli Karol pärinud tugeva usu, ja ta käis missal iga päev. Usk ei seganud tal aga põrmugi tegelda oma teise suure armastuse - teatriga. Ta võttis osa kõikidest kooli näidenditest, ja ta oli alati peaosas ning tihti ka näidendi lavastaja. Juba kooliaegadest peale oli tema ustavaks lavapartneriks alati **Halina Krolkiewicz**, kes praegu on väga kuulus näitleja Krakowi tuntud Stary-teatris. Koolikaaslased, kes muide meenutavad Karolit ka suurepärase tantsijana, mäletavadki teda eelkõige ta erakordsete näitlejaannete pärast. Lõpetades kooli, ei mõelnud Karol üldse preestriks saamisest.

Üliõpilane, näitleja ja tööline

1938. aastal kolis Karol koos isaga Krakowisse - imeilusa arhitektuuri ja väga pikkade kultuuritraditsioonidega linna, milles asuv Jagiello ülikool on Praha ülikooli järel Kesk-Euroopa vanim. Kuigi nii mõnedki lootsid, et ta astub selle kooli kuulsasse, XV sajandil loodud usuteaduskonda, valis ta hoopis filosoofiateaduskonna, põhiainetena filosoofia ja Poola kirjandus.

Paremat linna ei oleks ta võinud elupaigaks valida, kui pidada silmas tema teatriharrastust, sest see linn oli ja on praegugi avangard-kunstnike linn, mis on täis suu-

repäraseid teatreid. Karol, Halina ja kaks nende sõpra moodustasid küllalt tuntuks saanud üliõpilasteatri nimega Studio Dramatyczne 39. Karol õppis innukalt, et saada draamadiplom, ning oli samal ajal ka üliõpilastele toimetaja. Kõik pidasid enesestmõistetavana, et temast saab näitleja, ja hea näitleja.

Neil aastatel hakkas ta ka kirjutama luuletusi. Tema lemmikkirjanikuks ja suureks mõjutajaks oli eelmisel sajandil elanud luuletaja **Cyprian Norwid**, kelles ta leidis hingesugulase, sest Norwid protestis ägedalt tühja kombetäitmise vastu, salongide tehiselegantsi, sisutu kristluse, ja samuti ka pimesa uskumise vastu teadusesse ja progressi, kapitalismi, sotsialistlikku või rahvarevolutsiooni. Wojtyła on alati vihanud teesklevat vagatsemist ning ebasiirast mõtlemist ja tegutsemist.

Idülliline üliõpilasaeg sai järsu lõpu, kui 1939. aasta 1. septembril Saksamaa tungis Poolasse ja vallutas kohe ka Krakowi linna. Selle järel tulid Vene väed, ning maa jagati kahe vallutaja vahel ära. Algas poolakate ja juutide tagakiusamine, mis oli eriti suunatud intelligentsi plaanipärasele hävitamisele. Ülikoolid suleti ja õppejõud viidi koonduslaagritesse. Üliõpilased pidid end varjama. Karol suunati koos tema näitlejast sõbraga tööle Krakowi lähedasse kivimurdu. Tööd püüti anda nii palju, et inimesed väsimusest kokku variseksid ega jõuaks millelegi muule mõelda. Esimesed kaks talve olid ka erakordselt külmad.

Noored jätkasid tapvast tööst hoolimata siiski õpinguid - salaja koguneti kodudesse, keldritesse, kirikute krüptidesse. Preestrid õpetasid poola keelt ja katekismust, õppejõud jätkasid loengute pidamist. Praegune paavst meenutab neid nelja aastat kivimurrutööliseks kui suurt Jumala kingitust. "Minu kogemused neilt aegadelt on korvamatud. Need õpingud olid mulle väärtuslikumad kui doktorikraad - kuigi ma sellega ei taha vähendada ülikoolidiplomite kaalu."

Karol pääses juhuslikult suurest arreteerimisoperatsioonist kivimurrus, sest vahetult enne seda oli ta viidud üle tööle Solvay tehase katlaruumi. Ta võitis kiiresti töökaaslaste sõpruse, ning ta püüdis ka seal innustada inimesi õppima. Ta ei tahtnud mingil juhul anda sakslastele võimalust teha poolakatest nürimeelsed tööorjad. Tänuks töökaaslastele pakkusid, et nad võiksid teha tema töö ära, et ta võiks paremini pühenduda oma õpingutele. Wojtyła ei kasutanud seda suuremeelset pakumist siiski kunagi. Nendest aastatest pärineb tema armastus lihtsate tööinimeste vastu, sügav austus inimväärikuse vastu ja veendumus, et elu kandvaks jõuks on armastus.

Karoli isa suri okupatsiooni ajal, 1941. aastal. Kohe seejärel kolis Karoli korterisse ta endine ajalooõpetaja, kirglik modernse teatri edendaja **Mieczysław Kotlarczyk** koos oma perega. Just selles korteris peetud arutluste põhjal sündis Poola parimate teatrirühmade hulka kuuluv Teatr Rapsodyczny, kuhu peale Kotlarczyku kuulusid ka Halina, Wojtyła ja **Danuta Michalowska** - teine täna-

se Poola suurtest teatritähtedest. Proovid ja etendused toimusid salaja, publikut oli korraga paarkümmend inimest.

Karol Wojtyła õppis salaja põrandaaluses ülikoolis ja näitles salaja põrandaaluses teatris - keelasid ju saksa okupandid tol ajal poolakatel ära igasuguse kultuuritegevuse. Oli selge, et niisugune tegevus oli üks vastupanuliikumise vorme. Karol ja tema sõbrad osalesid aktiivselt ka muudes vastupanuliikumise ettevõtmistes, viies juute ära ghetodest, hankides neile uusi isikutõendavaid dokumente ja peidukohti. Selles tegevuses ilmnasid eredalt Karoli julgus ja juhivõimed, ta jäi rasketes situatsioonides rahulikuks ja suutis leida neist väljapääsu. Loomulikult oli niisugune töö ülimalt ohtlik kõigile selles osalejatele.

Kutse preestriametisse

Karol Wojtyła ei ole kunagi iseendast palju rääkinud, vaid alati tundnud huvi teiste inimeste vastu ja lasknud neil rääkida. Kui ta sai piiskopiks, märkasid tuttavad, kui vähe nad temast teavad, ja kõige vähem sellest, miks ta otsustas preestrikutsumuse kasuks.

Enne isa surma ei olnud Karol mõelnudki preestriks õppimisest, kuigi paljud seda temalt ootasid. Üks sõber, keda ta sügavalt imetles - "üks neid tundmatuid pühakuid, kes valgustavad elu nagu tõrvikud" - avas talle tol ajal seismise, müstilise elu rikkused, ja andis lugeda Risti Johannes teoseid, mis "avasid minu jaoks universumi", nagu praegune paavst on meenutanud. Kuulus poola vaimulik kirjanik, isa **Mieczysław Malinski** - paavsti noorpõlv-sõber - meenutab: "Kui ma kuulasin, kuidas Kotlarczyk ja Karol rääkisid hingestatult kunsti ülesandest, tundsin ma, kuivõrd on ta seesmiselt lõhki rebitud ja kui raske saab talle olema selle tee valik, mis otsustab tema saatuse kogu eluks."

Teised taas rõhutavad teatud sündmuste mõju tema otsusele õppida preestriks: peagi pärast isa surma sattus Karol liiklusõnnetusse, sai koljumurru ja oli suremas. Ta siiski paranes kiiresti, ja arstid imestasid, kui kiiresti ja täielikult ta mälu taastus. Haiglas olles tundis Karol tugevat kutsumust vaimulikule tööle, kuid raske sisemise võitluse järel otsustas siiski veel korra teatri kasuks. Paari kuu möödudes sattus ta teise raskesse õnnetusse, kus veoauto oleks ta peaaegu laiaaks litsunud. Ka sellest tuli ta välja, saades mälestuseks vaid veidi etepoole kummardunud rühi. Seekord, lamades abitud haiglavoodil, tundis ta oma vaimulikukutsumust veelgi tugevamana. Arvatavasti tegi ta just siis otsuse.

Paavst on ise meenutanud: "Ma nägin hästi kõike, millest mul tuli loobuda. /.../ Tundsin täiesti selgelt, et minu elu kutsumus ei saa täitumust inimliku armastuse kaudu, kuigi ma teadsin, kui kaunis see võib olla. Preestrina olen ma valmistanud lugematuid noorpaare ette abielluks; minu preestrikutsumus ei ole kunagi olnud barjääriks meie vahel või tekitanud raskusi teineteise mõistmisel. Ma õnnistan nende abielu, elan kaasa nende isa-ja emaõnnele, ristin nende lapsed; olen nende usaldus-

alune kõigis raskuste. See, et minu tee on teistsugune kui nende oma, ei tee mind neile võõraks, vaid vastupidi. /.../ Kristus nõuab meilt südamepuhtust vastavalt meie eale ja kutsumusele. /.../ Puhtust ei saavutata ilma loobumiseta, ilma sisemiste võitlusteta oma nõrkuste vastu, aga kui meele ja südame küpsus on kord saavutatud, ta-sub seeajakordselt kõik pingutused. Sünnib uus tunnete, liigutuste ja käitumise spontaansus, mis muudab lihtsaks läbikäimise inimestega ja eriti lastega.”

1942. aastal astus Karol Wojtyła Krakowi Jagiello ülikooli põrandaalusesse teoloogiateaduskonda, pannes sellega sõna otseses mõttes oma elu ohtu. Aeg oli sellise otsuse tegemiseks väga raske - iga päev saadeti katoliku preestreid ja preestriks õppivaid noori koonduslaagritesse; 1939-1945 suri saksa koonduslaagrites 1996 poolakast preestrit, 4 piiskoppi, 113 seminaristi ja 238 nunna. Kirik oli natside tagakiusamiste üks põhiobjekte.

Praegune paavst meenutab õpinguteaegu: “Ma ütlesin oma professorile, et uus vaatenurk, mille olin saanud metafüüsikaõpikuga maadeldes, oli mulle palju olulisem kui eksamihinne. /.../ Minu jaoks on loomulikum mõelda kui õppida. Mu nägemus inimesest kui erakordsest olendist, kes on seetõttu maailma keskpunkt, sündis pigem kogemustest ja osavõtust kui õpikutest.” Samal ajal jätkas ta koos sõpradega oma ohtlikku tööd vastupanuliikumises. Palju kordi pääses ta vaid ime läbi arreteerimisest, kuigi oli tagaotsitavaks kuulutatud.

Krakowi kuulus ja armastatud kardinal **Sapieha**, kes oli küll hävitatamisele kuuluvate inimeste nimekirjas, kuid oma suure autoriteedi ja täieliku kartmatuse tõttu jäigi arreteerimata, võttis kõik seminaristid salaja oma kardinalilossi elama. Nad oli seal suhteliselt kindlas kohas ning võisid pühenduda regulaarsetele õpingutele ja palvele, kuid nad ei saanud kunagi majast väljuda, ning pidid kordamööda “vahis” olema.

Kui sõda ja saksa okupatsioon lõppesid, ootas poolakaid uus pettumus: venelased võtsid võimu enda kätte ja panid pukki kommunistliku valitsuse. Oma peidukohast võis Karol nüüd välja tulla, kuid kiriku ja teoloogiaõpilaste elu tehti riigi poolt väga raskeks. Ta oleks pea-aegu vabadusest ilma jäänud, kui ta koos kaaslastega laulis Krakowi keskväljakul isamaalisi laule. Kõigil õnnestus siiski nõukogude miilitsate eest põgeneda. Kaasõpilaste seas oli Wojtylale väga suur autoriteet, üks neist meenutab, et nad lihtsalt tajusid, et ta oli neist suurem, olemata ealt vanem; kõige sügavamat mõju avaldasid tema rahulik tarkus ja ääretu inimlikkus.

Wojtyła pühitseti preestriks 1946. aastal, ja saadeti enam-vähem kohe Rooma edasi õppima: nii andekalt preestrilt oodati palju. Oma lahkumise päeval ristas ta esimese lapse oma preestrikarjääri jooksul: eelpoolmainitud Halina Krolikiewicz-Kwiatkowska tütre. Käärkambris ootas teda juba valmispakituna kulunud reisikohver, kõrval kotike reisimoona: selles oli kaks pekiga üle hõõrutud leivakäärü.

Optimistlik preester kulunud rõivastes

Roomas õppides elas Karol Wojtyła belglaste seminaris, et parandada oma prantsuse keele oskust. Tolleaegsed kollegid meenutavad, et esimene, mida nad teda nähes tegid, oli talle uute rõivaste hankimine.

Õpingute järel pöördus ta 1949. aastal tagasi poola ja saavutas seal doktorikraadi *cum laude*. Aeg oli kirikule väga raske, paljud preestrid olid vanglates ja Siberi vangilaagrites, ning iga päev arreteeriti preestreid ilma mingite põhjendusteta. Koolid olid riigistatud, õpetajad “ümber kasvatatud”, ristid seintelt maha võetud; kiriku trükikojad olid suletud, samuti ordude poolt ülal peetavad haiglad. Kuid Wojtyła oli igasuguste raskustega kokku puutunud.

Kogudustes, kus ta tööle asus, tuli inimestel algul harjuda oma preestriga. Kõik, mis tal uude kogudusse tulles kaasa oli, mahtus väiksesse kohvrissi; seljas olid tal alati kulunud riided; oma preestrikuube lappis ta ise, ja kuuldavasti nägi see just niisugune ka välja (kulunud riided olid Wojtylale iseloomulik tunnus ka hiljem, kui ta oli piiskop ja töötas ülikooli professorina). Ta magas põrandal, või hoopis õppis ja palvetas kogu öö. Sõprade õuduseks kinkis ta ära paljud asjad, mida tal endal oleks vaja olnud, näiteks talle kingitud suleteki ja padja. Koguduseliikmed armastasid teda niisugustest kummalistest kommetest hoolimata - või ehk just nende pärast.

Wojtyła ümber kogunesid otsekui iseenesest lapsed ja noored. Ta oli tõeline optimist, kõige õnnelikum oli ta siis, kui sai olla koos noortega. Ta oskas alati leida nende probleemide lahendamisel uue vaatenurga. Ta matkas koos noortega mägedes ja järvedel, või käis suusaretkedel. 1953. aastal nimetati ta Krakowi seminari moraalteoloogia ja sotsiaaleetika professoriks, 1956. aastal Lublini katoliku ülikooli eetikateaduskonna rektori ja üliõpilaste preestriks. Wojtyła loengud - tema lemmikteemaks oli armastus - olid alati nii täis, et õpilasi istus ka aknalaudadel ja põrandal. Õpilased nägid tema viledaid varrukaservi, läbikulunud kingi ja alati sedasama rohekasmusta mantlit. Kuid nad ei teadnud, et poole oma palgast - ja piiskopiks saamise järel kogu palga - andis ta vaeste üliõpilaste toetamiseks. Viimased arvasid, et see raha tuleb ülikoolilt, ja vähesed lähedased sõbrad, kes asjast teadsid, ei reetnud Wojtyła saladust.

Noorim piiskop Poolas

1958. aastal oli Wojtyła koos üliõpilastega süstamatkal Masuria järvel. Seal jõudis reisiseltskonnani uudis: paavst oli nimetanud Karol Wojtyła piiskopiks. Vastuväidetest hoolimata kandsid rõõmsad üliõpilased ta Varssavi bussile. Kuulnud seal kardinalilt ametliku teate, palus ta luba, et võiks jätkata oma süstamatka üksinduses.

Ka piiskopina ei muutnud ta oma vähenõudlikke eluviise: riided olid ikka sama kulunud, ja tema lemmikliiklusvahend oli jalgratas. Kui piiskopi majapidajanna

kord haigestus järsku nii raskelt, et pidi minema haiglasse, palus viimane, et võiks enne minekut ära lappida piiskopi ametikuue, sest sellel pole muidu järgmisel päeval midagi selga panna.

Wojtyla väike korter oli alati täis igat masti inimesi; kuigi laual polnud toitu, oli see alati ilusasti kaetud, sõbrad jõid koos veini ja jagasid leiba. Siiski põgenes Wojtyla vahetevahel mägede üksindusse, võttes kaasa mõne raamatu ja riietudes mägilaste kombel. Kord kohtus ta niisugusel rännakul ühe mägilasega. Ta jagas selle mehega oma moona, ja vestluse ajal küsis see temalt, mis tööd ta teeb. "Ma olen piiskop," ütles Wojtyla. Mees vaatas teda algul imestunult, muigas siis ja ütles: "Hästi. Ole sina piiskop, mina olen siis paavst." Wojtyla ainult naeris südamest ja loobus edasistest seletustest.

Piiskopina võttis Karol Wojtyla osa ka Vatikani II kirikukogust, ning see avardas ja muutis palju tema nägemust kirikust. Ta oli eriti innustunud kirikukogu poolt rõhutatud piiskoppide kollegiaalsuse põhimõttest ja sellest, et kiriku tugevalt tsentraliseeritud võim hajutati ning piiskopid said õiguse lahendada oma piiskopkonna probleeme kohapeal, pöördudes Vatikani poole ainult siis, kui pidasid seda vältimatuks. On veidi kummaline, et just kollegiaalsus on see, mille puudumises praegust paavsti vaat et kõige enam süüdistatakse.

1964. aastal sai Wojtylast Krakowi ülempiiskop, kuid ta elas ikka edasi oma väikeses kahetoalises korteris. Inimesed pahandasid ja ütlesid, et tal ei ole õiget arusaama sellest, milleks kõrge seisus teda kohustab. Wojtyla jäi enda juurde, aga kuu aega hiljem, kui ta pöördus tagasi suusaretkelt, leidis ta, et kõik ta asjad olid viidud ära piiskopiresidenti. Wojtyla läks järgi, kandes õlal suuski - tema majapidaja arvas algul, et tegemist on mingi uut-moodi piiskopisauaga. Nii jõudis Karol Wojtyla tagasi samasse lossi, kus oli saksa okupatsiooni ajal elanud ja õppinud. Maja oli varsti täis tema sõpru, neid tuli ja läks kogu aeg, tekitades hämmastust residentsi töötajates.

Paavst **Paulus VI** tegi Wojtylast 1967. aastal kardinali. Ka nüüd ei muutnud ta oma eluviise, kasutas ikka vanu musta värvi riideid, millele ei olnud punaseid kardinaliseisusele viitavaid ääristusi. Korter oli ikka avatud kõigile, kes teda ükskõik mis hetkel kohata tahtsid. Tihti rääkis ta inimestega tänaval, ja kõigile, kes temaga vestlesid, jäi meeldiv tunne, et tal ei olnud sel hetkel mitte midagi tähtsat teha kui suhelda just selle inimesega. Seetõttu kasutavadki paljud krakovlased praeguse paavsti kohta väljendit "minu sõber".

Kõik Wojtyla vanad sõbrad pruugivad temast rääkides superlatiive: parim kõiges, töökaim, targim ja osavaim. Tal oli siiski üks vähem meeldiv omadus: hoolimata sellest, et ta enesedistsipliin oli muidu väga range, ei olnud ta täpne aja suhtes. Ta jäi alati kõikjale hiljaks, sest ei osanud inimesi õigel ajal ära saata või jäi nendega tänaval rääkima. Ka hiljem, paavstina, oli alati raskusi, et saada teda ära tulema Peetri kiriku rõdult või korteri

aknalt, kui ta oli lõpetanud oma kõne palveränduritele - tseremooniameistrite meelehärmiiks, kes püüdsid anda märku aja lõppemisest, tahtis ta ikka veel öelda mõne mõnusa lause või tevitada mõnd kohtumisele tulnud erirühma. Vatikanis on Wojtyla küll pidanud õppima täpsust, aga kui teda külastab mõni vana sõber, peab see kindlasti jälle tema taga ootama.

Kardinal Wojtyla sõprusringkond oli ikka väga suur ja kirju, ka ei unustanud ta kunagi oma vanu sõpru ülikoolist, tehasest ja kaevandusest. Üks Wojtyla endine töökaaslane oli Roomas tema kardinaliks pühitsemisel. Kui mees tseremooniale järgnenud peol alustas oma juttu sõnadega "Teie kõrgus ...", katkestas Wojtyla teda, küsides: "Kuule, Jurek, kas sa oled lolliks läinud - ma olen ju Lolek!" Wojtyla jätkas ka matku mägedes ja järvedel, tihti koos teadlastega - matemaatikute, füüsikutega jne. Elati telkides, missat pidades oli altariks kaks tagurpidi pööratud süsta ning altariristik kokkuseotud mõlad. Kord eksis ta oma mägirännakul üle piiri Tšehhoslovakkia poolele, ning tal läks aega kuus tundi, enne kui jäädi uskuma, et ta on tõesti Krakowi kardinal.

Kõrgest ametist hoolimata jäi kardinal Wojtyla oma hingelt ja eluviisidelt endiseks lihtsaks ja vaeseks inimeseks, ning ta igatses taga oma endist elu. Üks tema kaastööline Solvay tehasest nägi kord, et tehase lähedal peatus auto, mis seisis seal kümme minutit ja sõitis siis minema; autos istuja oli ta kohe ära tundnud. Kardinali riided oli ikka kulunud ja vanad, ja kui sekretär ostis talle vahel salaja mõne uue pluusi, pidi ta seda enne pesema ja veidi vanutama, sest kui Wojtyla märkas, et tegemist on uue rõivaga, ei pannud ta seda selga. Tema autojuht, kes viis ta Paulus VI surma järel Rooma uut paavsti valima, ütles, et tunneb veidi häbi, sest ei tea, mida inimesed mõtlevad poolakatest, kes ei oska hoolitseda oma kardinali eest, nii et viimane peab kandma kümneid kordi lapitud riideid.

Kardinal Wojtyla vaesusearmastust ja töökust võib seletada tema suhtumisega Jumalasse. Juba noore preestriks oli ta otsustanud asetada end tingimusteta Jumala ja inimeste teenistusse. Tema enesedistsipliin aitab ehk mõista seda, et teda peetakse veidi liiga rangeks ja nõudlikuks, eriti moraali puudutavates küsimustes. Sellel, kellel on väga kõrged ideaalid, on ilmselt raske mõista, et kõigil selliseid ei ole.

1976. aastal hakkas Poola kommunistlik valitsus taas kirikut taga kiusama. Kardinal Wojtyla võttis avalikult sõna ja ütles muuhulgas: "Inimväärikuse seisukohalt on raske mõista ateismi kui poliitilist programmi. Võib mõista, et inimene otsib, kuid ei leia; võib mõista, et inimene võib eitada Jumalat, kuid ei saa mõista, et inimesel võidakse keelata uskuda. /.../ Ma sooviksin, et igaüks võiks otsida, ilma et talle öeldaks: see on keelatud."

Kartmatult kaitses ta alati kõiki teisitimõtlejaid alati, kui küsimuses oli inimväärikus. Rahvusvaheline press kirjutas hämmastunult: "Ei ole just palju neid maid, kus

teisitimõtletajatest ateistlike üliõpilaste peamiseks eesvõitlejaks oleks kohalik kardinal."

Samal ajal jätkas Wojtyła ka akadeemiliste artiklite kirjutamist ja rahvusvahelistel konverentsidel loengute pidamist. Paljud, kes teda kohtasid, pidasid teda üheks kõige intelligentsemaks inimeseks, kellega nad kogu oma elu jooksul tutvunud olid. Kui Wojtyła 1974. aastal juhatas suurt rahvusvahelist Aquino Thomasele pühendatud konverentsi, millel osales kaks tuhat teoloogit, jättis ta kõigile nii sügava mulje, et temast hakati rääkima kui tulevasesest paavstist.

Kiriku kõrgeimasse ametisse

Kui Karol Wojtyła 1978. aasta 16. oktoobril paavstiks valiti, ei tekitanud see kuigi suurt hämmastust nendes, kes teda isiklikult tundsid. Rohkem imestati selle üle, et paavstiks oli esimest korda ajaloos valitud poolakas.

Kardinalina oli Wojtyła tihti nõudnud valitsuselt, et kirik saaks kasutada massiteabevahendeid. Sellest keelduti alati. Inimesed mõistsid Wojtyła järjekordse võiduna ja saatuse irooniana seda, et esimest korda sotsialistliku Poola ajaloos oli televisioonis otseülekanne kirikust siis, kui poolakas pühitseti paavstiks. Sel päeval olid kõik Poola tänavad tühjad, isegi bussi- ja trammijuhtidele anti vaba päev, sest keegi ei tahtnud nagunii kuhugi sõita.

Muidugi ootasid kaasmaalased uuel paavstilt nüüd kõikvõimalike probleemide lahendamist. Kuid paavstki on inimene, kes ei või olla igapäevase meelega järele. Katoliku kirikus on praegust paavsti palju kritiseeritud. Rooma püha Pauluse basiilika endine abt isa **Franzoni** ütleb: "Wojtyła asub enamike probleemide puhul traditsioonilisele seisukohale. Ta on konservatiiv, kuid väga sümpaatne konservatiiv, aus ja tubli mees. Tema kultuuritaust on siiski veel Vatikani II kirikukogu eelne. Tema kogemused tulevad kirikust, mis ei ole veel täide viinud kõiki kirikukogu ideaale, ja pole olude tõttu võinudki seda teha. Wojtyła oskab äratada sümpaatiat, ja see on suur anne. Kõik sõltub siiski sellest, kuidas ta seda annet kasutab, kas inimeste vabastamiseks või praeguse süsteemi kindlustamiseks."

Teised taas väidavad, et paavst on kirikukogu liini mees, kuid et peale selle on tema mõttemaailma kujundanud ka poolapärase rahvalik vagadus. Kogu oma mõistuspärasuse ja sügava vaimulikkuse juures hindab Wojtyła sügavalt vagasid rahvakombeid, mis sellest, et need teistes maades kuuluvad juba minevikku. Ta jääb alati kaitsma preestrikuue (sutaani) kasutamist, normidest kinni pidamist, kiriku vastu osutatava kuulekuse tähtsust ja moraaliireeglite austamist.

Väga tihti kritiseeritakse paavsti, et ta ei oskavat näha inimkonna ja kiriku eriladseid probleeme piisavalt avarast rahvusvahelisest vaatenurgast, vaid vaatleb neid enamasti traditsionaalsest poola mõttelaadist lähtudes. Paavst teab seda, ja ta ütles kord ühes oma kõnes USA-s: "Kuna me kuulutame tõe armastuses, ei

ole võimalik vältida kriitikat või meeldida kõigile, kuid meil on võimalik teha tööd kõikide hüvanguks."

Paavsti päevakava

Paavstil on väga tihe päevaplaan, ja paljud imetlevad tema vastupidavust.

Paavst tõuseb väga vara, teeb lühikese jooksurongi aias, kui seal on veel vähe inimesi liikvel, ja läheb siis oma privaatkabelisse palvetama. Kell seitse peab ta missa, mille juures viibib tavaliselt mõni erikutsse saanud inimene. Seejärel sööb paavst kerge hommikueine, tavaliselt koos sõpradega. On teada, et näiteks Itaalia endine president Pertini käis ka oma ametisoleku ajal vahetevahel tema juures hommikust kohvi joomas. Nad on sõbrad, kuigi Pertini pole usklik.

Hommikul vaatab paavst läbi tähtsamad talle jäetud dokumendid ja ajalehed. Oma sõnade kohaselt loeb ta kõigepealt Itaalia kommunistliku partei ajalehte, et näha, mida ta jälle valesti teinud on. Kell kümme algavad lõputud vastuvõtu. Paavst käib saalist saali, tervitades ja vesteldes erinevate rühmadega. On eraaudientse riigipeade, kardinalide ja piiskoppidega, "pool-eraaudientse" väikeste erirühmadega, suuremate rühmade vastuvõtte ja kolmapäevased üldvastuvõttud tuhandetele. Iga vastuvõtu jaoks peab ta valmistuma, tutvudes eri isikute või rühmade tausta ja võimaliku probleemiga, mille pärast nad on tulnud paavstiga kohtuma. Üldvastuvõtul peab paavst lühikese kõne viies keeles.

Väga lihtsa lõunasöögi järel, mida ta sööb koos mõne sõbraga, peab paavst umbes tunniajase puhkepausi. Pealelõunal jätkuvad vastuvõttud ja koosolekud Vatikani juhtivate tegelastega, ning kõnede ja dokumentide kirjutamisele kulub ülejäänud aeg.

Õhtusöögi järel ta lõdvestub kas sõprade seltsis või televiisorit vaadatates. Kuna ta on noorusest peale olnud sügava palveeluga inimene, on palvetamisel tema päevas väga tähtis koht. Kord nädalas peab paavst Vatikani raadios palvuse, mida kantakse üle kogu maailma.

Iga laupäev külastab paavst mõnda Rooma lugematus kogudustest - on ju ta siiski Rooma piiskop. Peale selle külastab ta tihti mõnd seminari või ordu peakloostrit. Kõik see nõuab kõnede ettevalmistamist ja taustinformatsiooni hankimist - niisiis tööd.

Sellist töökoormat ei suudaks keegi kanda ilma vahetevahel puhkust võtmata. Seetõttu tõmbub paavst kord aastas oma suveresidentsi Castelgandolfosse Rooma lähedal. Ka siin ei lasta tal päriselt rahus olla, sest igal pühapäeval tulevad rahvahulgad kuulama paavsti, kes annab oma suvekodu rõdult inimestele õnnistuse, ning kellelt leidub alati sõbralik ja julgustav sõna nii lähedalt kui kaugelt tulnuile.

Lühendatult *Benedicta Idefelti* raamatu "Paavst Johannes Paulus II" põhjal.

Peetruse positsioon teiste apostlite seas

isa Jan Aarts SCJ

Käesoleva kirjutise eesmärgiks on selgitada Peetruse positsiooni teiste apostlite seas, nii nagu Uue Testamendi raamatud seda valgustavad.¹

Üldiselt on teada, et evangeeliumid ei anna täpset pilti Jeesuse elust, vaid neis kajastub ka algkiriku usk ja elukorraldus. Evangeeliumid on kirjutatud aastakümneid pärast Jeesuse surma ja ülestõusmist, neis esitatud sündmuste kujutamiseviis on mõjutanud kirjutajate endi nägemus ja siht, algkiriku kuulutuse olukord ja eriliselt ka usk ülestõusnud Issandasse. Kui apostlid hakkasid pärast nelipühasündmust kuulutama sõnumit Kristusest, ei olnud nende kuulutustöös peamiseks mitte jutustada üksikasjaliselt minevikusündmuseid, vaid kuulutada ülestõusnud ja elavat Issandat, kes lunastab need, kes temasse usuvad. Kõigepealt usk ülestõusmisse ja seejärel ka algkiriku usukogemus mõjutasid omalt poolt ajalooliste sündmuste esituslaadi. Kaasa rääkisid tingimused, mille raames kuulutus aset leidis, ning vastuvõtjate kultuuritaust. Sõnavalik ja jutustamisviis pidi olema erinev, kui jutustati Jeruusalemma juutidele, paganatele Korintoses või juba varem usu vastu võtnud kristlastele. Omapoolne mõju oli tekstide töötlemisele ka toimetajate vaadetel ning eesmärgil, kui nad valisid kuulutajate ringidest materjali ja korrasid seda kirjaliku jäädvustamise otstarbel. Analooiliselt kajastavad algkiriku usku ja olukorda ka teised UT raamatud. Seetõttu on Piiblit uurides sageli võimatu selgusele jõuda, kuidas sündmused algupäraselt kulgesid ja missugune oli sõnade esialgne vorm.

Käesolevas kirjutises ei püüta selgitada sõnade ja sündmuste ajaloolist tõepärasust, näiteks mida Jeesus tegelikult Peetrusele ütles või kuidas Peetrus tegelikult käitus Jeesuse eluajal ja algkirikus. Aluseks on võetud apostlite tunnistus, nõnda nagu see on talletatud Pühakirjas. Selle tunnistuse väärtuse ja kiriku usu seisukohast pole oluline jutustatud sõnade ja sündmuste ajalooline algupära, vaid see, kuidas apostlid ja evangelistid mõistsid ajaloolisi sündmusi usu valguses ning esitasid seda identse tõena.

Materjal esitatakse nõnda, et esmalt käsitletakse neid fakte, mida UT kirjutajad toovad Peetruse seisundi kohta Jeesuse jüngrite hulgas ja algkirikus (I). Seejärel püütakse valgustada nende faktide tähendust, tuginedes kolmele tähtsamale tekstile (II). Lõpuks esitatakse küsimus, mil viisil on UT tunnistus lunastussõnumiks tervele kirikule (III).

I osa: PEETRUSE POSITSIOON TEISTE JÜNGRITE HULGAS JA ALGKIRIKUS

1. Peetruse nimi

Üks Jeesuse kaheteistkümnest jüngrist kandis algselt nime Siimon (Mt 4, 18; 10, 2; Mk 1, 16-36; 3, 16; Lk 5, 3-11; Jh 1, 41-42). Kõigi nelja evangelisti järgi andis Jeesus sellele jüngrile nimeks Kephas, kreeka keeli Petros, eesti keeles Kalju (Mt 16, 18; Mk 3, 16; Lk 6, 14; Jh 1, 42). Nime andmine näib olevat seotud usu tunnistamisega. Matteuse evangeeliumi järgi sünnib see, kui Siimon tunnistab Jeesuse elava Jumala Pojaks. Luukas võtab esimest korda kasutusele lisanime Peetrus, kui too tunnistab Jeesuse Issandaks (Lk 5, 8). Johannese evangeeliumis saab Siimon selle lisanime siis, kui ta läheneb Jeesusele kui Messiale. Neis kolmes evangeeliumis liitub nimeandmisele veel tulevikku näitav tähendus, s.t. nimi Petros annab viite, kes Siimon edaspidi on, ehk teisiti öeldes, milline on tema tulevane ülesanne (vrd. Lk 5, 11).

Arameakeelset sõna Kepha, mis kreekakeelses tekstis esineb voris kephas, ja selle kreeka vastet petros tollal pärisnimega ei kasutatud.² Nimekuju Kephas/Petros tuleb mõista lisanimega, mis iseloomustab kõnealust isikut.³

Sünoptilistes evangeeliumides (Matteus, Markus ja Luukas) nimetatakse seda jüngrit kuni tema kutsumiseni Siimoniks, pärast seda Petroseks. Johannes kasutab väga sageli kaksiknime: Siimon Petros. Tuleb tähele panna, et Jeesus nimetab teda ka edaspidi Siimoniks (vrd. Mt 14, 37; Jh 21). See võib väljendada tõsiasja, et Jeesuse antud nimi astub jõusse ja omandab tähenduse alles tulevikus, pärast Jeesuse surma ja ülestõusmist.⁴ Pauluse kirjad ei maini teda kordagi esialgse nimega Siimon, vaid kasutavad tema arameakeelset lisanime Kephas (1 Kr 1, 12; 3, 22; 9, 5; 15, 5; Gl 1, 18; 2, 9-14) ja kaks korda lisanime kreekakeelset tõlgitud Petros (Gl 2, 7-8). Sellest võib järeldada, et ajal, kui Paulus oma kirjad kirjutas (aastatel 50 - 60), oli Siimonile Jeesuse poolt antud lisanime kõrvale tõrjunud tema esialgse nime ja kujunenud tegelikuks nimeks. Apostlite tegude raamatus on nimi Petros juba kindlalt juurdunud.

Tähelepanuväärivale tõigale, et Jeesuse antud lisanime on muutunud üldkasutatavaks pärisnimeks ja, vastupidiselt tavale, kreeka keelde tõlgitud, pakub seletuse tekst Mt 16, 16-18. Enne põhjalikumat tutvumist selle kirjakohtaga tuleb aga täpsemalt määratleda Peetruse asendit Jeesuse ümber koondunud jüngrite seas ja noores kirikus.

2. Peetruse seisund kaheteistkümne jüngri hulgas

Nime Siimon/Kephas/Peetrus nimetatakse evangeeliumides 114 korda, Johannese nime 38 korda ja teisi jüngreid veelgi harvemini. Sama suhe esineb ka teistes UT raamatutes. Sünoptiliste evangeeliumide kohaselt kutsuti Peetrus jüngritest esimesena (Mk 1, 16-17; Mt 4, 18-19; Lk 5, 1-11). Kaheteistkümne apostli nimekirjades on Peetruse nimi alati esimene (Mk 3, 16-18; + paralleelid; Ap.t. 1, 13), ning Matteus ütleb sõna-sõnalt: "... esimene Siimon, nimetatud Peetruseks" (Mt 10, 2). Peetrus kuulub koos oma venna Andrease ja Sebedeuse poegadega Jeesuse lähimate jüngrite hulka ning teda nimetatakse ka selles rühmas alati esimesena (Mk 5, 3; + paralleelid; 9, 2; 13, 3; 14, 33).

Rohkem kui keegi teine jüngrite hulgast on Peetrus esiplaanil ühenduses Jeesuse õpetuste ja tegudega. Jeesus viibib Kapernaumas Peetruse majas ning teeb terveks ta ämma (Mt 8, 14-15). Ta õpetab rahvast, istudes Peetruse paadis, ning selle järel toimunud imepärase kalasaagi loos etendab Peetrus peaosa (Lk 5, 1-11). Peetrus tahab käia veepinnal (Mt 14, 28) ja ta on vahemees ime juures, kus templimaksuks vajalik raha leitakse kala suust (Mt 17, 24-27).

Peetrus esineb evangeeliumides ka teiste jüngrite eestkõneleja rollis: ta esitab Jeesusele küsimusi, millele kõik vastust ootavad (Mt 15, 15; 18, 21; Mk 10, 28-30 + paralleelid; Lk 12, 41), ning annab vastuse küsimustele, millega Jeesus pöördub kõikide poole (Mk 8, 29 + paralleelid; Jh 6, 68). Jeesus kõneleb Peetrusega, kusjuures tema sõnad on määratud kõigile jüngritele (Mk 8, 33; 14, 37; Lk 5, 10-11; 22, 31). Kaheteistkümne rühmale viidatakse sageli, kui on juttu Peetrusest ja tema kaaslastest (Mk 1, 36; 16, 7; Lk 9, 32).

Igäüks kolmest evangelistist väljendab omal viisil Peetruse eriseisundit kaheteistkümne jüngri rühmas. Eriti Markuse juures, aga mitte ainult seal, esineb ta teiste jüngrite eestkõneleja ja esindajana. Sama pilt on säilinud Matteuse evangeeliumis. Lisaks nimetatakse siin otse, et Peetrus on esimene kaheteistkümne hulgas. Siit leiame ka loo veepinnal kõndimisest (Mt 14, 28-31) ning üldtuntud teksti kalju kohta (Mt 16, 16-18). Luuka evangeelium omakorda jutustab imeväärselt kalasaagist, kus Peetrusel on etendada peaosa. Siin leidub ka oluline tekst "Kinnita oma vendi" (22, 31-32) ja märkus, et ülestõusnud Issand ilmub Peetrusele (Lk 24, 34). Sünoptiline pärimus kinnitab seega üksmeelselt Peetruse tähtsust teiste jüngrite seas.

Sünoptilised evangeeliumid ei näita Peetrust ainult positiivses valguses. Teda rõhutatakse ka negatiivses mõttes. Ta hüppab järve, kui Jeesus teda käsib, hakkab kahtlema ja vajub (Mt 14, 28-31). Ta tunnistab oma usku Jeesusesse, kuid veenab teda loobuma kannatustest, mille eest Jeesus teda rangete sõnadega laidab (Mk 8, 29-33 + paralleelid). Ta kinnitab oma ustavust (Mk 14, 33 + paralleelid), kuid jääb magama Jeesuse surmavõitluse ajal (Mk 14, 37 + paralleelid) ning salgab Issanda maha otsustaval silmapilgul (Mk 14, 66-72 + paralleelid).

Johannese evangeelium pakub Peetrusest sünoptiliste evangeeliumidega võrreldes teistsuguse pildi, kuid kinnitab omal viisil seda, mida teised juba teatasid. Ka Johannese evangeeliumis saab Siimon Jeesuselt Kalju nime (Jh 1, 42), ehkki teda ei ole kutsutud esimesena. Evangelist räägib samuti omas laadis Peetruse usutunnistusest (6, 68). Ta märgib, et just Peetrus on see, kes Issanda vangivõtmise ajal

lööb mõõgateraga küljest ülempreestri sulase kõrva (18, 10-11). Nii nagu sünoptikud, räägib ka Johannes Peetruse salgamisest. Johannese evangeelium jutustab täiendavalt Peetruse käitumisest ühenduses jalgade pesemisega.

Johannese evangeeliumi eripäraks aga on asjaolu, et Peetruse kõrval tõuseb esiplaanile "jünger, keda Jeesus armastas" (Jh 13, 23-26; 18, 15-16; 20, 2-10; 21, 1-23), kelle kohta arvatakse, et see on Johannes ise. See saab selge väljenduse kannatusloos. Paasasöömaajal küsib Peetrus, kes on see, kes Jeesuse reedab. Aga tema küsimuse andis edasi too jünger, kes toetas pea Jeesuse rinna najale (13, 23-26). Jeesuse vangivõtmisel tõmbab Peetrus tupest mõõga, läheb Jeesuse järel, jääb värava juures seisma ja salgab kolm korda, et on tema jünger (18, 10-17. 25-27). Ka too teine jünger järgneb Jeesusele, läheb ülempreestri õuele ning püüab olla vahemees Peetruse huvides (18, 16). Tema ei salga Jeesust, vaid saadab teda, seistes lõpuks ka Kolgata risti all, kust Jeesus talle tunnustust avaldab (19, 26-27). Neist tekstidest ilmneb selgesti, et too teine jünger järgis Jeesust suurema ustavusega kui Peetrus ning seisis Õpetajale isiklike suhete poolest lähemal. Seda näitab 20. peatükk. Need kaks jüngrit tõttavad üheskoos haua poole. Too teine jünger jookseb kiiremini, mida on võimalik käsitada suurema armastusavaldusena. Ta ootab Peetrust ning laseb temal esimesena astuda vaatama tühja hauda. Kui selle järel ka too teine jünger astub hauakambrisse, siis tema kohta üteldakse, et ta "nägi ja uskus", ent Peetruse usu kohta ei lausuta sõnagi (20, 1-10). Lõpuks kohtame neid kaht jüngrit veel Johannese evangeeliumi viimases peatükis. Peetrus läheb kalale ning teised on teda saatmas. Jünger, keda Jeesus armastas, pöörab Peetruse tähelepanu Issandale, kes seisab järve kaldal. Peetrus tõmbab siis kuue selga ja hüppab vette (21, 1-14). Söömaajal lõkke ümber palub Jeesus tal tunnistada oma armastust ning annab talle karjase ülesande. Kõigist neist tekstidest võib selgelt näha, et too teine on parem ja ustavam jünger kui Peetrus. Peetrus jääb siiski esimeseks, kuid muus mõttes. Tema on Kalju ja tema osaks langeb ülesanne kaitsta Jeesuse lambaid.

Nii tõstavad kõik neli evangeeliumi esile Peetruse erilise asendi Jeesuse jüngrite hulgas. Peetruse juhtiv koht algkirikus on sellele vastav.⁵

3. Peetrus algkirikus

Peetrus, kes evangeeliumide tunnistuse põhjal sai Jeesuselt uue nime, kes tõenäoliselt oli esimesena kutsutud ning kõneles kaheteistkümne jüngri nimel, sai ka esimesena näha ülestõusnud Issandat. Evangelistidest märgib ainult Luukas, et ülestõusnud Kristus ilmus üksi Peetrusele (Lk 24, 12. 34). Vihjet samale sündmusele võib aimata ka Markuse evangeeliumist (Mk 16, 7) ja samuti Johannese evangeeliumi loost tühja haua leidmise kohta. Pauluse vahendatud kuulutuse põhiskeemi alusel (1 Kr 15, 3-8) teame aga täie kindlusega, et Peetrust tunti algkirikus Issanda ülestõusmise esimese tunnistajana. UT seda asjaolu siiski ei rõhuta, sest apostlite üks peamisi ülesandeid oli anda tunnistust ülestõusmise kohta (Ap.t. 1, 22; 2, 32; 3, 15; 4, 33; 5, 32; 10, 39-41; 13, 31; 22, 15; 1 Kr 9, 1).

Apostlite tegude raamatus esitatud pildi järgi juhivad apostlid noort kirikut. Algristikoguduse elu koondub nende ümber. Apostlite rühmas kuulub juhtiv koht Peetrusele.

Tema teeb ettepaneku uue apostli valimiseks, et neid oleks kokku kaksteist (1, 15-26). Nelipühapäeval räägib Peetrus ühena üheteistkümnelt kõrval ning seletab, mis on toimumas (2, 14-36). Kokkutulnud rahvahulk pöördub tema ja teiste apostlite poole (2, 37) küsimusega, mida neil teha tuleb, ja Peetrus vastab. Peetrus ühes Johannesega parandab halvatu (3, 1-10), kõneleb rahvale (3, 12) ja tunnistab Jeesusest juutide võimuorgani ees (4, 8). Taas kõneleb Peetrus teiste apostlite seas Suurkohtu liikmetele (5, 29). Apostlite juhitav kogudus on üksmeelne ning kõik varandus on neil ühine, ütleb Apostlite tegude autor asja ilustades (2, 42-47; 4, 32-37), aga kui kerkib üles tülküsimus Anania ja Safiira pärast, siis on see Peetruse lahendada (5, 1jj). Jutustuse põhjal tegutsevad apostlid rühmana üheskoos, seades abijagajateks seitse meest (6, 1-6), kuid jällegi Peetrus vastab otsesõnu nõid Siimonile, kui see pöördub apostlite poole (8, 8jj). Kõik apostlid saadavad korda suuri imesid (2, 43; 5, 12), kuid sama öeldakse veel Peetruse kohta eraldi (5, 15). Apostlid saadavad just Peetruse koos Johannesega Samaariasse, kus nad panevad käed usuletulnute peale (8, 14jj). Lause "apostlid ... läkitasid nende juurde Peetruse ja Pauluse" järgi ei saa, võttes arvesse Apostlite tegude raamatu terviklikku tunnistust, teha järeldust, nagu oleks Peetrus allunud apostlitekogu volile kätte jagada. Vaevalt oli tollal olemas mingeid sellekohaseid õigusi määratlevaid juriidilisi struktuure. Pigem tuleb seda kirjakohta mõista nii, et Peetrus apostlite rühma ja Jeruusalemma koguduse juhina oli kõige sobivam isik kinnitama käte pealepanemisega kiriku levimist ning säilitama sel teel kiriku ühtsust. See näibki olevat tema südameasi, sest Apostlite tegude autor jutustab järgnevalt, kuidas Peetrus rändab ringi, et käia igalpool hajali elavate kristlaste juures, kusjuures ta parandas inimesi Lyddas ja Joppes (9, 32-). Jumala juhtimisel ristib Peetrus Rooma sadakonnatüema Korneliuse, nii et teda esitatakse kui paganamisjoni alustajat (peatükid 10-11). Apostlite teod räägivad veel, et kuningas Herodes laskis Peetruse vangistada ning ta vabanes imelisel viisil (12, 1-11). Peetrust puudutavad teated lõpevad lausega: "Ja ta väljus ning läks teise paika" (12, 17). Jeruusalemma kirikukogul kohtame teda uuesti.

Apostlite tegude kaksteist esimest peatükki näitavad seega, et Peetrusel oli noores kirikus juhtiv positsioon teiste apostlite seas. Ta ei ole ainuvalitseja, vaid ta tegutseb kolleegiaalselt koos teistega. Küsimus õiguslikust volitusest ei tule autorile ilmselt pähegi. Eraldi tekstiosade täpse tõlgituse üle võib vaielda. Samuti võib põhjendatult küsida, kui palju on kirjutaja enda nägemus kirikust avaldanud mõju faktide esitusviisile ja neile värvi lisanud,⁶ ent ikkagi on raske eitada seda tähtsat rolli, mis kuulus Peetrusele algkiriku elus.

4. Peetrus, Paulus ja Jaakobus

Apostlite tegude teated Peetrusest ja tema tegevusest Jeruusalemma koguduses lõpevad lausega: "Ja ta väljus ja läks teise paika". Täiendamaks seda pilti, mida temast siiani oleme saanud, peame pöörduma Pauluse kirjade poole. Peetrust mainitakse Esimeses kirjas korintlastele ja kirjas galaatlastele. Need on kirjutatud Peetruse eluajal, umbes 30 aastat enne Apostlite tegude raamatut.

Esimeses kirjas korintlastele võitleb Paulus mitmesuguste rühmituste vastu, mis on tekkinud Korintose koguduses. Ta ütleb sellega seoses, et tuleb olla mitte Peetruse või

Apollose või Kepha poolt, vaid ainult Kristuse poolt (1, 12-13; 3, 22-23). Siin ei ole küsimuse all Pauluse pahameel Peetruse vastu, sest ta õpetab korintlastele, et kõik apostlid kuulutavad üht ja sedasama evangeeliumi ning on olemas vaid üksains kirik Kristuses. See tekst - samuti nagu kirja-koht 9,5 - laseb arvata, et Peetrus on ehk tegutsenud misjonijutlustajana Korintosēs, kuigi seda ei saa pidada piisavaks tõendiks. Edasi rõhutab Paulus korintlastele, et ta pole Kristuse apostlite seas teistest vähema väärtusega, ka mitte vähem kui Peetrus, andes sellega kaudselt mõista, et ta peab Peetrust teistest apostlitest tähtsamaks (9, 1-5). Lõpuks sisaldab kiri olulise tunnistuse, mille järgi Peetrus on esimene, kes kohtas ülestõusnud Issandat (15,5).

Kaalukamad on Galateas kirjas leiduvad teated. Kirja esimeses osas kaitseb Paulus juudakristlaste ees oma apostellikku missiooni pagankristlaste hulgas ning evangeeliumi, mida ta neile kuulutab, seletades ühtlasi oma sidemeid teiste apostlitega, eriti Peetrusega. Paulus ütleb, et ta ei läinud kohe pärast pöördumist Jeruusalemma, vaid alles kolm aastat hiljem, eesmärgiga käia nimelt Peetruse juures. Ta jäi tema juurde kaheks nädalaks. Sama külastäigu ajal tutvus ta Jaakobusega, Issanda vennaga (1, 17-19). Sellega kinnitab Paulus Apostlite tegude teadet, mille järgi Peetrus juhtis Jeruusalemma kogudust, ning annab lisaks mõista, et ka Jaakobus oli märkimisvääriv isik. Neliteist aastat hiljem tuleb ta uuesti Jeruusalemma koos Barnabase ja Tiitusega, enda sõnul selleks, et arutada teiste apostlitega evangeeliumi, mida ta kuulutas paganatele. Põhiküsimuseks on ümberlõikamine ja juutide käsuõpetusest kinnipidamine. See reis langes tõenäoliselt ühte nn apostlite kontsiiliga (Ap.t. 15, 1-29). Paulus nimetab kolme kirikujuhti: Jaakobust, Peetrust ja Johannest (2,9). Johannese mainimine ühenduses Peetrusega ei ole kaugeltki imekspandav, kui arvesse võtta, et nägime neid kahte üheskoos ka Apostlite tegude raamatus (Ap.t. 3, 1-; 4, 13-; 8, 14). Küll aga väärib tähelepanu, et kolmest "sambast" nimetatakse esimesena Jaakobust. Siinjuures tuleb mõnevõrra pikemalt selgitada suhteid Pauluse, Jaakobuse ja Peetruse vahel ning nende meeste positsioone.

Paulus peab ennast paganate apostliks (Rm 11,13; 15,15; Ef 3,8). Ta kuulutab evangeeliumi - rõõmusõnumit Jumala armust Kristuses Jeesuses - esmajoonel paganatele, ning loobub misjonitöös ümberlõikamisest ja juutide käsunormide järgimisest. Sel põhjusel tekib tal vastuolu Jeruusalemma juudakristlastega, kes tahavad säilitada ristiusu juudipärase iseloomu (vrd Gl 1,6-7; 2,4.11-; Flp 3,2-3; Ap.t. 21,21-). Galateas kirjas kaitseb ta seda evangeeliumi, mida ta kuulutab, üteldes: "Aga kui me ise, või isegi mõni ingel taevast, peaks teile kuulutama evangeeliumi peale selle, mida meie teile oleme kuulutanud - ta olgu neetud!" ning taas: "Kui keegi kuulutab evangeeliumi peale selle, mida te olete saanud, siis ta olgu neetud!" (Gl 1,8-9).

Jaakobus, Issanda vend - tõenäoliselt eri isik kui evangeeliumides mainitud kaks Jaakobuse-nimelist Jeesuse järgit - , on pärimuse järgi ülestõusmise vahetu tunnistaja (1Kr 15,7). Võimalik, et ta tuli usule ülestõusnud Issanda ilmumise tagajärjel. Tal oli juba varakult tähtis positsioon Jeruusalemma koguduses (Gl 1,19). Peetruse hüvastijätsõnad "kuulutage seda Jaakobusele ja vendadele" (Ap.t. 12,17) osutavad, et ta oli vähemalt tollest ajast peale koguduse juht. Oma ülesandeid täitis ta autoriteetselt (vt. Ap.t. 15,13-29; 21,17-26; Gl 2,12). Kuigi Jaakobusest on saa-

nud emakiriku pea, ei selgu kusagilt, et teda oleks peetud kogu kiriku peaks. Jääb siiski mulje, et ta oli juhiks juudakristlastele, kes soovisid ka kristlaste seas kinni pidada juudi käsuõpetuse normidest.

Kui Paulus nüüd teatab, et ta juudakristlastega tekkinud vastuolu pärast läks Jeruusalemma rääkima evangeeliumist, mida ta kuulutab (Gl 2, 1-10), siis ei pruugi imestada, et ta nimetab esimesena Jaakobust, oma vastaste juhti. Kahte teist sammast, Peetrust ja Johannest, ei saa lugeda Jeruusalemma kogudusse ja kindlasti mitte juudakristlaste "parteise" kuuluvaiks. Pigemini on nad toiminud vahendajatena Pauluse ja Jaakobuse vahel. See langeks ühte pildiga, mille annab nende kohta Apostlite tegude raamat. Neid ju läkitati kinnitama käte pealepanemisega ühtsust Samaaria hellenistlik-juutlike kristlaste ja Jeruusalemma kristlaste vahel. Peetruse seisukohad olid lähedased Pauluse omadele. See selgub nii 1. Peetruse kirjast kui ka üldpildist, mis temast uuesti joonistatakse Apostlite tegudes. Selle põhjal pööras Peetrus juba alguses tähelepanu kiriku levimisele ja omavahelise ühtsuse tagamisele (Ap.t. 9,32) ning sattus ka ise vastuollu Jeruusalemma kristlastega Korneliuse-nimelise pagana pöördumise pärast (Ap.t. 11, 1-4). Praktiliselt lõi ta lahku juudakristlastest siis, kui ta läks ära Jeruusalemmast. Apostlite kontsiili ajal mainib ta enda tööd paganate keskel ning kaitseb Pauluse seisukohta (Ap.t. 15,7-11).

Ühenduses sellega peab tähelepanu pöörama ka teisele asjaolule, nimelt Pauluse märkusele, et talle on usaldatud evangeeliumi kuulutamise paganate seas ning Peetrusele kuulutustöö juutide hulgas (Gl 2, 7-8). Aruannet paganate misjoni ja juutide misjoneerimise erinevustest tuleb mõista selle probleemi valguses, millest Paulus kõneleb antud kirjas. Pearõhk ei ole erinevuse faktil, mida siiski ei saa käsitleda juriidiliselt, nagu kirjast hiljem selgub (Gl 2,11-). Selle asemel on rõhutatud tõsiasja, et "sambad" tunnustavad Pauluse apostolaati paganate hulgas. Paulus kaitseb Galatea kristlaste ees oma misjoniülesannet ja oma evangeeliumi, kaitseb juutlusest võrsunud valevendade püüete vastu muuta teda kahtlusallaseks. Tema amet on Jumalast antud, mitte inimestelt saadud (Gl 1,1). Evangeeliumi ilmutas talle Kristus (1,11-12) ja Jumal valis ta tegema tööd paganate keskel (1,15-16). Tema apostolaati paganate seas on tunnustanud kiriku juhid Peetrus, Johannes, ka juudakristlaste pea Jaakobus. Kui Paulus sellega seoses nimetab Peetrust juutide misjoni esindajaks (2,8), ei taha ta sugugi piirata Peetruse misjonitöö ulatust, nagu puudutaks see ainult juute; pigem rõhutab ta, et tema apostellik tegevus ei ole mingis suhtes vähema autoriteediga kui teistel apostlitel, ka Peetrusel, ning et paganate misjon on sama tähtis nagu juutide misjoneerimine. Paulus peab oluliseks paganlusest ja juutlusest pärit kristlaste vastastikust sidet, mille konkreetseks väljenduseks on Jeruusalemma koguduse heaks kogutud annetused (Gl 2,10; Rm 15,25-28; 1Kr 16,1). Nagu juba nägime, on sidemete alalhoidmine tähtis ka Peetrusele.⁷

Kolmas meie teema jaoks tähtis koht Galatea kirjas on Pauluse mainitud vastuolu Peetrusega (2,11-). Peetrus suhtles Antiookia paganatega, kuid tõmbus neist eemale, kui sinna saabusid mõned mehed Jaakobuse juurest. Paulus süüdistas teda teesklekmises. Vahejuhtum näitab samuti, et lepingut juutide ja paganate misjoni vahel, millest oli juttu juba eespool, ei saa käsitleda juriidiliselt. Nimelt ei süüdistas Paulus Peetrust selles, et ta oli kontaktis paganatega,

vaid teesklekmise pärast. Episood näitab taas, et Peetrus on põhimõtteliselt Paulusega samal arvamusel, et kristlastel pole paganatega suhtlemine keelatud. Kolmandaks selgub tekstist, et austus Peetruse vastu oli sedavõrd suur, et teised juudid ja koguni Barnabas võtsid temast eeskuju. Teisest küljest ei saa selle katkendi alusel väita, nagu oluks Peetrus Jaakobusest madalamal. Ta soovis vältida vahekorra selgitamist Jaakobuse saadikutega, mille pärast põhimõttekindel Paulus teda süüdistaski.⁸

Eelpoolkäsitletud Galatea kirja selgitust toetab Apostlite tegude informatsioon Jeruusalemma "kirikukogust" (Ap.t. 15,1-35). Valupunktideks on ümberlõikamine ja Moosese seaduste järgimine (15,1-5). Apostlite ja vanemate koosolekul saab Peetrus esimesena sõna ning avaldab selget toetust Pauluse ja Barnabase seisukohale. Tähelepanu väärib Peetruse vihje, et Jumal laskis tema suu läbi kuulutada paganatele evangeeliumi (15,7). Seejärel räägivad Paulus ja Barnabas armust, mida Jumal nende kaudu on osutanud paganale (15,12). Lõpuks sekkub ka Jaakobus ning teeb kompromissettepaneku: juutide käsuõpetusest tuleb vähemalt osaliselt kinni pidada (15,13-21). Koosolek kiidab selle ettepaneku heaks ning sellest teatatakse ühises kirjas Antiookiasse (15,22-35).

Ehkki Galatea kirjas ja Apostlite tegudes esineb kohati vasturääkivusi,⁹ selgub neist mõlemast, et vaidluses osalesid üheltpoolt paganakristlased Paulusega eesotsas ning teiselt poolt juudakristlased Jaakobuse juhtimisel. Mis puutub Peetrusesse, siis tekstid tõendavad lugupidamist tema suhtes ka selle ajajärgu kirikus. Tekstid ei anna alust väita, nagu oleks Peetrus seisnud Jaakobusest madalamal või et Paulus oleks eitanud Peetruse juhtpositsiooni. Tundub tõenäolisem, et Peetrus tegutses vahemehena Pauluse ja Jaakobuse vahel kiriku ühtsuse huvides.

II osa: PEETRUSE ÜLESANNE

Kui mingi algkiriku ametid puudutav asjaolu Uue Testamendi raamatutes üldse selgesti esile tõuseb, siis on see Peetruse eriseisund Jeesuse jüngerite ja apostlite hulgas. Teda kutsuti jüngeritest esimesena. Ta rääkis teiste jüngerite nimel ning ka Jeesus pidas teda nende esindajaks. Ta sai Jeesuselt tähendusriikka lisanime Petros, millest hilisemal perioodil kujuneb tema pärisnimi. Ta tunnistas, et Jeesus on Messias, Issand ja Jumala Poeg. Ta oli ülestõusmise esimene tunnistaja. Ta oli vaieldamatult Jeruusalemma koguduse juht ning kiriku kasvades tõenäoliselt ka kiriku ühtsuse säilitaja. Teiseltpoolt räägivad evangeeliumid häbenemata Peetruse salgamisest ning Jeesuse etteheidetest tema aadressil.

Need tõsiasjad vajavad seletust. Kust on pärit Peetruse eriseisund ning missugune on selle teoloogiline ja kiriklik tähendus? Kas Peetrusele antud eriülesanne eristab teda teistest apostlitest, või on ta üksnes apostlitest kõige selgeilmelisem? Kas Peetruse eriseisundi juurde kuulub voli juhtida teisi apostleid, või ta ainult esindab neid?

Oleks võimalik kaitsta teooriat, et Peetruse isiklikud omadused tegid temast loomulikult teel noore kiriku juhi. Algkiriku kogemustest oleks Peetruse juhtpositsioon tagasi viidud Jeesuse eluaega ning see oleks nõnda omandanud evangeeliumides õpetusliku põhjenduse. Kuid miski ei näita, nagu oleks algkirik tundnud vajadust niisuguse dogmaati-

lise põhjenduse järele. Pealegi ei illustreata Peetruse isikut ja käitumist evangeeliumides mingil kombel. Parima tõendi säärase teooria vastu annab Johannese evangeelium, mis küll rõhutab esimesel positsioonil toda jüngrit, keda Jeesus armastas, kuid siiski ei eita Peetruse teiselaadset esikohta.

Evangeeliumide järgi sai Peetrus eriasendi jüngrite ja apostlite hulgas otse Jeesuselt. Võime heita kõrvale küsimuse, kas Jeesus valis Peetruse tema juhvõimete tõttu või esines Peetrus rühma juhina, kuna Jeesus ju valis ta selleks. Seeasemel peab tingimata uurima, milline on Peetruse erisundi tähendus ning mis mõttes ta on esimene jüngr ja apostel. Selle jaoks peame me pöörama tähelepanu kolmele tuntud kirjakohale, mis räägivad Peetrusele antud ülesannetest: Mt 16,17-19, Lk 22,31-34 ja Jh 21,15-19. Peab juba ette ära ütleva, et neid tekste tuleb mõista Vana Testamendi, Jeesuse aja vaimse ja haridusliku olukorra ning Jeesuse sõnumi kui terviku valguses. Lisaks tuleb silmas pida, et Jeesuse sõnad on pööratud tulevikku, aega pärast tema surma, ning neil on sel kujul prohvetlik iseloom. Siit tuleneb viimaks ka, et neid kirjakohi ei saa vaadelda juriidilise sõnastusena, vaid nad kujutavad endast töötust, mis alles teostumise käigus saab sisulise täpsustuse.

1. Matteus 16,17-19

"Jeesus vastas ning ütles: Õnnis oled sa, Siimon, Joona poeg, sest liha ja veri ei ole sulle seda ilmutanud, vaid mu Isa, kes on taevas. Ja mina ütlen sulle ka: sina oled Petros (Kalju), ja sellele kaljule ma ehitan oma koguduse, ja surmavalla vääravad ei võida seda! Ma annan sinule taevariigi võtmed, ja mis sa maa peal seod, see on taevas seotud, ja mis sa maa peal lahti päästad, on ka taevas lahti päästetud."

Uurijate arvamused lähevad lahku selles osas, mil määral on eeltoodud tekstis Jeesuse enda sõnu, kui palju algkiriku loomingut ning missugust osa etendab teksti juures Matteuse toimetajatöö.¹⁰ Käesolevas kirjutises pööratakse tähelepanu eelkõige asjaolule, et need laused ei esine Markuse paralleeltekstis (Mk 8,27-30). See ei tarvitse aga veel tähendada, nagu ei kuuluks need sõnad Jeesusele, sest Matteus kasutab evangeeliumi koostamisel oma meetodit ning ta võib mingi teise pärimuse osavalt paigutada Markuselt ülevõetud süzheeliini. Sisuliselt samalaadsed pärimuslikud teated on säilitanud ka Luukas (22,31-34) ja Johannes (21,15-19). Teine sageli esiletõstetud oluline argument, mis räägib teksti algupärasuse vastu, on see, et sõna *ekklesia* ('kirik, kogudus') esineb ainult siin ja mõnevõrra teistsuguses tähenduses Mt 18,17-s. Heebreakeelse sõna *qahal* kreeka vastena, mis tähendab Jumalast äravalitud rahvast, ei olnud mõiste Jeesusele kindlasti võõras ning on kergesti ühendatav tema kuulutusega Jumalariigist ning uue messiaanliku rahva kogumisest. Ainult siis, kui eeldatakse, et Jeesus ei tahtnud olla Messias, ning lähtutakse arvamusest, et tema arusaam peatsest lõpuajast välistab kiriku asutamise võimaluse tulevikus, peab hakkama otsima lahendust algkiriku loomisvaimust. Too looming oleks pidanud sündima küllalt vara, sest teksti semiitlik iseloom on väljaspool kahtlust. Igal juhul kuulub Uue Testamendi traditsiooni tõdemus, et Siimon on saanud Jeesuselt nime Kepha(s)/Petros/Kalju, ning sellele nimeandmisele omistatakse eriline tähendus. Nagu juba nägime, ühendatakse nimeandmine evangeeliumides tunnistusega, et Jeesus on Messias, Issand ja Jumala

Poeg, samas kui tekstid annavad põhjust oletada, et Jeesuse töötus Peetrusele on ajaloolises seoses Peetruse salgamisega (Mt 16,16-23; Lk 22,31-34; Jh 21,15-23). Sellepärast tuleb pidada tõenäoliseks, et Matteuse 16,17-19 pärineb oma sisu poolest Jeesuselt endalt. Me ei peatu põhjalikumalt nende tekstikriitiliste küsimuste juures, vaid pöörame peamist tähelepanu teksti tähenduslikule küljele.¹¹

"Õnnis oled sa, Siimon, Joona poeg, sest liha ja veri ei ole sulle seda ilmutanud, vaid mu Isa, kes on taevas." Nagu eespool juba tähendatud, ei ole kindel, kas Jeesus ütles need sõnad, kas ta ütles need seoses Peetruse usutunnistamisega ja kas see leidis aset Filippuse Kaisareas. Niisamuti jääb ebakindlaks, kas see lõik kuulus algselt järgmiste lõikude juurde või on Matteus evangeeliumi toimetamisel need üksteisega kokku liitnud. Antud terviktekstis, kus need sõnad praegu esinevad, tähendavad nad, et Jeesus kuulutas Peetruse õndsaks, sest Isa on talle ilmutanud oma Poja. Peetrus, kes on käinud algusest peale Jeesuse järel ja näinud tema tegusid, ei saanud nende põhjal järeldada, et Jeesus on Jumala Poeg, see teadmine või mõistmine anti talle ülalt.

Võib märgata sarnasust selle teksti ja Mt 11,25-27 ja Gl 1,15-16 vahel. Neid kolme teksti ühendab mõte, et tae-vane Isa oma armust ja vabast tahtest ilmutab jüngritele seda, kes on Poeg, sest omatahtsi ei või neist keegi tundma õppida Jumala müsteeriume. Peab tõdema, et kolmest eel-nimetatud kirjakohast kahes antakse edasi teadmine teostatava ülesande elluviimiseks: Paulusele, et ta kuulutaks Poe-ga paganatele (Gl 1,15-) ning Peetrusele, et temast saaks Poja kiriku kalju (Mt 16,17-). Jumal annab oma ilmutuse ehk teisisõnu usu armu "lapsemeelsetele" (Mt 11,25-27), ilma et sellega käiks tingimata kaasas eriline ülesanne. Ka Peetrus ja Paulus kuuluvad lapsemeelsete hulka, kuid nende puhul antakse ilmutus misjonitöö tegemiseks.¹²

"Ja mina ütlen sinule ka: 'Sina oled Kalju, ja sellele kaljule ma ehitan oma kiriku.'" Siimonile omistatud nimi tõstab sümboolselt esile ülesande, mida talle lubatakse. Tema on kalju (arama keeli *kepha*, kreeka keeli *petra* või *petros*)¹³, millele ehitatakse Jumala hoone. Nõnda nagu kalju teeb maja vastupidavaks, nii tagab Peetrus Jumalarahva ehk kiriku vastupidavuse. Sama võrdlust on Jeesus kasutanud ka teisel puhul (Mt 7,24-27) ning Piibli võrdpilt "Jumalarahva ehitamisest" ei ole talle võõras (vrd. Jh 2,19 + Mk 14,57-58).

Vaadeldav lause seostub Jesaja prohvetikuulutusega: Messias on kalju, ei jää häbisse need, kes usas temalt tuge otsivad (Js 28,14-19). Jeesuse juures on see ennustus teoks saanud. Ta töötab nüüd omakorda, et Siimonist saab Jeesuse ümber koonduva uue rahva kalju. Siin tuleb meele pida-da, et prohvetiennustus omandab sisulise täpsustuse alles teostudes. Teisisõnu: õndsuslõulise ennustuse tõeline tähendus saab selgeks alles siis, kui see täide läheb. Kui Jeesus nimetab Peetrust oma kiriku kaljuks, omandab Jesaja ettekuulutus laiemal kolapinnal kui tekst seda täht-tähelelt sisaldab.

Jumala armulik töötus, mida sümboolselt väljendab nime muutmine, esineb Vanas Testamendis sageli: Aabramist saab Aabraham (1 Ms 17,5), Saaraist saab Saara (1 Ms 17,15) ja Jaakobist Iisrael (1 Ms 32,29). Nii tõstab ka nimi Kalju sümboolselt esile Jeesuse antud töötuse Peetrusele. Siimonile saab osaks selline õnnistus, et ta võib olla kiriku aluskalju. Selle nimemuutmise erilist tähendust mõisteti algkirikus hästi. Uus nimi mitte ainult et tõrjus esialgse kõrvale, vaid arameakeelne lisanimi tõlgiti koguni kreeka keel-

de, vastupidiselt üldisele tavale. Jeesuse sõnad kujutavad endast tulevikku suunatud töötust. Seda väljendatakse verbi 'ehitama' tuleviku vormi abil (*oikodomeso*). Alles siis, kui kirik sünnib Jeesuse verest ja Püha Vaimu armuannist, saab Siimon nimeks Peetrus (vrd. futuuri vorm Jh 1,42 ja Lk 22,32). Kirikut ei rajata Siimoni isikule, "lihale ja verele", samuti mitte tema loomulikele eeldustele, vaid see püstitatakse uskuvale Peetrusele, kes sai Isalt ilmutuse Poja kohta. Siimon vaidleb Jeesusele vastu ja tema suhtes võetakse tõrjuv hoiak (Mt 16,22-23), kuid Peetrusest kujuneb kiriku kalju. Jumala arm ei tagane inimlike nõrkuste ees.

"... ja surmavalla väravad ei võida seda". Pole selge, kas tähendab see, et surmavalla väravad ei saa võitu kirikust või hoopis kaljust. Siiski tähendus sellega ei muutu: surma ja kurjuse vägi, vaenlaste jõugud ei suuda võita kaljut ega hävitada kirikut (vrd. Mt 7, 24-27).

"Ma annan sulle taevariigi võtmed." Väljend 'taevariigi võtmed' on 'surmavalla väravate' vastand ning osutab volitustele, mille osaliseks Peetrus saab taevariigis. Võites surma ja patu, asutas Jeesus taevas ja maa peal Jumalariigi. Ilmutusraamatus on Jeesuse enda käes surma ja patu võtmed, millega ta vabastab need, kes on surma ja patu vangistuses (Ilm 1,18; 3,7). Tema on Issand, kes valitseb, istudes Isa paremal käel (Ap.t. 5,31; 10,42-43; Rm 8,34; 14, 9; Ef 1,20-23; Kl 3,1; Hbr 1,3). Tema, kellele kuulub võtmete meelevald surma ja patu üle, töötab anda Peetrusele võtmed ja nende juurde kuuluva meelevalda maapealses taevariigis. Peetrus on nagu usaldusmees, kes isanda äraolekul hoolitseb tema varade eest (vrd Lk 12,41-44; Mt 19,28; 25,21). See mõte tuleb meelde Jesaja teksti, kus võtmete üleandmine sümboliseerib ametisse seadmist (Js 22,22). Jeesusel on taevariigi võtmed, kuid oma maapealse kiriku pärast annab ta need Peetrusele. Sama kinnitatakse veel järgnevate sõnadega.

"... mis sina maa peal seod, see on taevas seotud, ja mis sina maa peal lahti päästad, on ka taevas lahti päästetud." Sõnad 'siduma' ja 'lahti päästma' on seotud distsipliini tagavate abinõudega, mida võimukandja võib kasutada selle kollektiivi huvides, mida ta on seotud valitsema. Rabi-de kommentaarides kuuluvad need ka õpetamisõiguse juurde. Selles kontekstis, kus nad antud juhul on, võiks neile omistada veelgi üldistatuma tähenduse. Paralleel tekstiga Mt 18,18 on selge, ühtelangevusi võib leida ka kirjakohtadest Jh 20,23. Kõik apostlid saavad väe patte andeks anda (Jh 20,23) ning meelevalda siduda ja lahti päästa (Mt 18,18), kuid võtmed antakse üksnes Peetrusele. Vaadeldavale tekstile tuginedes võib seega väita, et Peetrus esindab kõrgeimat võimu kirikus. Siiski ei saa nende tekstide alusel formuleerida konkreetseid eeskirju õiguslikust võimust kirikus, kuid on selge, et Peetruse vaimulik valitsemine maapealses kirikus Kristuse nimel leiab kinnituse taevas.

Kokkuvõtvalt võib tõdeda, et Peetrus tunnustab oma usku Jeesusesse, kui kõik kaksteist jüngrit on üheskoos (16,16). Jeesus kuulutab ta õndsaks, sest Peetrus sai selle ilmutuse Isalt (16,17). Jeesus annab talle nimeks Kalju, mis sümboliseerib tema tulevast ülesannet kiriku kaljuna (16,18). Ta saab volituse juhtida kirikut Kristuse nimel (16,19). Need sõnad puudutavad teda isiklikult, mitte Peetrust kõigi aegade usklike esindajana. Arusaam, et kirik on rajatud kõikide nende usule, kes tunnustavad Peetruse kornbel Jeesuse Messiaaks ja Jumala Pojaks,¹⁴ võiks teoreetiliselt kokku sobida Jeesuse õpetuse tervikuga, kuid see lihtsalt ei ole kõnealuse

teksti eesmärk. Peetrus saab ainult temale kuuluva ülesande kiriku ülesehitamiseks.

2. Luukas 22,31-34

"Siimon, Siimon, vaata, saatan on väga püüdnud sõeluda teid nagu nisu! Aga mina olen su eest palunud, et su usk ära ei lõpeks, ja kui sa pärast pöördud, siis kinnita oma vendi!"

See tekst on mitmes osas eelmise (Mt 16,17-19) sugulane. Jeesuse poolt Peetrusele antud töötusele, mille Matteus esitab, vastab Luuka evangeeliumis Jeesuse palve Peetruse eest. Töötus kätkeb endas tõdemust, et Peetrus on edaspidi kiriku kalju; palve näitab, et ta peab kinnitama oma vendi. Nii nagu surmavalla väravad ei saa kirikust jagu Jumala armu pärast, mis teeb Peetrusest kalju, nii ei suuda saatan tänu Jeesuse palvele võita Peetrust enda püsivaks poolehoidjaks. Mõlemas kirjakohtas öeldakse samuti, et Peetrus ei suuda omast jõust järgneda Jeesusele tema kannatusteel (Mt 16,22-23; Lk 22,33-34). Luuka teksti taustaks leiame Vanast Testamendist Sk 3,1-9 ja Am 9,8-10. 15)

Alguses räägib Jeesus Peetrusele, kuid ta sõnad on määratud kogu rühmale (22,31. Vrd. Mk 8,33: "Aga ta pöördus, vaatas oma jüngritele, sõitles Peetrust ning ütles ..."). Asjaolu, et salmis 31 kasutatakse nime Siimon ja salmis 34 Peetrus, ei pruugi tähendada mingit erisust, sest Luukas kasutab salmides 31-33 oma allikaid ning salmis 34 järgib Markust. Ehkki saatan püüab kõiki jüngreid ning kõik jätavad Jeesuse maha, palvetab Jeesus eriti Peetruse eest. See palve saab olema õnnistav, sest Peetrus pöördub Jeesuse juurde tagasi ja kinnitab oma vendade usku. Vendade all on mõistetud kaheteistkümnest koosneva rühma teisi liikmeid, kuid avaramas kontekstis võib selle all vaadelda kõiki Jeesuse jüngreid (vrd. Jh 17 pkt.; Ap.t. 1,15; 15,23).

Meie teema seisukohast on tekst oluline, sest Peetrus saab ülesandeks kinnitada oma vendade usku. Selle eest Jeesus palvetab, ning tema palve kannab vilja. Tänu Jumala armule täidab Peetrus talle vendade pärast antud ülesande.

3. Johannes 21,15-19

Jõudsime juba pühendada tähelepanu sellele, et neljandas evangeeliumis säilitatakse Peetruse eriseisund jüngrite hulgas. Siiski jagab ta esikohta, vähemalt mis puutub usku ja armastusse, jüngriga, keda Jeesus armastas. Nende kahe jüngriselaadne seisund tõuseb selgelt esile Johannese evangeeliumi 21. peatükis. Imeväärse kalasaagi loos (21,1-14) teeb Peetrus ettepaneku minna kalale, aga teine jünger tunneb Issanda esimesena ära ning juhib Peetruse tähelepanu temale. Analooogne jutustus on ka Luuka evangeeliumis, kus imepärane kalasaak langeb Jeesuse avaliku tegevuse algusaega (Lk 5,1-11). Sealgi on Peetrusel peaosat. Ta tunnustab end patuseks ning nimetab Jeesust Issandaks. Väärrib tähelepanu, et Luukas nimetab teda siis esmakordselt lisanimega Peetrus (5,8). Kuigi juures viibivad ka Sebedeuse pojad, pöördub Jeesus ainult Peetruse poole ja ütleb: "... nüüdsest alates pead sa inimesi püüdma!" Pärast seda ühinevad kõik Jeesusega ja käivad tema järel.

Kõige olulisemad salmid on Johannese tekstis 21,15-19. Öhtueinel rannas lõkke ääres küsib Jeesus Peetruselt kolm korda, kas ta teda armastab. Need küsimused on tõenäoliselt vastavuses Peetruse kolmekordse salgamisega

ülempreestri õuel. Peetrus vastab igal korral, et Jeesus on talle armas. Kreeka keelne tekst kasutab vaheldumisi sõnu *agapao* (armastama) ja *phileo* (olla armas), ja seda nähtavasti mitte ainult stiili pärast. Teksti kirjutaja tahab arvatavasti mõista anda, et Peetrus ei saa tunnistada samasugust armastust Jeesuse vastu nagu too teine jünger, kes järgis Jeesust kuni selleri, et seisis tema risti all. Jeesuse küsimused tuletasid Peetrusele meelde tema salgamist, ning Peetrus võis vaid öelda: "Issand, sina tead kõik, sina tead, et oled mulle armas!" Jeesus usaldab kolm korda oma lambad tema hoole alla. Ka siin on sõnad vaheldumisi (lammas - talleke; söötma - hoidma), kuid nüüd küllap üksnes stiili tõttu.

Jeesus ise viib täide Vana Testamendi ettekuulutused Messiasist kui karjasest (Jr 23, 1-6; Hs 34; Miika 2, 13): tema on hea karjane, kes loovutab oma elu lammaste eest (Jh 10, 1-18). Tema seab omakorda Peetruse oma lammaste karjaseks. See seadmine leiab aset mitte Peetruse armastuse tõttu, vaid aluseks on Jeesuse vaba valik. See nõuab siiski ustavust, mis on suurem sellest, mida Peetrus osutab Jeesuse ülekuulamise aegu. Tema ülesanne on järgida Jeesust kuni oma surmani (Jh 21, 19). Nõnda nagu Peetrusest saab kiriku kalju ja ta peab kinnitama oma vendade usku, nii on ta ka valitud hoidma Kristuse karja, abiks Jumala arm.

III osa: PEETRUSE TÄHENDUS KIRIKULE

Eeltoodud kolm kirjakohta selgitavad Peetruse eriseisundit jüngrite ja apostlite seas ning annavad sellele põhithäendus. Peetrus on tänu Jumala armule kalju, millele Jeesus ehitab oma kiriku; tema kätte antakse maapealse taevariigi võtmed; Jeesus palvetab tema eest, et ta kinnitaks vendade usku, ning usaldab talle oma karja juhtimise, nõudes talt ustavust. Siinjuures on kõige tähtsamal kohal mitte Peetrus, vaid kirik, mida Peetrus teenib oma ülesandeid täites. Peetruse ülesanne kujutab endast Jumala armuandi kirikule, mitte Peetruse austamiseks, vaid kiriku huvides. Järgmise kolme seletava märkuse eesmärgiks on täpsustada Peetruse ülesande iseloomu ja näidata selle tähendust tervele kirikule.

1. Peetrus on üks apostlite seast

Peetruse ülesannet ei saa lahutada teistele apostlitele usaldatud ülesannetest. Peetrus on üks apostlitest, ning kõigil apostlitel on oma osa ülesandeis, mis eriliselt usaldati Peetrusele. Neid kõiki nimetatakse kiriku aluskivideks (Ef 2, 20; Ilm 21, 14), neile kõigile on antud voli siduda ja lahti päästa (Mt 18, 18) ning patte andeks anda (Jh 20, 23). Neid kõiki läkitatakse usku kuulutama (Mt 28, 18-20) ja kindlustama sellega vendade usku (Ap.t. 14, 22; 15, 32. 41; 18, 23). Kuigi neid ei nimetata otsesõnu karjasteks, käib nende apostliametiga kaasas asjaolu, et nad teostavad karjaseülesannet neile usaldatud karja hulgas (vrd. Ap.t. 20, 28; 1Pt 5, 2).

Kui niisiis kõik apostlid on kiriku alustugedeks, kui kõigile kuulub vägi siduda ja lahti päästa ning kui kõik kuulutavad usku ja täidavad karjase ülesannet, siis oleks võimalik tekste, kus nimetatud ülesanded usaldatakse erilisel viisil Peetrusele, tõlgendada Peetruse uueks vastuvõtmiseks apostlite sekka. Ehkki selles käsitluses oleks tõetera, piiraks säärane tõlgendus suurel määral eeltoodud tekstide sisulist ulatust. Esiteks: siis jääks seletamata Peetruse uus nimi ja tema eri-

seisund jüngrite ja apostlite hulgas. Teiseks: kõik apostlid, Johannes ehk välja arvatud, jätsid otsustaval hetkel Jeesuse maha, ning nende teistkordne vastuvõtmine Jeesuse kaaskonda ei tundnud olevat vajalik. Lõpuks: Peetruse eriline ülesanne kirikus tuleb selgelt esile vahetult tekstide endi kaudu. Fakt, et selle ülesande andmist esitavad evangeeliumid ühest küljest seoses Peetruse usutunnistamise ja ustavuse kinnitamisega, teisalt aga kaudsel teel seoses salgamisega, rõhutab veelkord tõdemust, et Peetrusele antakse ülesanne mitte tema teenete pärast, vaid selle ülesande aluseks on Jumala vaba valik ja vägi. Ehkki UT kirjeldab kõigi apostlite ameteid samasena Peetruse ülesandele, ei tähenda see ometi Peetrusele usaldatud eriülesande eitamist, vaid selle kaudu ilmneb kõigi apostlite, ka Peetruse, ülesande ühine olemus.

Peetruse ülesanne on küll apostellik ülesanne, kuid see on usaldatud tema kätte erilisel viisil ja eriotstarbega. Nii nagu kõik on kutsutud, aga esimesena Peetrus, nii nagu kõik nägid ülestõusnud Issandat, aga esimesena Peetrus, nii on ka kõik apostlid saanud apostelliku ülesande, aga Peetrus erilisel moel. Apostel Peetruse ülesanne on eriline, ja ta täidab seda ühes teiste apostlitega. Apostel Peetruse eriülesandeks apostlite seas on olla usu ja kiriku ühtsuse säilitaja kiriku kaljuna, usu kinnitajana ja ristirahva karjasena.

2. Peetruse ülesanne on teenimine

Peetrus ja teised apostlid said Kristuse saadikutena väe esindada teda inimeste seas (Mt 10, 40; Lk 10, 16; Jh 13, 20). See apostellik autoriteet ei välista teist UT juhtimõtet, mille järgi nad on Jumala töötegijad ja koguduse teenrid. UT esitab kiriku ülesandeid meeleldi sõna 'diakoonia' abil ja hoidub termineist, mis on mingil kombel võimuga seotud. Rõhk langeb mitte õigustele, privileegidele või volitustele, vaid teenimisele. Jeesus ise, kes ei eita oma meelevalda Isa saadikuna, võrdleb end hea karjasega, kes annab elu lammaste eest (Jh 10, 1-18). Ta tuli teenima, ja nõnda peavad ka tema jüngrid teenima teisi (Mk 10, 42-45 + paralleelid; Mt 23, 11). Jalgade pesemine viimsel õhtusööma ajal pakub selleks püsivat eeskuju (Jh 13, 15).

Jeesuse üleskute jüngritele olla teenimisvalmiduse ja alandlikkuse eeskujud ei ole vastuolus sellega, kuidas UT mõistab austusavaldusi ja võimu (vrd. Ap.t. 2, 42-47; 4, 32-35; 5, 12-16). Jeesusele, kes on teenimise täiuslik eeskuju, kuulub võim jüngrite üle (Mt 28, 18) ning apostlitele koguduse üle (1Kr 4, 21; 2Kr 10, 8; 13, 10). Loomulikult kuuluvad ka Peetruse ülesande juurde volitused, kuid see jääb ikkagi teenimisülesandeks, mille pärast tal tuleb anda elu (Jh 21, 18-19). Kui Peetruse primaati teiste apostlite suhtes väljendatakse õiguse ja võimu terminitega, siis taandutakse tollest vennavaimust, mille Jeesus kinkis oma kirikule. Peetruse ja teiste apostlite ülesandeid ei saa üksteisele vastandada. Kuigi ülesanded praktilisest küljest ja ajastu eripära tõttu nõuavad õiguslikku korraldust, ei ole nende piire võimalik kindlaks määrata Kristuselt saadud normide abil. Neil on ühine teenimisülesanne kiriku heaks. Kiriku kaljut ei saa eraldada kiriku alustugedest. On ainult üks usk ja üks kari, ja kõik apostlid peavad seda hoidma. Seetõttu pole mõttekas rääkida teenimisõigustest ja teenimisväest. Peetruse ja teiste apostlite vahel on siin see erinevus, et Peetrus on esimene ja kõige pretensioonitum Jumalarahva teenrite seas. Selle ülesande kaudu hoiab ta alal kiriku ühtsust.

3. Peetruse ülesande edasipärandumine

Lõpuks tuleb veel küsida, kas Peetruse ülesanded on päritavad. Uue Testamendi tekstid ei ütle selle kohta otseselt midagi. Katoliku kirikus põhjendatakse Peetruse kirikliku ülesande järglastele edasikandumist argumendiga, et Jeesus rajas oma kiriku püsiva kalju peale, et Peetruse võtmed on kirikule antud jäädav kingitus ning et kirik vajab pidevalt karjast, kes suudab säilitada karja ühtsuse. Küsimus on otseselt seotud kiriku olemuse ja apostlite ülesannete päritavusega üldse. Siinkohal pole võimalik seda teemat ulatuslikumalt käsitleda, tuleb leppida vaid mõne üldistava märkusega.

Piibli õndsuslugu kujutab endast töotuste ning nende teokssaamiste ajalugu. Ettekuulutuse või töotuse täitumine leiab aset ajaloo käigus, olles ühtlasi selle tõlgendus. Töotust või ettekuulutust saab küllalt sageli mitmel viisil tõlgendada. Teostumine määrab ja konkretiseerib töotuse. Kui see asjaolu peab paika kõigi õndsuslooliste töotuste osas, siis seda enam kehtib ta Jeesuse sõnade ja tegude suhtes, mis omandasid tähenduse alles Tema summa ja ülestõusmise valguses. Johannese evangeeliumis

mainitakse korduvalt, et jüngrid taipasid alles hiljem Jeesuse sõnade ja tegude tähendust. Seetõttu ei saa Jeesuse tulevikku suunatud sõnadest ja tegudest oodata sellist täpsust, milleni jõuavad alles apostelliku aja kogemused ja järelemõtlemine. Ühenduses Peetruse ametiga tähendab see, et Peetrusele antud ning tulevikus teostuv töotus omandab konkreetse kuju alles kiriku elukorralduse kaudu.¹⁶ Kui Peetrus juhib Jeruusalemma kogudust, kui ta ütleb lahti juudakristlusest ning kui ta lõpuks siirdub Rooma, siis need teod ei pruugi tuleneda otseselt tema juhiteadvusest, vaid on täiesti võimalik, et Jumala töotusega kaasnev õnnistus avaldab konkreetset mõju just niisugusel viisil. Üldisemalt öeldes: kiriku elu läbi saab Püha Vaimu juhtimisel ilmseks see, mis sai alguse Kristuses. Niisiis ei maksa imeks panna, kui neis Uue Testamendi raamatutes, kus vaadeldakse noore kiriku elu, ei leidu ainsatki vihjet Jeesuse töotusest Peetrusele. Kogemuse kaudu saab kirik teada talle antud töotuse konkreetse tähenduse ja sisu. Sel kombel väljaarenenud veendumusest omandab töotus evangeeliumides niivõrd olulise koha. See ei tähenda, et noor kirik oleks ise loonud töotuse, ta vaid sai teada selle töotuse sisulise tähenduse. □

¹ Artikkel on uuendatud väljaanne autori varem ilmunud samateemalistest töödest: *Ortodoksia* 22 (1973) lk. 29-57; 24 (1975) lk. 137-140. Klassikaline teos antud valdkonnas on Oscar Cullmann, *Petrus. Jünger, Apostel, Martyrer*. Zürich 1960. Sellest värskeim põhjalik uurimus on USA roomakatoliku ja luterlike teoloogide ühistöö: R. Brown, K. Donfried, J. Reumann (toim.), *Peter in the New Testament*. Minneapolis 1973.

² Nimi Petros/Peetrus polnud kasutusel kreeka kultuurialal, selle päritolu on kristlik. Vrd. H. Solin, Pietari, Kallio. Apostolin nimen historiasta. TA 1985.

³ Cullmann, op.cit. lk. 21: "Es entspricht jüdischer Sitte, als Beinamen Worte zu wählen, die irgendwie auf eine besondere Situation als Verheissung hinweisen und ihre Träger verpflichten sollen" (See on vastavus juutide komebe valida lisanimedeks sõnu, mis mingil viisil vihjavad teatud erilisele olukorrale kui töotusele ning peaksid kohustama oma kandjaid).

⁴ Uurijad ei ole üksmeelsed, kas Jeesus andis Silmonile lisanime Peetrus seoses olukorraga Mt 16, 16-18, või enne seda seoses tema kutsumisega, või alles pärast ülestõusmist. On ülimalt ebatõenäoline, et nimi pärineks algkirikust. Selles artiklis seda küsimust ei puudutata, vaid vaadeldakse apostelliku tunnistust niisugusena, nagu see on talletatud UT raamatutes.

⁵ On raske saada õiget pilti, mil määral evangeeliumi tunnistus Peetrusest kattub Jeesuse elu tõeliste sündmustega. Peetrusel oli algkirikus suur autoriteet ning algkiriku olukord kajastub evang.-des. Vaatamata sellele on evang.-de tunnistus nii ühtne ja jätab varjamata Peetruse varjuküljed, et pole võimalik eitada tema eriliseid jüngrite hulgas Jeesuse eluajal.

⁶ Vrd. G. Schneider, *Die Apostelgeschichte I. Herders theologischer Kommentar zum NT V. Freiburg 1980*, lk. 76jj ja 122jj. J. Dupont, *Etudes sur les Actes des apôtres (Lectio divina 45)*, Paris 1967, lk. 98-124.

⁷ Peetrust tunti algkirikus suure misjonijutustajana. Apostlite tegude järgi külastas ta juba algusperioodil tagakiusamiste pärast Jeruusalemmast lahkunud ja mujal usule tulnud kristlasi (Ap.t 8, 14-17; 9, 32). Teda kujutatakse paganamisjoni alustajana (Ap.t. 10-11) ning apostlite kantsilil annab ta tunnistuse enda kuulutustööst paganate seas (Ap.t. 15, 7-11). Tõenäoliselt viibis ta Korintoses (1Kr 1, 12-13), kindlasti Antiookias, kus tal oli kokkupuuted paganatega (Gl 2, 11jj), ning ta suri Roomas. Võimalik, et Peetrus misjoneeris ka Väike-Aasias, sest sealsetele paganakristlastele on adresseeritud tema nimega varustatud kirjad.

⁸ Kui osutuks ajalooliseks faktiks, et apostlite kantsilil otsustas keelata kristlaste ja paganate ühised söömaajad (Ap.t. 15, 22-29) ning kuna Antiookia tüli leidis aset pärast kantsilil, oleks Peetruse kartus Jaakobuse saadikute suhtes õigustatud ning Pauluse süüdistused vähemalt osaliselt ebaõiglasel. Paulus siiski seda otsust ei nimeta, ta ütleb hoopis, et mingit kohustust ei ole kindlaks määratud (Gl 2, 6-10). Seega võib oletada, et nimetatud otsus sündis alles hiljem Jeruusalemma koguduses (Ap.t 21, 25), või siis toimus tüli enne Jeruusalemma kokkutulekut. Vt. ka viide 9.

⁹ Dupont, op.cit. lk. 173-215. Schneider, op.cit. lk. 189-192.

¹⁰ Vrd. Cullmann, op.cit., lk. 196-230. A. Vögtle, *Messiasbekenntnis und Petrusverheissung. Zur Komposition Mt 16, 13-23 par. Bibl. Zeitschrift* 1 (1957) 252-272; 2 (1958) 85-103. T.W. Manson, *The sayings of Jesus*, 6. p. London 1964, lk. 201-205. J. Schmid, *Petrus "der Fels" und*

die Petrusgestalt der Urgemeinde. Begegnung der Christen (Festschrift Otto Karrer), Stuttgart-Frankfurt a.M. 1960, lk. 347-359. Paul Hoffmann, *Die Bedeutung des Petrus für die Kirche des Matthäus. Redaktionsgeschichtliche Beobachtungen zu Mt 16, 17-19. Dienst an der Einheit*, toim. Joseph Ratzinger, Düsseldorf 1978, lk. 9-26.

¹¹ Järgime siin suures osas Refoulé seletust: R. Refoulé, *Primauté de Pierre dans les évangiles. Rev. des Sc. Religieuses* 38 (1964) 1-41, eriti 4-21. Vrd. ka: Cullmann op.cit. eriti 215-243; M.-J. le Guillou, *La Primauté de Pierre*. Istina 1964 n:o 1, lk. 93-102. Sama autori *Der Apostel Petrus in der heutigen Exegese. Concilium* 3 (1967) lk. 585-600. W. Trilling, *Ist die katholische Primatslehre schriftgemäss. Exegetische Gedanken zu einer wichtigen Frage. Zum Thema Petrusamt und Papsttum*, Stuttgart 1970, lk. 51-60. R. Pesch, *Die Stellung und Bedeutung Petri in der Kirche des NT. Zur Situation der Forschung. Concilium* 7 (1971) lk. 240-245. Teksti VT tausta selgitavad A.-M. Dubarle, *La primauté de Pierre à la lumière de l'Ancien Testament*. Istina 1955 n:o 3, lk. 335-338. P. Dreyfus, *La primauté de Pierre à la lumière de la théologie biblique du reste d'Israël*. Istina 1955 n:o 3, lk. 338-346. J. Ringger, *Das Felsenwort. Begegnung der Christen*, Stuttgart-Frankfurt .M. 1960, lk. 271-347.

¹² Vahel väidetakse üldiselt, et 12 apostlit esindasid enne nelipühapäeva kõigi aegade jüngrid ning alles pärast misjonikäsku ja nelipühisündmust said need Kristust esindavad apostlid. See on õige ainult osaliselt. Ühelt-poolt esindab kaheteistkümmet rühm kõiki tulevaseid jüngrid, kuid teisest küljest on nad erilised, äravalitud jüngrid, keda Jeesus valis (nende eest palvetades) ja vormis kindlaks rühmaks ning keda ta õpetas, et neid siis apostlitena teele saata (Mk 3, 13-15). Iga neile öeldud sõna ei ole määratud kõigile jüngritele (Lk 12, 41; Mk 4, 10-18.34), ning iga jüngrit ei valmistata ette tulevaseks apostli ülesandeks (vrd. Mt 11, 25-27). Hiljem ütleb ka Peetrus, et nad on Jumala poolt varem välja valitud tunnistajad (Ap.t. 2, 32; 5, 32; 10, 39-41. Vrd. Jh 15, 27). Ka Peetrus on nii positiivses kui ka negatiivses mõttes jüngrit näidis, kuid seejuures antakse temale ja ainult temale määratud ülesanne. Mida Peetrusele töötatakse pärast oma usu tunnistamist, seda ei lubata igale inimesele, kes tunnistab oma usku.

¹³ Aramea keeles, seda ei oletavasti on teksti algupärane keel, kõlab lause järgmiselt: Sina oled kepha (kalju) ja selle kepha peale mina ehitan oma kiriku. Kreeka keelses tekstis sõnamäng pärselt ei õnnestu, kuna sõna kepha kreeka vaste on naissoost petra. Kreeka tekst kasutab meessoost sõna petros ja kõlab nii: Sina oled petros (kaljurahn, suur kivi) ja selle petra peale (kaljule) ma ehitan oma kiriku. Ladina k. äpardub sõnamäng täielikult, kuid näiteks prantsuse keeles tuleb algupärane mõte taas hästi esile.

¹⁴ Origenes (ca 185-253), kes kirjutas antud teksti esimese põhjaliku kommentaari, andis just niisuguse tõlgenduse. *Comm. in Mt* 12, 10-11. 15) Dreyfus, op.cit. lk. 342-344.

¹⁶ "Das Versprechen begründet die Erfüllung, diese aber offenbart den Inhalt des Versprechens, der sich in der Ankündigung allein nicht erschleierte" (Töotus annab põhjenduse teokssaamisele, viimane aga avaldab töotuse sisu kohta seda, mis täielikult ei selgunud väljakuulutamise juures). Y. Congar, *Mysterium Salutis IV/1* lk. 578. Einsiedeln 1965.

Rooma piiskop kolmel esimesel sajandil

isa Jan Aarts SCJ

Uue Testamendi tekstide põhjal võib teha järelduse, et Jeesuse poolt Peetrusele antud ülesanded (olla kiriku kalju, kinnitada vendade usku ja valvata kristlaste ühtsuse järele) peavad kirikus edasi kestma ka pärast Peetruse surma.¹ Katoliku kirik teeb niisuguse põhijärelduse, ja Rooma piiskoppi peetakse nimetatud ülesannete ning neist johtuvate õiguste ja kohustuste pärijaks. Kahel esimesel sajandil ei ole siiski näha, et kirik teaks midagi Peetruse ja tema järglaste erilistest ülesannetest. Seega võib öelda, et Rooma piiskop ei teadnud veel, et ta on paavst. Newman ütleb, et paavstlus esialgu veel magas. Kirik pidi end üles ehitama nurgakivile, kelleks on Jeesus Kristus, ja apostlite alusele (Ef 2,20), kuid ta pidi veel õppima nägema, mida kõike see sisaldab. Õpetuse sisu (pühade raamatute kaanon, dogmad), struktuurivormid (amet) ja tegutsemisviisid (liturgia, sakramendid) selgusid alles kiriku arenemise käigus, seistes vastamisi arengu konkreetsete tingimustega. Nii kestis see vähemalt II saj. keskpaigani, enne kui iga paikkonna koguduse eesotsas seisis piiskop, ning sama sajandi lõpuni, mil piiskopiametit hakati üldiselt nägema apostliameti edasikestmise tähenduses. Seni kuni piiskoppide seisund kohalike kirikute tasemel ei olnud selgunud, ei saanud oodata ka Rooma piiskopi positsiooni selgemat väljajoonistumist teiste piiskoppidega võrreldes.

Rooma piiskoppi hakati nimetama paavstiks (papas) V sajandil, sama nimetust kasutati ka teiste piiskoppide juures, eriti idakirikus. X saj. kujunes sellest tema kindel aunimetus. Konkreetne vorm, mille Peetruse amet on omandanud praeguses paavsti ametis, kujutab suurel määral ajalooliste tingimuste, õiguskorralduse ning inimlike tegurite tulemust. Teoreetiliselt oleks võinud areng ja sellest tulenev paavsti ameti konkreetne tegevusviis kulgeda hoopis teisiti. Näiteks piiskoplike sinodite otsustamisõigus oleks võinud kujuneda ulatuslikumaks ning paavsti juriidiline võim ja sellega seoses kiriku tsentraalne juhtimine piiratumaks. Praeguseks juba täielikult kadunud paavsti ilmalik võim on ajaloo käigus saavutanud liiga suure osakaalu ega kuulu tegelikult üldse paavsti ameti juurde. Katoliku kiriku õpetuse järgi vastab Rooma piiskopi ehk paavsti asend teiste piiskoppide hulgas põhijoontes Peetruse seisundile apostlite seas.

Käesolevas artiklis selgitatakse, missugune oli Rooma piiskopi positsioon kirikus esimesel kolmel sajandil ning kuidas side Peetruse ja Rooma piiskopi ameti vahel ajapikku selgines.²

1. Peetrus Roomas

On olemas katkematu pärimus, mille järgi Peetrus suri märtrisurma Roomas keiser Nero ajal aastal 64 või 67. Teised kindlad teated tema viibimise kohta Roomas puuduvad.³

Uue Testamendi raamatute põhjal on teada, et Peetrus lahkus teatud perioodil Jeruusalemmast, kuid ei räägita, miks ta lahkus ja kuhu ta läks (Ap.t. 12,17). Tõenäoliselt oli ta evangeeliumi kuulutamas Korintoses (1Kr 1,12-13; 3,22-23; 9,5), viibis kindlasti Süüria Antiookias (Gl 2,11), käis uuesti Jeruusalemmas (Ap.t. 15,7; Gl 2), võibolla tegeles evangelisatsiooniga Väike-Aasias, sest sealsetele kristlastele on adresseeritud kaks Peetruse kirja (1Pt 1,1; 2Pt 3,1). Kirjast roomlastele, mille Paulus kirjutas kas aastal 57 või 58, võib järeldada, et Peetrus vähemalt sel ajal Roomas ei olnud, sest vastasel korral oleks Paulus talle tervitusi saatnud nagu teistele tuttavatele koguduseliikmetele (Rm 16,1-15). Roomas oli siis juba elav kogudus, kuid kirjas ei mainita, nagu oleks Peetrus viibinud seal kunagi varem. Johanne-se evangeelium, mis on kirjutatud pärast Peetruse surma, vihjab Peetruse märtrisurmale (Jh 21, 18-19), kuid ei nimeta kohta. 1. Peetruse kiri laseb oletada, et Peetrus saatis kirja Roomast. Kiri võibolla ei ole tema enda kirjutatud, vaid see võidi koostada hiljem, kusjuures kinnituseks lisati tema nimi ja autoriteet. Kirjas öeldakse, et "teid tervitab Baabülonis olev kogudus" (1Pt 5,13). Tolleaegses juutlikku ja kristlikku päritolu vaimulikus kirjanduses tähendas Baabülon Rooma linna. Autor, oli see siis Peetrus või keegi teine, kinnitab, et Peetruse peatuspaigaks on olnud Rooma. Need teated Peetruse viibimise kohta Roomas võime leida UT-st.

Kindlad andmed Peetruse märtrisurmast Roomas esitab I sajandivahetusel (a. 96?) Rooma toonane piiskop või presbüter Clemens. Oma 1. kirjas korintlastele kirjutab ta: "Peetrus pidi pahatahtliku vennavihkamise tõttu kannatama valusid, mitte kord või kaks, vaid palju kordi, ning andnud sel kombel tunnistuse (sures märtrisurma), ta astus sellele aukohale, mis talle kuulus." See sündis "meie keskel" ehk teisisõnu Roomas, mille koguduse nimel Clemens kirjutas oma kirja.⁴ Nimetatud asjaolude põhjal võib teha järelduse, et tagakiusamine toimus keiser Nero ajal aastal 64 või 67.

Teise tõendi pakub Antiookia piiskop Ignatius (suri u. a. 110). Ajal, mil teda viidi Süüriast Rooma hukkamisele, kirjutas ta erinevatele kogudustele seitse kirja. Kirjas Rooma kogudusele palub ta, et sealsed kristlased ei püüaks olla takistuseks tema märtrisurmale, kuna see kannab ta Jumala juurde. Seoses sellega lisab ta: "Ma ei käsi teid mitte nagu Peetrus ja Paulus", viidates asjaolule, et need suured apostlid peatusid varem Roomas ning koguduse liikmete

jaoks võrdusid nende sõnad käsuga. Ignatius siiski ei maini apostlite märtrisurma.⁵

Hilisemad tunnistused kinnitavad seda pärimust. Eusebiuse kirikuloos on säilinud katkend Korintose piiskopi Dionysiose kirjast Rooma piiskopile Soter'ile (u. a. 170). Dionysios nimetab seal, et Peetrus ja Paulus asutasid kogudused nii Roomas kui Korintoses ning surid Roomas märtrisurma.⁶ Kümme aastat hiljem kirjutab Gallia piiskop Ireneus, et Rooma kogudus on kahe auväärsse apostli Peetruse ja Pauluse poolt asutatud, kuid ei viita nende märtrisumale.⁷ Mõni aeg hiljem Roomas peatuv kartaagolane Tertullianus ütleb, et ta peab Rooma kogudust õndsaks, sest "apostlid on selle peale välja valanud kogu oma õpetuse, nagu ka oma vere".⁸ Il sajandi vahetusel uhkustab roomlane Gaius hereetikute ees, et ta võib neile näidata "apostlite võidumärke" Vatikanis ja Ostia teel, sest apostlid asutasid Rooma koguduse.⁹ See tähendab, et Peetruse ja Pauluse hauakohti teati ning austati tolleaegses Rooma koguduses.

Kahe esimese sajandi nappidest säilinud kirjanekutest selgub seega, et mitte ainult Roomas, vaid ka Kreekas, Põhja-Aafrikas ja Gallias teati, et Peetrus ja Paulus surid Roomas märtrisurma. Sama pärimus kandub edasi hilisemasse aega, seda ei pandud kahtluse alla ning (just see asjaolu on tähtis) ükski teine kogudus ei nõutanud endale sama au. Kui kirikuloolane Eusebius (265-339) räägib IV sajandil Peetrusest, on pärimusele lisatud üksikasju, mida nüüd pole enam võimalik kontrollida ning mida seetõttu ei saa pidada täiesti usaldusväärseiks. Ta kirjutab, et Peetrus, olles jutlustanud Väike-Aasia diasporaa juutidele, "saabus lõpuks Rooma, kus ta löödi risti pea alaspidi, nagu ta ise oli palunud".¹⁰

Katkematu pärimuse olemasolu Peetruse marüüriumi kohta Roomas kinnitavad omaltpoolt 1940.-tel aastatel läbi viidud arheoloogilised kaevamised Püha Peetruse kiriku all. Praegune Peetruse kirik ehitati kohale, kuhu keiser Konstantinus laskis IV sajandi esimesel poolel ehitada Peetruse auks basiilika. Kaevamised näitasid, et see basiilika ehitati nekropoli, st hauakambritest ja matmispaikadest moodustunud kalmistu peale. Vanimad hauad ulatuvad tagasi I sajandisse. Basiilika keskel paiknes hauaehitus, mida ilmselt peeti Peetruse matmispaigaks ehk Gaiuse nimetatud apostli võidumärgiks (tropaion). See on dateeritav umbes aastaga 160. Selle alt tuli nähtavale hoolikalt kaitsitud haud. Kunagi pole võimalik täie kindlusega ütelda, et sealt leiti Peetruse haud, kuid igatahes on see sama koht, mida II sajandil austati Peetruse hauapaigana.

2. Ühtne kirik ja piiskopiamet

Kirikus on alati valitsenud selge teadmine, et kristlased ja kogudused moodustavad terviku, ning kirik on seega loomult üksainus ja katooline, ehkki algul puudus ühtsust tagav ja kogudustevahelisi suhteid korraldav organiseerumisvorm.

Kiriku põhiolomuse juurde kuulub, et ta on osadus, kreeka keeli *koinonía*, ladina keeli *communio*, ühtekuuluvus selles vaimus, mida kiri efeslastele kirjeldab. Üks usk Jumalasse, üks Issand Jeesus Kristus ning üks ristimine seovad krist-lasi omavahel (Ef 4,3-6). Siiski ei ole see pelgalt vaimne ühtsus, vaid ta kujuneb välja ning omandab nähtava väljenduse euharistia pühitsemisel (1Kr 10,16-17). Üheks avaldusvormiks on ka korjandus vaeste koguduste heaks (Rm 15,25-27). Apostlite tegude raamat iseloomustab kirikut

kui osasaamist apostlite õpetusest, omavahelist ühtsust, ühist euharistiat ja palvet (Ap.t. 2,42). Noor kirik pidi käima läbi karmi kooli, et teha endale selgeks *koinonía* nõudmised ja piirid. Selle kaudu muutus selgemaks ka kiriku organisatsiooniline vorm, milles keskne koht on piiskopiametil.

Juba eespool mainitud Clemensi kiri selgitab omavahelist vaimset ühtsust järgmiste sõnadega: "Kust on pärit tulid ja vihavaen, erimeelsused ja lagunemine, lisaks veel ka sõdimine teie eneste hulgas? Kas ei ole meil üks Jumal, üks Kristus ja üks armuline Vaim, kes on meie peale välja valatud, niisamuti üks kutsumine Kristuses? Miks siis rebime lahku Kristuse ihuliikmed ja tõstame mässu omaenese ihu vastu, olles pealegi kaotanud mõistuse sel määral, et laskisime minna meelest, et oleme üksteise ihuliikmed? Tuletagem meelde meie Issanda Jeesuse Kristuse sõnu."¹¹ Ka siin ei ole omavaheline ühtsus ainult vaimne nähtus, vaid kiri paneb tugevat rõhku ühtsuse õpetuslikule alusele, sisulisele küljele ning kiriku ameti tähtsusele. Clemens soovib korintlastel austada oma juhte ning respektierida presbütereid.¹² Ta ei pea õigeks, et ametist kõrvaldatakse inimesi, kes teenisid hästi kogudust: "Meie peale langeb suur patt, kui eemaldame piiskopiametist mehed, kes laitmatult ja pühalt on talitanud armuande (= palveid ja euharistiat)"¹³ Selles tekstis nagu ka Pauluse kirjades ja Ap. tegude raamatus on küsimus tegelikult ühtsusest ühe ja sama koguduse liikmete vahel, kuid argument sobib selgitama ka laiemal tasandil erinevate koguduste ühtekuuluvust. Juba asjaolu, et Rooma kogudus saadab Clemensi vahendusel Korintose kogudusele soovitus ühtsuse säilitamiseks, näitab seda piisava selgusega.

II sajandi alguses seob Antiookia piiskop otseselt omavahel ühtsuse Kristuses, ühtsuse euharistia pühitsemisel ning ühtekuuluvuse piiskopiga. Kutsudes efeslasi üles "ühinema Jumala meele kohaselt", ütleb ta: "Eks ole ka Jeesus Kristus, meie kõikumatu elu, Isaga üks meel, samuti kui piiskoppidel maakaare kaugemais paigus on Jeesuse Kristuse meel. Nõnda sobib teilgi ühineda ühel meelel oma piiskopiga, nii nagu te seda olete teinud."¹⁴ Kirik on seal, kus on kohalik kogudus ning kus eesotsas piiskopiga pühitsetakse euharistiat, ulatudes ühtaegu üle maailma: "Kuhu iganes piiskop ilmub, seal olgu kogudus; nõnda kui seal, kus on Kristus Jeesus, on katooline kirik. Ei ole lubatav ilma piiskopita ei ristida ega armastussöömaaega pidada."¹⁵ Mõiste "katooline/katoliku kirik" esineb siin esmakordselt. Seda kasutatakse taas paljudelt Polykarpuse martüüriumis,¹⁶ u.a. 150. Tekstid näitavad, et kiriku ühtsust ja katoolset iseloomu tunti juba enne, kui vastav organisatsioonivorm jõudis välja kujuneda. Piiskopiametit ei olnud veel igal pool olemas siis, kui Ignatius kirjutas oma kirja, st I sajandi alguses.

Apostlite tegude raamatust loeme, et Paulus ja Barnabas seadsid presbüterid (vanemad)¹⁷ ametisse igas koguduses, kuhu nad tulid (Ap.t. 14,23). Kui Paulus oma lahkumisreisi ajal tegi lühipeatuse Efesoses, leidis seal juba presbütereid, keda ta kutsus enda juurde Miletosesse ning keda ta nimetas oma kõnes piiskoppideks (ülevaatajad) (20,28). Jeruusalema koguduse juhrühma kuulusid presbüterid juba varakult (11,30), tegutsedes seal apostlite (15 ptk.) ja Jaakobuse (21,28) kõrval. Presbüterite asemel või nende kõrval võivad kogudusi juhtida ka piiskopid ja diakonid, nagu näiteks Filipis (Flp 1,1). Esimene kiri Timoteosele ütleb, et koguduses peaks olema laitmatu piiskop (üks isik) ja lugupidamist-

väärivaid diakone (1Tm 3, 1-7), kuid koguduses on ühtlasi ka presbüterid (1Tm 5, 17). Tiitus, kes varem sai ülesandeks seada kogudustes ametisse presbüterid, pidi nüüd valvama, et kogudusel oleks laitmatu piiskop (Tt 1, 5-7). 1. Peetruse kirjas nimetatakse koguduste juhte presbüteriteks (1 Pt 5, 1-2). Jaakobuse kirjas panevad presbüterid oma käed haigete peale (Jk 5, 14) ning teise ja 3. Johannese kirja autor nimetab ennast kirjade alguses presbüteriks.

Antud artiklis pole võimalik selgitada kirikliku ameti arenemist, kuid esitatud näidetest võib märgata, et kohalike koguduste juhtimisel osales alguses rühm vanemaid (presbüterid), kellele kuulus ülevaataja (episkopose) funktsioon ja keda vahel nimetati ka ülevaatajateks (piiskoppideks). Nad tegutsesid ühekoos, kuid areng kulges nähtavasti selles suunas, et üks piiskop tõusis koguduse juhiks. See näib olevat toimunud juba Timoteosele ja Tiitusele alluvates kogudustes.

Kui Clemens kirjutas I saj. lõpuaastail kirja Korintose kogudusele, kasutas ta koguduse juhtide kohta veel vaheldumisi nimetusi presbüterid ja piiskopid.¹⁸ Seevastu Antiokia piiskopi Ignatiuse kirjad Väike-Aasia ja Smürna kogudustele tunnistavad, et umbes 110. a. paiku juhtis üht selle piirkonna kogudust piiskop, keda abistasid presbüterid ja diakonid. Ta ütleb, et taoline korraldus vastab Jumala tahte: "... ma julgustan teid: püüdke Jumala tahtmise järgi kõike teha nii, et piiskop Jumala kohalt ja presbüterid apostlite kogu kohalt juhivad tegevust, ning mulle nii kallitele diakonidele on usaldatud Jeesuse Kristuse teenimisamet ..."¹⁹ Taleiab, et nii peaks olema igas koguduses: "Kõik peavad osutama austust diakonidele samal viisil nagu Jeesusele Kristusele, nõndasamuti piiskopile, kes on Isa võrdkuju, ja presbüteritele, kes moodustavad otsekui Jumala nõuandva kogu ja apostlite liidu. *Ilma nendeta pole võimalik kõnelda kirikust.*"²⁰ Ja edasi: "... kes teeb midagi, arvestamata piiskoppi, presbütereid ja diakoni, selle südametunnistus ei ole puhas."²¹

Niisugune organisatsioonivorm ei olnud tol ajal siiski veel igal pool teoks saanud. Näiteks Roomas võibolla ei olnud siis veel piiskoppi, kui Ignatius saatis kogudusele oma kirja. Kui ta teistele kogudustele läkitatud kuues kirjas tervitab alati ka nende piiskoppe, siis kirjas roomlastele ta seda ei tee. Tõsi küll, ta ei maini seal ka presbütereid ega diakone. Umbkaudu samal ajal tõenäoliselt Roomas sündinud teos "Hermase karjane" pakub ainet oletuseks, et tollase Rooma koguduse eesotsas seisid presbüterid.²² Smürna piiskopi Polykarpose sel ajal Filipi kogudusele saadetud kirjas nimetatakse presbütereid ja diakone, mitte aga piiskoppi,²³ seevastu Didahhee ehk Apostlite õpetus räägib piiskoppidest (mitmuses) ja diakonidest.²⁴ II sajandi keskel näib, et piiskopiamet on juba kõikjal kinnistunud. Tõendi selle kohta leiame Eusebiuse kirikuloost. Ta teatab, et kirikukirjanik Hegesippos külastas oma reisil Väike-Aasiast Rooma mitmeid kogudusi, jälgides nende vastavust õigele õpetusele ning kohtudes piiskoppidega. Ta seadis teineteisest sõltuvusse õige õpetuse säilimise ning piiskopiameti järjepidevuse. Saabunud Rooma, koostas Hegesippos piiskoppide nimekirja kuni Anicetuseni ehk aastateni 150-160.²⁵ Ta koostas ka Korintose ja Jeruusalema koguduste piiskoppi-de loetelud, kuid neist pole vähimatki säilinud.

Rooma koguduse piiskoppide täieliku nimekirja pakub Väike-Aasiast Galliassa siirdunud Lyoni piiskop Ireneus umbes aastal 180.²⁶ See koostati ajal, kui kogudusi juhtis vaid üksainus piiskop. Sellest nimekirjast on sõltuvuses

hilisemad, vähemusaldatevate andmetega täiendatud loetelud. Ireneus viib piiskopiameti tagasi otse apostliteni. Ehkki areng ei toimunud kaugeltki nii sirget joont pidi, näeb Clemens juba palju varem otsest sidet apostlite ja koguduse ametite vahel: "Apostlid said Jeesuse Kristuse käest evangeliumi meie pärast; Jeesuse Kristuse saatis Jumal. Jumal niisiis läkitas Kristuse ja Kristus läkitas apostlid; need kaks asjaolu on aset leidnud parimal viisil Jumala tahte järgi. Kui nüüd apostlid olid kätte saanud oma ülesande, saavutanud täie veendumuse Jeesuse Kristuse ülestõusmisest ning tugevaks muutunud usus Jumala sõnasse, asusid nad teele, kuulutades Pühast Vaimust täidetuna evangeliumi selle kohta, et Jumalariik on tulemas. Maakohast maakotta ja linnast linna kuulutasid nad oma sõnumit ning seadsid tulevastele usklikele piiskoppideks ja diakonideks oma esimesed viljad, neid Vaimus läbi katsudes."²⁷ Hiljemini, III sajandi keskel, rõhutasid seost apostlite ameti, piiskopiameti ja õige õpetuse vahel piiskop Cyprianus Põhja-Aafrikast ning piiskop Firmilianus Väike-Aasiast. Siis hakkas Rooma piiskopi eriasend juba omandama kindlaima piirjooni.

3. Rooma kogudus ja selle esimesed piiskopid

Rooma oli keisririigi pealinn ning ühtlasi selle poliitika ja valitsemise keskus, seal puutusid kokku erinevate rahvaste kultuurid. See avaldas soodustavat mõju Rooma koguduse tähtsusele, ehkki esimestel sajanditel ei näita miski, et need oleksid andnud Rooma kogudusele erilise positsiooni teiste lokaalsete kirikute hulgas. Alles siis, kui ristiusk muutus lubatuks (313) ning lõpuks riigi ametlikuks religiooniks (380), hakkasid poliitilised tegurid märkimisväärselt kiriku ellu vahele segama. Rohkem kui Rooma kannatas selle all aga Konstantinoopol, millest aastal 330 sai riigi uus pealinn.

Kristlikus tähenduses lähtus Rooma koguduse autoriteet ja tähtsus asjaolust, et see oli märtrite, eriti suurte apostlite Peetruse ja Pauluse verrega pühitsetud kogudus. Nagu juba nägime, andis I sajandi lõpul Clemens esimese tunnistuse Peetruse ja Pauluse ning suure arvu teiste kristlaste märtrisurmast.²⁸ Ilmselt oli kogudus siis küllalt ühtne ja apostellikus usus kindel, sest ta julges sõsarkogudustele nõu anda. Umbes 15 aastat hiljem ülistas piiskop Ignatius Rooma kogudust sõnadega, mille järgi see on "juhtivaks roomlaste maal, jumalaväärne, auväärne, kiiduväärne, ülistusväärne ja armastuse eesistuja, Kristuse käsku pidav, Isa nime kandev".²⁹ Võrreldes Ignatiuse teistele kogudustele saadetud kirjadega tunduvad need tervitussõnad roomlastele väga austavad, ehkki selle ülistuse konkreetsed põhjust Ignatius ei maini. Vihjasime juba kartaagolasele Tertullianusele, kes nimetas Rooma kogudust õndsaks, sest apostlid õpetasid ja surid selles linnas märtrisurma.³⁰ Rooma koguduse autoriteet tõuseb veel selgemini esile Ireneuse kirjutisest hereetikute vastu u. a. 180, kus ta esimesena annab Rooma piiskoppide loetelu järgnevuse alusel. Tsiteerime selle teksti täies ulatuses:

"Apostlite traditsioon on kogu maailma kõigis kirikutes selge ja avalik kõigile neile, kes tahavat tõtt näha. Me võime üles lugeda need, keda apostlid seadsid kirikute piiskoppideks ja nende ametijärglased meie ajani välja. Nemad ei õpetanud ega tunnetanud kunagi säärast, mida need (= hereetikud) oma meeletuses õpetavad. ...

Et aga selles teoses on raske üles lugeda kõigi kirikute piiskoppe ühes nende järglastega, siis teeme avalikuks

selle apostelliku pärimuse ja inimkonnale ilmutatud usu, mis piiskopiameti edasipäritavuse kaudu (*per successionem episcoporum*) on meieni jõudnud selles kõige suuremas, vanemas ja kuulsamas kirikus, mille auväärsed apostlid Peetrus ja Paulus asutasid ja ehitasid Roomas. Nii saadame häbisse kõik, kes mil viisil tahes, enese rahulolu või alpuse, pimeduse või mõistmatuse pärast ilma loata kokku tulevad.

On nimelt möödapääsmatu, et kõik teised kirikud, seega usklikud kõigis paigus, hoiavad sidet selle kirikuga tema kõige autoriteetsema päritolu tõttu (*propter potentiorem principalitatem*); selle kirikuga, kus maailma eri osadest tulnud inimesed on alles hoidnud selle, mis on apostlitelt saadud pärimus. Kui õndsad apostlid olid asutanud ja korda seadnud kiriku, usaldasid nad piiskopiameti kiriku juhtimiseks Linusele, keda nimetab Paulus oma kirjas Timoteusele. Talle järgnes Anacletus. Tema järel, apostlitest lugedes kolmandana, läks piiskopiamet Clemensi kätte, kes oli neid näinud ja nendega rääkinud, nõnda et tema kõrvus kõlas veel nende kuulutus ning nende pärimus seisis tema silmade ees. Siiski ei olnud ta ainus, sest toona oli elus veel palju neid, keda apostlid olid õpetanud. Sel ajal, kui Clemens oli piiskop, sündis Korintose vendade vahel oluline lahkeli ning Rooma kirik saatis eriti mõjuva kirja korintlastele, et nende seas rahu jalule seada, uuendada nende usku ja kuulutada neile seda pärimust, mille nad ise olid saanud otse apostlitelt. ... Nimetatud Clemensile järgnes Evaristus ja Evaristusele Aleksander, ning järjekorras kuuendana apostlitest lugedes seati piiskopiametisse Sixtus. Tema järel tuli Telesforus, auline märter, siis Hyginus, siis Pius ja tema järel Anicetus. Kui siis Soter tuli Anicetuse järel, sai piiskopiamet nüüd, kaheteistkümnendat korda pärast apostleid, Eleutherusele.

Selles järjestuses ja selle järgnevuse kaudu on kiriku apostellik pärimus ja tõe kuulutamine ulatunud meieni. See tunnistus kinnitab täielikult seda, et usk, mida kirikus apostlite ajast tänase päevani on alal hoitud ja tões edasi antud, on üks ja seesama usk.³¹

Tsiteeritud tekstis ütleb Ireneus, et Peetrus ja Paulus asutasid ja ehitasid üles Rooma koguduse. Veidi varem mainis ka Korintose piiskop Dionysios oma kirjas Rooma piiskopile Soterile, et need kaks apostlit panid aluse Rooma (ja Korintose) kogudusele.³² Paistab tõenäoline, et Roomas oli kristlaste kogudus olemas juba enne, kui Peetrus ja Paulus sinna saabusid. Nende tähendus Rooma kogudusele oli aga nii suur, et neid saab õigustatult pidada koguduse asutajateks, vähemalt kui nad tõesti seal õpetasid ning andsid koguduse juhtimise üle Linuse kätte, nagu Ireneus teatab.

Ireneuse piiskoppide nimestik oli koostatud kaitseks hereetikute, täpsemalt gnostikute vastu, keda apostlite õpetus ei rahuldanud, vaid kes lisasid sinna juurde teiste religioonide õpetuslikku ainet ning isiklikke nägemusi. Seetõttu pidas Ireneus äärmiselt tähtsaks, et apostlite õpetus anti edasi koos apostelliku ametiga apostlitelt koguduse piiskopile, st isikule, kes kannab vastutust õpetuse eest. Enamikku Ireneuse mainitud Rooma koguduse piiskoppidest varasem kirjandus ei tunne ning peale nime pole neist midagi teada. Ainult Clemens on kirikuloos tuntud ka teistel põhjustel, samuti nagu tema järglane Anicetus. See aga ei tähenda sugugi, nagu oleksid teised nimed välja mõeldud. Tõenäoliselt sai Ireneus oma loetelu otse Roomast, kus nimed püsisid veel elavalt mees, või kasutas ta varem Hegesippose poolt koostatud nimekirja. Pole kindel, kas kõik mainitud piiskopid

olid piiskopid selle sõna hilisemas tähenduses. Võimalik, et nad kuulusid koguduse juhtgrupi ladvikusse. Lisaks tuleb meelde tuletada, et esimese kahe sajandi Rooma piiskopid ei olnud alati roomlased ega tarvitsenud pärineda Itaaliast.

Ireneuse järgi sai esimene Rooma piiskop oma ameti Peetruse ja Pauluse käest. Rooma piiskopi ametit ei seostata ainult Peetrusega; ei märgita, et tal on eriülesanne kirikus või et Rooma piiskop on selle pärija. Selle asemel ülistatakse Rooma kogudust. See on "suurim, vanim ja kuulsaim" ning apostlite pärimus on seal alati ehedana säilinud. Rooma koguduse "autoriteetsema algupära tõttu" peab iga kohalik kirik säilitama kooskõla Rooma traditsiooniga.

4. Clemens

Rooma koguduse esimene oluline aktsioon teise koguduse suhtes oli kiri Korintose kogudusele. Kirja tuntakse Clemensi Esimese kirjana korintlastele. Ei ole kindel, kas Rooma kogudust juhtis juba tollal piiskop või oli Clemens koguduse juht-rühma silmapaistev tegelane. Ta kirjutab oma koguduse nimel Korintose kogudusele, mida sisetülid ähvardasid lõhestada. Ta meenutab neile ristiusu aluseid ning soovib tungivalt leida vastuoludele lahendus. Kiri kujutab endast julget ja autoriteetset sekkumist teise koguduse asjadesse. Tõsi küll, mõnevõrra hiljem saatsid ka Ignatius ja Polykarpos teiste koguduste aadressil kirju, kutsudes neid üles säilitama rahu ja omavahelist ühtsust, kuid nende kirjade põhitooniks on vennalik nõuanne, samal ajal kui Clemensi kiri kõlab otse nõudmisena: "Kui nüüd siiski mõned ei peaks seda kuulda võtma, mida tema (=Kristus) meie kaudu on öelnud, võtku nad siis teadmiseks, et nad tõmbavad sellega endale kaela hukatuse ja väga suure hädaohu."³³

Siiski ei saa millestki välja lugeda, justkui oleks Rooma kogudus tundnud, et talle kuulub eriline õigus või kohustus sel kombel toimida. Pigem näitab kiri koguduste omavahelise ühtekuuluvuse ehk *koinonía* olemasolu. See, mis Korintoses aset leiab, ei jäta üksikõikseks Rooma kogudust, sest neid ühendab üks ja seesama Issand. Pealegi sidus Rooma ja Korintose kogudusi asjaolu, et apostlid Peetrus ja Paulus olid viibinud ja õpetanud neis mõlemas paikkonnas. Kirjast aga ei saa järeldada midagi muud, kui et Rooma kogudus ja selle juhtiv tegelane Clemens tundis muret sõsarkoguduse siseprobleemide pärast. See omakorda annab tunnistust Rooma koguduse teadlikkusest, et ta ei saa olla endassesulgunud osaduskond, vaid moodustab ristiusu põhiolemusest lähtudes ühtsuse koos teiste kogudustega, antud juhul korintlastega. Algkirikus omistati sellele kirjale suurt väärtust.

5. Victor I

Kui Clemensi kirja saab tõlgendada nii, et ta väljendab Rooma koguduse muret teise koguduse probleemi pärast, siis Victor I tegevust (189-199) ülestõusmispühade aja määramise tüliküsimuses peetakse Rooma piiskopi esimeseks autoriteetseks vahelesegamiseks kiriku ühtsuse tagamise eesmärgil. Kirikus olid tekkinud lahkarvamused täpse aja ümber, millal peab tähistama ülestõusmispühi, ning Rooma piiskop nõudis Väike-Aasia piiskoppidelt ühinemist muu maailma tavaga. Aasiast räägib Eusebius oma kirikuloos, ning vastuolude kohta ei leidu muud allikmaterjali peale Eusebiuse vahendatud kirjade, mis kaks piiskoppi Victorile saatsid.³⁴

Väike-Aasias oli kujunenud tava tähistada ülestõusmis-
pühi alates niisanikuu 14. päevast, hoolimata nädalapäe-
vast, millele see langes. Maailma teistes kirikutes pühitseti
seda püha apostelliku pärimuse järgi alati pühapäeval,
nagu Eusebius kinnitab. Nähtavasti palus Rooma piiskop,
et kirikud esitaksid selles küsimuses oma seisukoha. Eusebi-
use teatel peeti kirikukogusid ja piiskoppide koosolekuid
Palestiinas, Roomas, Pontoses, Gallias, Osroenes ja Korin-
toses. Saadud kirjadest selgus, et igal pool, välja arvatud
Väike-Aasia, kaitsti seisukohta, mille järgi ülestõusmispühi
tuleb pühitseda pühapäeval. Tulemuseks oli Victori nõudmi-
ne, et ka Väike-Aasias peetaks kinni muu maailma prakti-
kast. Efesose piiskop Polykrates kirjutas oma vastukirjas,
et ta pidas Victori palvel nõu teiste Väike-Aasia piiskoppide-
ga ning kõik jagasid tema arvamust. Nad ei ole kõnealust
tava põhjendamatult järginud, vaid see tugineb vanale tradit-
sioonile, mis ulatub tagasi apostlite Filippuse ja Johanneseni.
Kiri lõpeb sõnadega, et tuleb rohkem kuulata Jumalat kui
inimesi, millega tahetakse mõista anda, et apostlitelt saa-
dud korraldus on tähtsam Rooma piiskopi käsust.

Eusebius teatab edasi, et Rooma piiskop üritas pärast
seda Väike-Aasia kogudusi ja kristlasi armulauaosadusest
välja heita. Paljude piiskoppide meelest tundus see talitusviis
liialt range ning nad soovitasid tal "mõtelda rahu, ühtsuse
ja armastuse peale". Nende seas oli ka Gallia piiskop Ire-
neus, kellest juba eespool mainisime, et ta hindas kõrgelt
Rooma kogudust. Ehkki ta jagas seisukohta, et ülestõusmis-
püha tuleb tähistada pühapäeval, hoiatas ta Victorit tervete
Jumala koguduste armulauaosadusest väljaheitmise eest
ainult selle põhjendusega, et nad järgivad teist traditsiooni.
Siisamaani, märgib Ireneus, suudeti elada rahu teistsugu-
seid pärimuslikke tavaid järgivate kristlastega. Varasemad
Rooma piiskopid olid leppinud nendega, kes tulid kogudus-
test, kus ülestõusmispühi peeti roomlastest erineval päeval:
"Mitte kunagi ei tõrjutud kedagi selle teoviisi pärast, vaid
piiskopid enne sind, kes seda kommet ei jaganud, saatsid
pühitsetud leiba ja veini seda tava järgivate koguduste liik-
metele" ehk teisisõnu säilitasid nendega armulauaosaduse.
Samalaadseid kirju saatis Ireneus ka teiste koguduste
juhtidele.

Rooma piiskopi katse jõuda kirikus niikaugele, et kõik
tähistaksid ülestõusmispühi ühel ja samal päeval, ei läinud
korda, sest Väike-Aasia piiskopid tõid põhjenduseks oma
apostelliku pärimuse. Rooma piiskopi positsiooni arvesta-
des jääb sündmus siiski oluliseks. Meile pole küll teada kõik
üksikasjad, kuid näib nii, et Victor tegi ettepaneku, mil viisil
tülküsimust lahendada, ning sellele algatusele ei osutanud
keegi vastupanu. Ta kogus teateid teiste koguduste seisu-
kohtade üle ning sellest võtsid osa ka Väike-Aasia piiskopid.
Victori talitusviis, mis seisnes tervete koguduste väljaheitmise-
s armulauaosadusest, leidis siiski laialdast kritiseerimist.
Veel Eusebiuse tublisti sada aastat hiljem kirjutatud tekstist
kostab läbi meelepaha. Meile pole teada, missugusele õi-
guslikule alusele Victor toetus oma tegevuse ja nõudmise
juures. Kuid ikkagi väärib tähelepanu, et juba II sajandi
lõpukümnenditel, varsti pärast seda, kui kõikjal juhtisid
kogudusi piiskopid, võttis Rooma piiskop enda lahendada
kogu kirikut puudutava probleemi ning püüdis leida vastust
kirikus tekkinud tülküsimusele. Teiste paikkondlike kirikute
piiskopid kiitsid tema püüded heaks, kuid avaldasid paha-
meelt tema tegutsemisviisi üle.

6. Stefanus I

Pärast apostlite ning nende lähemate kaastööliste ja õpilaste
surma põrkus algkirik üha uuesti kokku lahendamata
jäänud probleemidega. Arengu käigus pidi ta endale ja üm-
berkaudsetele selgeks tegema õige õpetuse, pühade tekstide
kaanoni, liturgia, kiriku organisatsioonilise vormi, kiriku üht-
suse jm. küsimused. Selgitusprotsess ei kulgenud alati hõõ-
rumisteta, tõi tihtipeale kaasa pingeid ning vahel ka avalik-
ke tülisid. Niisuguse protsessi kaudu selgis kirikule ajapikku
ka Rooma koguduse ja tema piiskopitooli eriline tähendus.

Käesolev kirjatöö tutvustas seni varakristliku kirjanduse
tunnistusi Rooma koguduse auväärsest positsioonist "ar-
mastuses juhtivana" (Ignatius), selle piiskopitooli tähtsusest
Peetruse ja Pauluse pärijana (Ireneus) ning Rooma piiskopi
eneseväärikuse tunnetamisest kogu kirikut puudutavates
küsimustes (Clemens, Victor I). Rooma piiskopi positsioon
kirikus omandas endisest suurema selguse Stefanos I ajal
seoses hereetikuteristimist puudutava tülküsimusega.

III saj. kerkis kirikus üles probleem, kuidas suhtuda krist-
lastesse, kes olid ristitud hereetiliste ja skismaatiliste usulah-
kude juures ning soovisid ühineda katoolse kirikuga. Kuna
küsimus seisnes sakramendi lahtimõtestamises, oli see ki-
rikule ülimalt tähtis nii õpetuslikult kui ka praktilisest kül-
jest. Sajandi algul esitas Põhja-Aafrikas tegutsenud teoloog
Tertullianus oma teoses ristimise kohta seisukoha, et heree-
tikute ristimine ei saa olla kehtiv ning nende taasühinemise-
l kirikuga tuleb nad uuesti ristida. Sama vaatekohta esin-
das u. a. 220 Põhja-Aafrikas peetud sinod. Niisugune prak-
tika valitses ka Väike-Aasias. Seevastu Aleksandrias, vähe-
malt piiskop Dionysiose ajal (247-267), peeti kinni samast
korrast, mis kehtis Roomas, kus hereetilises usulohus risti-
tud võeti kiriku osadusse käte pealepanemisega. See mitut
laadi tegutsemine vältas aastakümneid, kuni puhkes avalik
vaidlus Rooma piiskopi Stefanuse (254-257) ning Kartaago
piiskopi Cyprianuse (248-258) vahel, küsimuse all eelkõige
Novatianuse usulohust kirikusse tulijate ristimise kehtivus.
Andmeid tüli kohta on säilinud esmajoones Cyprianuse pal-
judes kirjades ning osalt Eusebiuse kirikuloos.

Enne poleemika puhkemist ning ka vaidluse ajal rõhu-
tas Cyprianus oma kirjades ja teistes teostes piiskopiameti
ja kiriku ühtsuse omavahelist suhet. Nagu varem Ignatius,
nii pidas ka tema enesestmõistetavaks, et igas kohalikus
kirikus on ainult üks piiskop, kuid ta asetaski mõjuvamat kui
Ignatius kiriku keskpunkti piiskopiameti ning nägi kiriku
ühtsust asjaolus, et rahvas ja piiskop on ühel meelel: "Sa
pead võtma teadmiseks, et piiskop on kirikus ja kirik piis-
kopis. Kui keegi ei ole koos piiskopiga, siis ta ei ole kiri-
kus..."³⁵ Selgitades Matteuse evangeeliumi teksti "kalju"
kohta (Mt 16,18), kasutas ta mõistet "Peetruse primaat"
ning andis sellega püsiva termini teoloogilisele poleemikale
Rooma piiskoppide positsiooni üle kirikus. Cyprianus siis-
ki ei tuletanud Peetruse primaadist Rooma piiskopi primaati,
vaid tõlgendas teksti nii, et Peetrus sai esimesena apostelliku
ameti, mille ülestõusmise järel said ka kõik teised apostlid.
Tõsiasi, et see anti alguses ainult Peetrusele, näitab, et apos-
tellik amet on iseenesest üksainus, kuigi sellest saavad paljud
osa. Apostellik amet, mis anti esimesena Peetrusele, ongi
see kalju, millele on rajatud kiriku ühtsus. Ka piiskopiamet
apostelliku ameti jätkuna on iseenesest üksainus. Piiskopid,
kes kõik saavad osa ühest ja samast apostellikust ametist,

moodustavad omavahel ühtsuse. See avaldub selle näol, et nad on usus üksmeelsed ja üksteise suhtes ausad.³⁶ Samale vaateviisile on rajatud sinodite mõte. Sinodeid peeti Põhja-Aafrika Cyprianuse ajal korrapäraselt.

Samal ajal kui Cyprianus oma hereetikute vastu suunatud teoses rääkis piiskopiameti ühtsusest ja piiskoppide võrdsustest õigustest, kirjutas ta kirjas Rooma piiskop Corneliusse "Peetruse aujärjest ja esimesest kirikust (*ecclesia principalis*), kust on saanud alguse preesterlik rahvas", ülistades sellega seoses roomlaste ustavust apostellikule usule.³⁷ Ühes teises kirjas ütleb ta, et Rooma piiskopi ase on Peetruse ase.³⁸ Tookord ei mõelnud ta sellega ilmselt, nagu oleks Rooma piiskop Peetruse aujärjel istudes auväärsem kui teised piiskopid ning Rooma kogudus tähtsam teistest kogudustest. Põhimõtteliselt kuulub Rooma piiskopile samasugune osa apostellikust ametist nagu kõigi teiste paikkondade piiskoppidele. See, et ta on piiskop paigas, kus Peetrus oli apostlina tegev, ei tee teda teistest piiskoppidest tähtsamaks. Võib täheldada, et siit pole enam pikk samm Peetruse ameti ja Rooma piiskopi ameti ühtekuuluvuse avastamiseni. Cyprianus seda sammu ei astu, sest ta tõlgendab evangeeliumi kirjakohta kaljust üldise apostliameti tähenduses, aga kui seda Pühakirja teksti hakatakse nägema täpselt Peetrusele antud ülesandena, siis on üleminek Rooma piiskopi primaadi juurde kergesti teostatav.³⁹

Pöördugem nüüd tagasi Cyprianuse ja Stefanuse vahelise tüliküsimuse juurde hereetikute ristimisest. Cyprianus ise ja mitmeid kordi ka Põhja-Aafrika sinod jõudsid järeldusele, et Novatianuse lahkususe ristimise saanud inimesed tuleb uuesti ristida, kui nad tulevad üle katoliku kirikusse, sest kehtib ainult katoliku kiriku ristimine.⁴⁰ Sinodi nimel teatab Cyprianus sellest 256.a. Rooma piiskopile, kritiseerides teda vihjamisi vastupidise arusaama pärast. Cyprianus ütleb, et ei soovi kellelegi oma nägemust peale sundida, kui too on nõuks võtnud jääda kangekaelselt oma arvamuse juurde. Iga piiskop on vaba ja vastutab oma tegude pärast Issanda ees.⁴¹

Stefanuse vastus ei ole säilinud, kuid ühele teisele piiskopile saadetud Cyprianuse kirja järgi teame, et viimane oli üsna pahane Stefanuse nõuande üle jätta uued algatused sinnapaika, pidada kinni traditsioonist ning meelega paranduse märgiks panna käed pöördunute peale. Selle kõrval olevat Stefanuse kiri sisaldanud "mõnesuguseid ülbeid ja kohatuid

märkusi".⁴² Ligikaudu üheaegselt kirjutas Stefanus samal teemal ka Väike-Aasia piiskoppidele, ähvardades katkestada nendega armulauaosaduse, kui nad peaksid uuesti ristima kirikuga ühinenud väärusulisi.⁴³ Väike-Aasia piiskop Firmilianus kirjutas sellest omakorda Cyprianusele, kust selgub, et Stefanus "uhkustas oma piiskopitooli asupaigaga ning väitis end olevat Peetruse järglase, sellesama Peetruse, kelle peale on rajatud kirik".⁴⁴ Võibolla kuulus see väide nende ülbete ja kohatute lausete hulka, millest Cyprianus rääkis. Igal juhul on tegu esimese selge tõendiga, et Rooma piiskop tugines kirjakohtadele Mt 16,18 ning põhjendas oma tegevust sellega, et ta oli Peetruse ametijärglane. Hiljem saatis Cyprianus oma kiriku saadikud Rooma üle andma uue sinodi otsuseid, kuid Rooma kogudus keeldus lubamast saadikutele "rahu ja armulauaosadust" ning ei soovinud pakkuda neile "katust pea kohal ja elupaika".⁴⁵ Nii katkes armulauaosadus Põhja-Aafrika ja Rooma kirikute vahel. Kui Stefanus järgmisel aastal suri ning aasta hiljem märtrina ka Cyprianus, ei tõstnud nende järglased küsimust enam üles ning tüli vaibus. Probleem ise lahendati läänes Rooma arusaama ja praktika järgi Arles'i sinodil (314. a.) Kartaago toonase piiskopi Augustinuse teoloogiliste põhjenduste alusel. Cyprianust austatakse kirikus pühakuna.

Cyprianus, jäädes truuks oma teoloogiale, tugines vaidlustes teiste piiskoppide toetusele ja sinodite otsustele. Kui tema vaated läksid vastuollu Rooma piiskopi arusaamaga, lahendas viimane probleemi oma autoriteedi jõul. Ta paisis hästi tundvat oma kohustusi kiriku ees. Ainuke otsene allikas, kust saab teada, millega ta oma eneseteadvust põhjendas, on üks lause Cyprianuse kirjast - ta on Peetruse tooli pärija. Ei saa absoluutse kindlusega väita, et Stefanus nõudis endale Peetruselt päranduseks saadud primaati. Jääb ka võimalus, et ta vaid apelleeris Rooma piiskopitooli autoriteetsele päritolule ning juba varem üldtunnustatud tõigale, et apostellik pärimus püsis Roomas tänu sellele puhtal kujul. Rooma koguduse piiskopina ei olnud tema arvamus ei-tea-kelle juhulik seisukohavõtt, vaid Peetruse aujärje ja ühes sellega õige traditsiooni pärija seisukoht, millega pidid ühinema - kasutades Ireneuse sõnu - kõik kirikud. Rooma piiskopi positsioon, tema kohustused ja õigused omandasid sellest peale üha konkreetsema koha kiriku elukorralduses. IV sajandil anti neile ka juriidiline vorm. □

¹ Vt. eelmine artikkel.

² Kasutatud teosed: Handbuch der Kirchengeschichte, Freiburg 1973-85 I ja II/1. A. Franzen ja R. Bäumer, Papstgeschichte, Freiburg 1983. M. Greschat (toim.), Das Papsttum I, Stuttgart 1985. P.C. Empe ja T.A. Murphy (toim.), Papal primacy and the universal church, Minneapolis 1974. J. M. Tillard, The bishop of Rome, London 1982. Allikad esimestest sajanditest: "Apostoliset isät" (soome keelde tõlk. H. Koskeniemi), Helsinki 1975. Viidetes apostellike isade tekstidele mainitakse esmalt seda koguteost, seejärel apostellikku isa ja tema teost. Kui on olemas autentne tõlge eesti keelde, lisab tõlki vastava viite. "Eusebiuksen kirkkohistoria" (soome keelde tõlk. I. A. Heikel), Helsinki 1987 (= Eusebius). Suurem osa antud teemat puudutavatest kirjakohtadest ja piiskoppide tekstidest on koondatud raamatusse "Quellen zur Geschichte des Papsttums und des römischen Katholizismus" I, toim. Carl Mirbt, toim. Kurt Alland (= Mirbt-Alland).

³ Vt. O. Cullmann, Petrus, Jünger, Apostel, Märtyrer. Zürich 1960.
⁴ Ap. isät, Clemens 5-6. ⁵ Ap. isät, Ignatius roomlastele 4,3.
⁶ Eusebius II, 25,8. ⁷ Adversus haereses III, 3,1-3. Mirbt-Alland 84-86.
⁸ De prescriptione 36,1-3. Mirbt-Alland 102. ⁹ Eusebius II, 25,8.
¹⁰ Eusebius III, 1,2. ¹¹ Ap. isät, Clemens 46,5-7. ¹² sealsamas 21,4.
¹³ sealsamas 44,1-6. ¹⁴ Ap. isät, Ignatius efeslastele 3,2-4,1.
¹⁵ Ap. isät, Ignatius smürnalastele 8,2.
¹⁶ Ap. isät, Polykarpose märtyrüüriku sissejuhatus 8,1 ja 19,2.
¹⁷ Kasutan siin sõnu 'presbüter' (presbyteros) ja 'piiskop' (episkopos), mille

kohta eesti tradits. piiblitõlge kasutab nimetusi 'vanem' ja 'ülevaataja'.

¹⁸ Ap. isät, Clemens 21, 42, 44, 47, 54, 57.

¹⁹ Ap. isät, Ignatius magneeslastele 6,1.

²⁰ Ap. isät, Ignatius tralleslastele.

²¹ sealsamas 7,2.

²² Ap. isät, Hermase karjane 8,2.

²³ Ap. isät, Polykarpos filiplastele 5,3; 11,1.

²⁴ Ap. isät, Apostlite õpetus 15,1.

²⁵ Eusebius IV, 22,1-3.

²⁶ Ireneuse tekst on tagapool tervikuna tsiteeritud.

²⁷ Clemens 42.

²⁸ Vt. viide 4.

²⁹ Ap. isät, Ignatius roomlastele, sissejuhatus.

³⁰ Vt. viide 8.

³¹ Vt. viide 7.

³² Vt. viide 6.

³³ Ap. isät, Clemens 59,1.

³⁴ Eusebius V, 22-23.

³⁵ Epistola 66,8 (Mirbt-Alland 168). Vrd. epistola 55,8 (M.-A. 147) ja epistola 49,2 (M.-A. 148).

³⁶ De catholicae ecclesiae unitate 4-5 (M.-A. 159-160). Vrd. epistola 33,1 (M.-A. 164).

³⁷ Epistola 59,14 (M.-A. 166).

³⁸ Epistola 55,8 (M.-A. 147).

³⁹ Kirikuisade tõlgenduste kohta Matteuse 16,17-19 üle on tehtud palju uurimusi, vrd. Joseph A. Burgess, A history of the exegesis of Matthew 16, 17-19 from 1781 to 1965. Michigan 1976, lk. 5-12.

⁴⁰ Epistola 69,1 (M.-A. 185).

⁴¹ Epistola 72 (M.-A. 192).

⁴² Epistola 74,1 (M.-A. 193).

⁴³ Eusebius VII, 5-3.

⁴⁴ Epistola 75,17 (M.-A. 200).

⁴⁵ Epistola 75,25 (M.-A. 204).

Paavsti primaat ja ilmeksimatus

Piiskop Paul Verschuren

Paavst Paulus VI esitas 1967. a. katoliku kiriku Kristlaste Ühtsuse Sekretariaadile järgmise küsimuse: "Mida peab ütleva probleemi kohta, mis tuleneb /.../ Kristuse poolt Meie hoolde usaldatud ülesandest Jumala Kirikus, millele meie pärimus on andnud ülimalt autoriteetse kinnituse? Pole kahtlust, et paavst, nagu me hästi teame, kujutab endast kõige tõsisemat takistust teel kristlaste ühtsuse poole. Mida tuleks öelda /.../? Kas peab veelkord tegema katset seda täpsete terminite abil nõnda edasi anda, nagu on selle tegelik otstarve: tõe, armastuse ja ühtsuse vältimatu põhimõttena?"

Seeküsimus väljendab oikumeenia iseäralikku olukorda: paavsti amet, mille eesmärgiks on teenida ühtsust, on kujunenud takistuseks teel ühtsuse poole.

Ka veel praegu, ligemale paarkümmend aastat hiljem, on paavst Paulus VI tõdemus endiselt aktuaalne, ehkki paavsti ameti lahtimõtestamisel on toimunud nihe edasi. Katoliku kiriku seisukohast võib täheldada edasiminekut, mis seisneb pürgimustes ühendada paavsti amet endisest selgemini kiriku elukorraldusega ning teoloogide seas esilekerkinud arvamusega, mille järgi see amet nõuaks teatud demütologiseerimist. Mittekatoliiklastest kristlaste suhtumises võib märgata, et paavstiametit on hakatud tunnustama ühtsust teeniva ametina ning Jumala armuannina Kirikule, mille tähendus võib saada üha suurema tähtsuse kirikute ja isegi rahvaste ühinemispüüetes. Need märgid, mis osutavad muutunud seisukohtadele, tulevad esile mitmetes avaldustes.

Kui patriarh Demetrios saabus 1987. a. detsembris vastuviidile Rooma pärast seda, kui Johannes Paulus II oli teda külastanud 1979. aastal Istanbulis, siis palvetati ühisel jumalateenistusel, et Püha Vaim valgustaks nende kahe kiriku karjaseid ja teolooge, et nad võiksid ühiselt otsida vorme, mil viisil paavsti amet, mida tunnustaksid mõlemad osapooled, võiks täita armastusest kantud teenimisülesannet. Ka Uusi-Valamos 1988. aastal peetud viies katoliku ja ortodoksi teoloogide nõupidamine äratas lootusi, et paavsti ametit puudutavad dialoogid võivad kujuneda viljakaks.

Katoliku ja anglikaani teoloogidest moodustatud toimikond kiitis 1981. a. Windsoris heaks dokumendi, mis täiendas 1967. a. Veneetsias saavutatud kokkulepet. See seisukohavõtt tunnustab ülemkarjase juhtpositsiooni (primaat) paratamatult autoriteeti konsiliaarse autoriteedi kõrval. Peale selle kinnitas toimikond, et "ainus piiskopitool, millel on teatavaid ambitsioone üleüldisele primaadile ning mis on kasutanud ja kasutab üha edasi taolist võimu, on see piiskopitool, mis asub Roomas, selles linnas, kus surid Peetrus ja Paulus. Tundub olevat kohane, et - olgu tule-

vane ühinemine missugune tahes - see piiskopitool säilitab samalaadse üldise primaadi."

Ka luterlike teoloogide poolt koos katoliiklike teoloogidega allakirjutatud ühisdokumendid annavad tunnistust muudatustest paavsti positsiooni lahtimõtestamisel. Katoliiklaste ja luterlaste ühiskomisjoni poolt 1981. a. koostatud dokument "Vaimulik amet kirikus" tõdeb: "Ka luterlaste arvates on säilitanud aktuaalsuse küsimus kiriku ühtsust teenivast ametist universaalsel tasandil /.../. Võib öelda, et siis, kui on kõne all kiriku ühtsuse teenimine universaalsel tasandil, pöördub praegu ka luterlike teoloogide pilk mitte loodetava kirikukogu või teoloogide vastutuse peale, vaid erilisel kombel Peetruse ametile. Teoloogilises mõttes on siin veel palju lahtisi otsi, eriti ja peamiselt see, kuidas seda universaalset tõe ja ühtsuse teenimisametit võidaks teostada... Tundub võimalik, et Rooma piiskopi Peetruse amet kiriku kui terviku ühtsuse tunnusemärgina ei pruugi olla luterlaste poolt välistatud, kuivõrd see uuemate teoloogiliste uuringute ja praktiliste ümberkorralduste tulemusel allutatakse evangeeliumi primaadile." (2)

Need paar näidet kristlike kirikute ühiste pingutuste kaudu saavutatud tulemustest tõendavad, et paavsti ametit puudutavat mõttevahetust pikka aega valitsenud jäik kõnepruuk ja terav sõnastus jäävad asjatundjate seas pikkamisi minevikku. Praegune oikumeeniline õhustik tegi võimalikuks asjaliku dialoogi paavstluse teemal; kirikuloo seisukohalt tähendab see pöördelist muudatust. Nimetatud asjaolu ei muuda aga tähtsusetuks teoloogide hoiatust, et paavsti ametit puudutava probleemi lahendamine ei pruugi veel lõplikult lahendada kristlike kirikute lõhestatuse probleemi. Ka see küsimus kuulub ulatuslikuma terviku koosseisu: probleemi, kuidas iga kirik ise ennast mõistab. Küsimus paavstiametist taandub seega küsimuseks, mis on Püha Vaimu tähendus kirikus: kui pidada silmas Ida ja Lääne kirikute eraldumist. Reformatsiooni kaudu eraldunud kirikute ette seab paavsti amet küsimuse: milline tähendus on evangeeliumi primaadil paavsti primaati tunnustavas kirikus. Dialoog paavstluse üle viib välja kiriku kogu elu ja olemust puudutavate küsimuste juurde. Katoliku kirikus vajab õpetus paavsti ametist tasakaalustamist, et primaati käsitlevat doktriini võidaks selgesti näha suhtes kohaliku kirikusse ja piiskoppe puudutavasse õpetusse üldse, ning et paavsti primaat allub selgesti Jeesuse evangeeliumi primaadile.

Käesolev artikkel püüab just sellel taustal tutvustada paavstiameti primaati ja ilmeksimatust, ning valgustada nende tähendust katoliku kiriku doktriinis ja elukorralduses. Kuna kiriku õpetus Rooma piiskopi ametist kiriku nähtava ülemkarjasena saavutas kirikuloo selge haripunkti Vatikani I kirikukogu käigus (1869-70), käsitletakse alljärgnevalt tolle kontsiili õpetust Vatikani II kirikukogu (1962-1965) valguses.

I OSA: PAAVSTI PRIMAAT

Vatikani I kirikukogu neljas istung peeti 18. juulil 1870. Selle käigus võeti vastu dogmaatiline konstitutsioon Kiriku kohta. Kirikukogu eesmärgiks oli, et kinnitatud esimesele osale oleks järgnenud teine. See aga ei saanud kunagi valmis, sest Prantsusmaa ja Saksamaa vahel puhkenud sõda lükkas kirikukogu jätkamise edasi ebamäärasesse tulevikku.

Kirikut käsitlev konstitutsioon, mida esimeste sõnade järgi tuntakse nime all *Pastor aeternus* (igavene Karjane), koosneb eessõnast ja neljast peatükist. Kolm esimest peatükki käsitlevad paavsti primaati ja neljas tema ilmeksimatust. Kuigi õpetus paavsti ilmeksimatusest ergutas eriti tugevalt inimeste fantaasiat ning kutsus esile nii positiivseid kui ka negatiivseid arvamused paavstiameti kohta, andis paavsti primaadi pidulik väljakuulutamine Vatikani I kirikukogul põhjust teravateks vastuväideteks mitte ainult kiriklikes ringides, vaid ka poliitikategelaste suust. Hästitatud näite niisugusest hoiakust pakub inglise riigimehe Gladstone'i pamflett, mis esitab tähtsaima probleemina küsimuse, kas paavsti primaadile alluvaid katoliiklasi võib pidada usaldusväärseteks riigikodanikeks: äkki valitseb võõras võim nende südametunnistust sel määral, et mingil ajahetkel võib see võim muutuda tõsiseks probleemiks ja hakata kahjustama riigivõimu sellel maal, kus elavad katoliiklased?

See ajendas John Henry Newman'i vastama Gladstone'i süüdistustele 1874. a. pikas ja põhjalikus kirjutises, mis oli saadetud Norfolk'i hertsogile. Kuulsaks sai Newmani repliik katoliiklaste süütevabaduse kohta: "Kui ma oleks sunnitud rääkima usust õhtueine ajal toostikönes, mis küll ei tundu eriti kohane, jooksin ma meeleldi paavsti terviseks, kui soovite, kuid siiski esmalt südametunnistuse ning alles seejärel paavsti terviseks."⁴ Newman leidis, et pole mingit ebajärjekindlust asjaolus, et ta on ühtaegu hea katoliiklane ja hea inglase, kaitstes end niimoodi Gladstone'i teravate süüdistuste vastu. Vastuses ei unustanud ta ka Gladstone'i pamfleti teisi väiteid, nagu oleks katoliku kirik Vatikani I kirikukogu doktriini alusel eitanud omaenda varasemat ajalugu, tõrjunud kõrvale kaasaegse mõtlemise ning loobunud vaimulikust vabadusest. Neid ja teisi samalaadseid argumente kasutatakse paavsti primaadi vastu veel tänapäevalgi

Mõisted 'primaat' ja 'jurisdiktsioon'

Kuna Vatikani I kirikukogu konstitutsiooni *Pastor aeternus* tekst ilmselt ei kuulu kergesti kättesaadavate hulka, tuleb alljärgnevalt avaldamisele selle dokumendi sissejuhatus ja primaati puudutavad peatükid. Enne seda tutvume lähemalt mõistetega 'primaat' ja 'jurisdiktsioon'. Selgitades paavsti primaadi olemust, kasutab Vatikani I kirikukogu väljendit *primatus jurisdictionis*, s.o. valitsemisõiguslik primaat.

Mõiste 'primaat' tähendab üldises mõttes esimest kohta. Kirikus austatakse mõnede tähtsate linnade peapiiskoppe nimega priimas. See aunimetus kuulub veel tänapäeval teiste seas Salzburgi peapiiskopile Austria ja Saksamaa osas, Mecheleni peapiiskopile Belgias ja Varssavi peapiiskopile Poolas. Priimase nime kandvatel piiskoppidel ei ole siiski tänapäeval enam ülemvõimu teiste piiskoppide üle.

Algselt, eriti Põhja-Aafrikas, kus seda aunime kasutati III sajandil ladina kirikus esimest korda, kuulus selle juurde võimutäius ning lisaks õigus lahendada tülisid, mis võisid

sugeneda metropoliitide vahel. Pärast reformatsiooni, kui kasvas isikute arv, kes said priimase aunimetuse, ning primaadi tähtsus kahanes, kaotasid priimase aujärjed kogu oma juhtimisvõimu. Seda protsessi mõjutas osalt paavsti autoriteedi kasv ja asjaolu, et tema kuuria ei vaadanud hea pilguga priimase-aujärgede võimule, teisest küljest metropoliitide tõrjuv hoiak priimaste taotluste suhtes olla vahendaja rollis piiskoppide vahelistes tülid. Ilma juhtiva võimuta aga piirdub priimase-aujärgede tähendus vaid ajaloolise väärtusega.

Paavsti primaadi all ei mõista katoliku kiriku doktriin tühja aunime ega ka ühe piiskopi eeliseisundit võrsete hulgas (*primus inter pares*), vaid tõelist, ülimuslikku võimu kiriku sees. Seda väljendab Vatikani I kirikukogu terminiga *primatus jurisdictionis*, valitsemisõiguslik primaat.

Mõiste 'jurisdiktsioon' nõuab samuti lühikest selgitust. Seda kasutatakse sageli seoses pühitsemisvoliga. Katoliku kiriku õpetuse järgi jaguneb apostlitele ja nende järglastele Kristuse poolt antud misjoniülesande meelevald kaheks ametiks: pühitsemisvoli (*potestas ordinis*) ja juhtimisvoli (*potestas jurisdictionis*).

Pühitsemisvoli selle kogu tähenduses kuulub piiskoppide võimkonda. Selle voli osas puuduvad erinevused paavsti ja teiste piiskoppide vahel. Nimetatud võimkonnas on eri astmed piiskopi, preestri ja diakoni ametite näol, mis teenivad kiriku elukorralduses pühitsemise ülesannet sõna ja sakramentide teenimisel.

Jurisdiktsioon tähendab volitust juhtimiseks. Ka see teenib elu pühadust ja kiriku liikmete lunastamise eesmärki. Vatikani I kirikukogu keelepruugis rakendatakse seda mõistet siis, kui se volitus juhib usklikke nende usku - nende usku puudutavates asjades, ja nende tegudes - moraali küsimustes. Ka see võim jaguneb erinevatesse astmetesse ning hõlmab kiriku sisekorras kolm valdkonda: seadusandlus, kohtuvõim ja täidesaatev võim. Juhtimisvolitustes, s.o. jurisdiktsiooni alal, on erinevusi paavsti ja teiste piiskoppide vahel.

Mõiste 'jurisdiktsioon' kohta tuleb veel lisada, et selle kasutamine ja tähendus vahelduvad. Eespool juba märgiti, et Vatikani I kirikukogu käsitles paavsti primaati, kasutades sõna 'jurisdiktsioon' nii juhtimisvõimu tähenduses usu ja moraali küsimustes, kui ka õiguslikus mõttes, mis haarab kolm eelmainitud valdkonda. See-eest *Codex Iuris Canonici* (katoliku kiriku seadustekogu) eelistab kasutada jurisdiktsiooni asemel enam terminit *potestas regiminis* (juhtimisvoli) ning mõistab selle all seadusandluse-, kohtu- ja täidesaatvat võimu. Samal ajal vaadeldakse juhtimisvõimu ehk jurisdiktsiooni osana suuremast tervikust, milles koonduvad ühte kiriku kolm ülesannet - õpetamine, pühitsemine ja juhtimine. Sel kombel jagab CIC piiskopiülesande kolme ossa vastavalt Kristuse kolmele ülesandele. Niisamuti nagu Kristus oli õpetaja, preester ja karjane, kuuluvad ka piiskopi ülesannete hulka usu õpetamine, jumalateenistuse läbiviimine ja usklake juhtimine. Viimatimainitud valdkond sisaldab endas jurisdiktsiooni, seega siis seadusandlikku-, kohtu- ja täidesaatvat võimu.⁵

Veel peab märkima, et voli pühitseda ja voli juhtida on tihedalt seotud. Nagu juba öeldud, on neil ühine algallikas: Kristus ja tema poolt apostlitele ning nende järglastele antud misjoniülesanne. Kiriku elukorralduses ja seadusandluses seatakse nad kõrvuti sel teel, et põhimõtteliselt ei saa keegi kasutada juhtimisvoli, kui tal puudub pühitsemisvoli. See seletab, miks paavsti valimisi reglementeerivad eriseadu-

sed eeldavat vahetut piiskopiks pühitsemist juhul, kui paavstiks peaks valitama ilmiikkristlane. Samuti seletab see ka, miks tekitavad probleemne need juhtumid ajaloos, kui naistel on olnud tõelist kiriklikku juhtimisvõimet, nagu näiteks Bingeni Hildegardil, ning miks ilmiiku võimalik osalemine kiriku kohtuorganite tegevuses ei ole CIC järgi enesestmõistetav asi.

Vatikani I kirikukogu konstitutsioon *Pastor aeternus*

Sissejuhatus⁷

Piiskop Pius, Jumala teenrite teenet, püha kirikukogu heakskiitmisel, alljärgnevate põhimõtete alaliseks meelepidamiseks.

Meie hingede igavene Karjane ja Hooldaja (1Pt 2,25), tahes muuta püsivaks oma päästvat lunastustööd, otsustas rajada püha Kiriku, mis elava Jumala asupaigana kõidaks usu ja armastuse sidemetega ühte kõik usklikud. Seetõttu ta palvetas enne kirgastumist Isa poole mitte ainult apostlite, vaid ka nende eest, kes nende sõna kaudu usuvad temasse, et nemad kõik oleksid üks, nõnda nagu Isa ja Poeg on üks (vrd. Jh 17,20-21). Nii nagu tema ise oli Isast saadetud (Jh 20,21), läkitas ta apostlid, kelle ta oli enesele maailmast valinud, soovides nõndasamuti, et tema Kirikus oleks karjaseid ja õpetajaid aegade lõpuni (Mt 28,20).

Et piiskopiamet ise oleks üks ja jagamatu, ja et preestrite omavahelise ühtsuse säilitamise kaudu hoitaks kogu usklike hulka tervikuna alal usu ja ühtsuse sidemetes, seadis ta Peetruse siiski teistest apostlitest ettepoole ning tegi tema nende mõlema ühtsuse püsivaks põhimõtteks ja nähtavaks aluseks, mille kindlale põhjale ehitatakse igavene tempel, samal viisil nagu Peetruse usu väes kerkib kiriku kõrge hoone, mis peab kord ulatuma taevani (*Löö I: Sermo 4 de natali ipsius, 2/PL 54: 150C*).

Ja et surmavalla väravad, tahes, kui võimalik, maha lammutada terve kirikuhoone, ründavad iga päev kõigist külgedest aina kasvava raevuga alusmüüri, mille Jumal on kinkinud Kirikule, oleme Meie karja kaitsmise, puutumatus ja kasvamise huvides ning püha kirikukogu heakskiitmisel pidanud tingimatult tarvilikuks esitada kõigile usklitele uskumiseks ja järgimiseks, universaalse Kiriku põlist ja püsivat usku aluseks võttes, õpetuse püha apostelliku primaadi sisseseadmisest, kestvusest ja olemusest. See primaat kannab endas kogu Kiriku jõudu ja tugevust. Ühtlasi Me kuulutame vääramaks ning mõistame hukka kõik selle õpetuse vastu sihitud, Issanda karjale ohtlikud eksiavramused.

Sissejuhatus selgitab, et dokumendi käesolev osa teenib peamiselt paavsti primaadi väljakuulutamise ülesannet. Siin rõhutatakse, et paavst ja teised kirikukogu piiskopid peavad vältimatult vajalikuks esitada kõigile usklitele õpetus pühast apostellikust primaadist, mis "kannab endas kogu Kiriku jõudu ja tugevust".

Kui see väljend ei kuulu dokumendi stiili juurde kuuluvate liialduste hulka, siis peab tunnistama, et paljud tänapäeva katoliiklased küsivad, kuidas sellega seoses saab mõista Kristust Kiriku peana, Püha Vaimu Kiriku hingena ning evangeeliumi ja euharistiat kui kiriku elu keskseid jõufaktoreid. Kas ei peaks just esmajoones neis sisalduma kogu Kiriku jõud ja tugevus, mitte aga paavsti primaadis?

Väljendis "primaat kannab endas kogu Kiriku jõudu ja tugevust" ilmneb dokumendi viga. See tekitab ohu eraldada paavst ja tema amet Kirikust kui tervikust, ning viis kirikut puudutava õpetuse tasakaalust välja. See andis paavstist liiga

ahat pildi, ning ei andnud terviklikult edasi katoliku kiriku rikkalikku pärimust, mis puudutab Peetruse ametit. See sündis mõistetavatel põhjustel. Peale tõsiasja, et kirikukogu ei saanud rahulikult oma tööd lõpuni viia ning käsitleda ja vastu võtta dokumenti piiskopiametist, mis kavandi kujul oli juba olemas, tuleb ka arvesse võtta, et kirikukogu tööd mõjutas sajandite jooksul väljakujunenud probleem, kellele kuulub Kirikus kõrgeim otsustamisõigus: kas paavstile või kirikukogule või paavstile ühes kirikukogu heakskiitmisega?

Selle mitte üksnes juriidilises mõttes olulise küsimuse taustal oli hulk ajaloolistest sündmustest tingitud pingeid, näiteks paavstide "Avignoni vangipõlv", reformatsioon ja sellele järgnenud kirikukogude vaidlused. Vatikani I kirikukogu tahtis teha lõppu kontsiliarismile ja gallikanismile püüdlustele ühendada kirikukogu paavstist kõrgemale või paavsti vastasjooks. Paavsti primaadi väljakuulutamise pandi punkt neile vaidlustele, mis olid saanud alguse juba keskajal. Vatikani I kirikukogu tööd mõjutas peale selle ka mure Kiriku vabaduse kaitsmisest Prantsuse revolutsiooni järel tekkinud olukorras, kus religiooni, traditsiooni ja kiriku mõjuvõimu asemele seati inimõigust ja evolutsiooniusku. Niisamuti nagu Kirikuriigi kaotus oli paljude arvates esile kutsunud vajaduse kindlustada paavsti positsiooni, nõnda valmistasid ka poliitilised ja ühiskondlikud muudatused pinda paavsti primaadist erilisele rõhutamisele.⁸

Kõik need asjaolud ei suuda siiski varjata fakti, et paavsti primaadi ja ilmeksimatuse väljakuulutamine pani kõikuma kirikule hädavajaliku teoloogilise tasakaalu ning avas tee paavsti institutsiooni ületähtsustamisele. Sellest annab tunnistust tollal tõsimeelselt esitatud väide, mille järgi kirik ei vaja pärast seda enam kunagi kirikukogusid. Tuli ära oodata Johannes XXIII, kes erkasa ajalootunnetuse ajal kutsus kokku Vatikani II kirikukogu ning avas kirikule võimaluse tõsta esile neid põhimõtteid, mis kõrvaldavad Vatikani I kirikukogu poolt põhjustatud tasakaaluhäired.

1. peatükk. Apostelliku primaadi rajamisest õndsas Peetruse isikus

Seega me õpetame ja kuulutame, et evangeeliumide tunnistuse järgi meie Issand Kristus töötas ja andis õndsas apostli Peetruse kätte kogu Jumala Kirikut hõlmava valitsemisõigusliku primaadi. Ainult Siimonile ütles Issand: *Sind peab hüütama Keefaseks* (Jh 1,42), ja kui too oli lausunud oma usku tunnistavalt sõnad: *Sina oled Kristus, elava Jumala Poeg*, siis Issand ütles temale need pidulikud sõnad: *Onnis oled sa, Siimon, Joona poeg, sest liha ja veri ei ole sulle seda ilmutanud, vaid mu Isa, kes on taevas. Ja mina ütlen sulle ka: Sina oled Peetrus, ja sellele kaljule ma ehitan oma koguduse, ja surmavalla väravad ei võida seda. Mina annan sinule taevariigi võtmed, ja mis sa maa peal seod, see on taevas seotud, ja mis sa maa peal lahti päästad, on taevas lahti päästetud* (Mt 16, 16-19). Ja samuti ainult Siimon Peetrusele andis Jeesus pärast ülestõusmist terve oma lambakarja karjase ja ülevaataja meelevald, öeldes: *Sööda mu tallekesi; sööda mu lambaid* (Jh 21, 15.17).

Selle ilmselge Piibli õpetusega - sellisena, nagu katoliku kirik seda on alati seletanud - on avalikus vastuolus nende moonutatavate väited, kes hülgavad Issand Kristuse poolt Kirikule antud juhtimisviisi ja peavad võimalikuks, et Kristus ei ole andnud tõelist ja tegelikku primaati ainult Peetrusele, ega ole asetanud teda teistest apostlitest ettepoole, vaadeldagu neid siis eraldi või kõiki üheskoos. Sama tuleb öelda ka väidete kohta, et seda pri-

maati ei antud vahetult ja otse õndsale Peetrusele, vaid Kirikule ning selle kaudu temale kui Kiriku teenimisameti kandjale.

Seega kui keegi ütleb, et Issand Kristus ei ole seadnud õndsast apostel Peetrust kõigi apostlite vürstiks ja terve võitleva Kiriku peaks, või väidab, et Peetrus sai meie Issandalt Jeesuselt Kristuselt ainult auprimaadi, mitte aga tõelist ja tegelikku võimuõiguslikku primaati, ta heidetagu osadusest välja.

2. peatükk. Õndsas Peetruse primaadi edasikestmisest Rooma paavstide ametis

See, mille karjaste peamees ja lammaste vägev karjane Issand Jeesus Kristus on seadnud kiriku alatiseks kaitseks ja igaveseks hüvanguks Peetruse isikus, peab sellesama seadja tahte järgi edasi kestma Kirikus, mis kaljule rajatuna püsib aegade lõpuni. "On ju väljaspoolkahtlust ja pealegi läbi kõigi aastasade teada, et püha ja õnnis Peetrus, apostlite vürst ja peamees, ususammas ja katoliku kiriku aluskivi, sai meie Issandalt Jeesuselt Kristuselt, inimsoo päästjalt ja lunastajalt, taevariigi võtmed, ja et Peetrus tänase päevani ja edaspidi elab", juhib ja "kasutab õigust kohut mõista oma järglastes", Rooma püha piiskopiaujärje piiskoppides, "kelle aujärje ta ise on rajanud ja oma verrega pühitsenud (paavsti legaati Filippus, *Oratio Eusesose kirikukogu III aktis 11.7.431*). Sellest lähtudes igaüks, kes tõuseb Peetruse järel sellele aujärjele, saab enesele Kristuse tahte järgi Peetruse kogu Kirikut puudutava primaadi. "Tõe enda seatud kord püsib nõnda jõus, ning Peetrus, kes alati püsib tema poolt vastuvõetud kalju kindluses, ei lase käsi lahti tema hoolde usaldatud Kiriku tüürist." (*Leo I: Sermo 3 de natali ipsius, 3 / PL 54:146B*). Sel põhjusel on "kõik kirikud, järelikult kõik üle kogu maailma elavad usklikud" (*Ireneus, Adversus haereses II,3 / PL 7:849A*) alati olnud ühendatud selle Rooma kirikuga "tolle teistest võimsama juhtpositsiooni tõttu", et need sellel piiskopi aujärjel, kust lähtuvad kõikide jaoks "austusväärse kirikliku ühtsuse õigused" (*Ambrosius, Epistola 11,4 / PL 16:986B*), kasvaksid pea külge ühendatud ihuliikmete sarnaselt kokku ühe ihu püsivaks ühtsuseks.

Kui aga keegi ütleb: see, et õndsas Peetruse kogu kirikut puudutaval primaadil on alati järeלטulijaid, ei rajane Issanda Kristuse enda seadmisele või jumalikule õigusele, või väidab, et Rooma paavst ei ole õndsas Peetruse järeלטulija selles primaadis, ta heidetagu osadusest välja.

Vatikani I kirikukogu primaati käsitlev argumentatsioon on kaheetapiline. Esmalt tõestatakse Kristuse poolt Peetrusele omistatud eripositsioon kaheteistkümnepostli hulgas. Seda tehakse tuntud piiblikestide abil. Mt 16,18-19 kujutab Peetrust järgemööda kaljuna, millele Kristus ehitab oma kiriku, taevariigi võtmete vastuvõtjana ja sellena, kes maa peal "seob ja lahti päästab". Jh 21,15-17 toob esile ülesande kiriku karjasena. Nende tekstide alusel järeldab kirikukogu, et Kristus andis Peetrusele võimuõigusliku primaadi.

Tõestuse teisel etapil näidatakse, et Kristuse tahe oli, et Peetrusel on primaadi osas alati järeלטulijaid, ning et Peetrus elab, juhib ja kasutab seda meeleva la tänapäevani Rooma pühal piiskopiaujärjel resideerivate piiskoppide isikus. Nõnda on Rooma paavst Peetruse järeלטulija primaadi poolest.

Vatikani I kirikukogul väljendatud usutõde Rooma piiskopi primaadist ei lükka ümber ajaloolist fakti, et esimeste sajandite Rooma piiskopid ei kasutanud seda primaati praktilises tegevuses. Paavstid hakkasid seostama Uue Testamendi Peetruse ametit puudutavaid tekste iseendaga

alles III sajandil. UT teadlased, nende seas ka katoliiklased, kinnitavad üksmeelselt, et UT tunneb Peetruse ametit kui ühtsuse teenimise ülesannet, kuid nad jagavad ka käsitlust, et UT ei anna vastust küsimusele, kas Jeesus seadis Peetruse esimeseks paavstiks. See küsimus iseenesest kuulub kirikuelu hilisemas faasi. Nagu mitmed teised kiriku poolt tunnustatud dogmad, püsis ka paavsti primaat pidevalt kiriku traditsioonis, kuigi varjus olevana, enne kui selle suhtes võidi saavutada niisugune teadlikkuse tase, et Vatikani I kirikukogu kuulutas selle välja dogmana. Nii pakkus kiriku kogu uue näite, kuidas toimub dogmade arenemine ning kuidas traditsioon ja kiriku autoriteet üheskoos avaldavad Püha Vaimu toimet mõju arengu lõpptulemusele.

Peetruse ametit puudutavate UT tekstide lähem käsitlus ja selgitamine ei mahu enam selle kirjutise raamidesse. Küsimust, missugune ajalooline side on Peetruse ja Rooma piiskopiaujärje vahel, vaadeldakse eeltoodud artiklites (vt artiklid lk 10-23). On selge, et see küsimus kuulub olemuslikult Vatikani I kirikukogu tõestuskäikude juurde. Kuna piiskoppide ametijärglus seostub ka üldisemalt teatud piiskopitoolidega (*cathedra*), siis peab ka Peetruse ametijärglus sõltuma mingist kindlast piiskopitoolist. Siingi on kõne all piiskoppide järgnevus, kuigi oma iseloomult on see täiesti erilaadne. Kui Peetruse ametijärglus on seotud Rooma piiskopitooliga, peab Peetruse ja Rooma aujärje ühendama ajalooline side. Nagu eespool märgitud, käsitletakse seda probleemi selle raamatu teistes osades.

Paavsti primaati käsitleva konstitutsiooni *Pastor aeternus* kolmas peatükk kujutab primaadi olemust ja tunnuseid:

3. peatükk. Rooma paavsti primaadi olemusest ja tunnustest

Seetõttu Me, võttes toeks Piibli tunnistused ning järgides nii enne meid tegutsenud Rooma paavstide kui ka üleüldiste kirikukogude selgesti formuleeritud ja kõigile arusaadavaid dekreete, kehtestame uuesti Firenze oikumeenilise kirikukogu õpetusliku otsuse, mille järgi kõik kristlased peavad uskuma, "et pühal apostellikul aujärjel ja Rooma paavstil on kogu maailmaringi haarav primaat ja et Rooma paavst on õndsas Peetruse, apostlite seas esimese, järglane ja Kristuse tõeline Asemik, terve Kiriku pea ja kõigi kristlaste isa ja õpetaja, ning et meie Issand Jeesus Kristus on õndsas Peetruse kaudu talle andnud kogu Kirikut puudutava täieliku karjase-, valitsemis- ja juhtimisvõimu, nii nagu on samuti kirja pandud oikumeeniliste kirikukogude dokumentides ja pühades kaanonites".⁹

Selle alusel me õpetame ja kuulutame, et Issanda seadmise järgi kuulub Rooma kirikule selle seisundi ja ülesandega kaasnev juhtpositsioon kõigi teiste kirikute seas, ja et see Rooma paavsti võimuõiguslik meeleva la, mis oma iseloomult on piiskopi meeleva la, on vahetu, nõnda et kõik karjased ja usklikud, kuulugu nad mistahes riituse juurde ja olgu nende kiriklik seisus milline tahes, igaüks eraldi ja kõik üheskoos on seotud selle võimuga hierarhilise alluvussuhte ja sõnakuulmise sidemete abil mitte ainult usku ja moraali käsitlevates asjades, vaid ka neis asjades, mis puudutavad kõikjale üle maailma levinud Kiriku korda ja valitsemist. Kui sel teel säilib nii kiriklik ühtsus kui ka ühe ja sama usu tunnustamise ühtsus paavstiga, siis on Kirik üks kari, mis allub ühele karjasele. See on katoliku tõdeõpetus, millest keegi ei tohi kõrvale langeda, kaotamata usku ja lunastust.

Selle asemel, et see paavsti võim kujuneks takistuseks tema ametile toetuvale ja otsesele piiskopi meeleva la, millega

piiskopid on Pühast Vaimust seatud apostlite kohale nende järeltulijateks ning tõeliste karjastena ise karjatavad ja valitsevad neile usaldatud karja ning igat selle liiget, saab see piiskoppide meelevald tuge, jõudu ja kaitset kõrgeimalt ja universaalselt karjaselt vastavalt püha Gregorius Suure sõnadele: "Kogu Kiriku au on minu au. Minu vendade kõikumatu meelekindlus on minu au. Siis saab mulle osaks tõeline au, kui kellelegi ei keelata seda au, mis talle kuulub." (*Epistola ad Eulog. Alexandrin.* PL 77:933C).

Sellest Rooma paavsti meelevallast valitseda kogu Kirikut järeldeb tema õigus olla oma ametiülesandeid täites vabalt ühenduses kogu kiriku karjaste ja karjadega, et ta võiks neid õpetada ja juhtida lunastuse teel. Seetõttu me mõistame hukka ja heidame kõrvale nende väited, kes ütlevad, et Kiriku kõrgeima pea sidemeid karjaste ja karjadega tohib takistada, või kes seavad selle sõltuvusse maisest võimust, väites et Apostelliku aujärje poolt seatud ja selle autoriteedi toel antud kiriku valitsemist puudutavad ettekirjutused on jõus ja kehtivad ainult siis, kui ilmalik võim on need heaks kiitnud ja kinnitanud.

Kuna siis Rooma paavst jumaliku apostelliku primaadi õigusega juhib kogu kirikut, siis sellest tulenevalt Me õpetame ja kuulutame, et ta on kõigi usklikte kõrgeim kohtumõistja ja et kõigis kiriku kohtuvõimu pädevusse kuuluvates kohtuasjades võib apelleerida tema kohtuotsusele. Seevastu ei ole kellelgi lubatud muuta kohtuotsust, mille on teinud Apostellik aujärge - millest kõrgemat autoriteeti ei ole - ning keegi ei tohi algselt kohtuprotsessi seal tehtud otsuse vastu. Seetõttu kalduvad eksiteele need, kes kinnitavad, et paavstide kohtuotsuste puhul võib edasi kaevata oikumeenilisele kirikukogule, mis olevat Rooma paavstist kõrgem autoriteet.

Kui seega keegi ütleb, et Rooma paavstile kuulub vaid kontrolliv ja juhtiv funktsioon, mitte aga täielik ja kõrgeim valitsemisõiguslik võim, mis haarab peale usu ja moraali ka neid asjaolusid, mis puudutavad kõikjale maailma levinud Kiriku korraldust ja valitsemist, või ütleb talle kuuluvat vaid tähtsamat osa sellest kõrgeimast võimust, mitte aga kogu võimutäiust, et tema võim ei põhinevat tema ametile ja ei ulatuvat tingimatult kõigi kirikuteni ja igaüheni neist eraldi, või kõigi karjasteni ja igaüheni nende seast, ta heidetagu osadusest välja.

Kõigepealt võib märgata, et kuigi primaadi olemus püsib kiriku ajaloos läbi kõigi aegade, ei teostata seda praktikas ühel ja samal viisil. Vastupidi, see vaheldub vastavalt ametikandja iseloomule ja stiilile, kirikusiseste perioodide ja ühiskondlike tegurite järgi. Seejärel võib tõdeda, et primaat on dogmaatilise tõena leidnud väljandamist kiriku seadusandluses. CIC kaanon 331 määrab: "Rooma kiriku piiskop, kelles jätkub Issanda poolt ainult Peetrusele, apostlite seas esimesele, antud ja tema järglastele vahendatav amet, on piiskoppide kolleegiumi pea, Kristuse asemik (*vicarius Christi*) ja kogu Kiriku karjane siin maa peal. Seetõttu on tal Kirikus, toetudes oma ametile, kõrgeim, täielik, vahetu ja üldine ametiga kaasnev võim, mida ta võib alati vabalt kasutada."

CIC kasutab paavsti kohta aunimetusi - piiskoppide kolleegiumi pea, Kristuse asemik, kogu Kiriku karjane maa peal -, mis on võrreldavad nende aunimetustega, mida kasutab Vatikani I kirikukogu, korrates 1439 Firenze kirikukogul esitatud teesi paavsti kohta: Peetruse järglane, Kristuse tõeline asemik, terve Kiriku pea.

Eriti aunimetus 'Kristuse tõeline asemik' kutsus ja kutsus ka praegu esile vastuväiteid. Seetõttu on siin põh-

just märkida, et alles Innocentius III (1198-1216) reserveeris selle aunimetuse ainuüksi paavstile. Veel mõned aastad varem kirjutas Innocentius tolle aegne õpetaja, et ei saa väita, nagu oleks ainult paavst Kristuse asemik, sest iga preester on Kristuse ja Peetruse asemik.

Vatikani I kirikukogu järgi kuuluvad paavsti primaadi valdkonda usu ja moraali küsimused, ning samuti Kiriku korraldust ja valitsemist puudutavad küsimused. Võimu, mida see primaat endas sisaldab, nimetatakse vahetuks, kõiki kiriku karjaseid ja teisi usklikke puudutavaks, nii kõiki üheskoos kui ka igaüht eraldi. Niisugune primaadi võimutäiuse rõhutamine oleks vajanud piiskopiameti tähenduse seletamist suhtes primaadiga kasvõi sel põhjusel, et samal viisil nagu paavsti ülemvõim on otsene kogu kiriku suhtes, nii on ka piiskopi ülemvõim otsene oma piiskopkonna suhtes. Seda, et Vatikani I kirikukogu märkas mainitud probleemi ja selle lahendamist, on hetkeliselt märgatav vihjelt, et paavsti valitsemine ei takista piiskopi valitsemist, sest viimane leiab tuge, jõudu ja kaitset ülimalt ja universaalselt karjaselt, paavstilt.

Võttes kokku Vatikani I kirikukogu poolt väljakuulutatud primaati käsitleva dogma nõrgad kohad, võib öelda järgmist:

- Selles puudub piisavalt avar tervikpilt kirikust, eriti kirikust kui ühiskonnast, milles primaat etendab teenimisameti osa. Nagu juba märgitud, võetakse liiga vähe arvesse piiskopiameti vaatenurka ning ilmikuid on mainitud üksnes kui kiriku kuuluvat, vastuvõtvat ja sõnakuulelikku osa.
- Selles puuduvad igasugused märgid oikumeenilisest teadlikkusest: katoliku kiriku suhtumist teistesse kirikutesse ei selgitata selle paavsti primaati käsitleva dogma osas.
- Kiriku ülesanne maailmas ei ole ilmselt mõjutanud paavsti primaati valgustava tõe esitust.

Hoolimata neist puudustest oli Vatikani I kirikukogu väljakuulutatud paavsti primaati puudutaval dogmal tähtis positiivne tähendus. Kui paavsti positsioon näis nõrgenevat, sh Kirikuriigi peaaegu täieliku kaotamise tõttu, õnnestus kirikukogul seda positsiooni ja paavsti institutsiooni taas kindlustada ning avada uus perspektiiv tähendusele, mis sel ametil on kogu maailma haaravas kirikus. Kirikuriigi hävinemisega algas kiriku uus ajastu, mida on eriliselt märgistanud suurte paavstide mõjuvõim. Kui kiriku doktriini arendamises nähakse Püha Vaimu toimimist ja ligiolekut kiriku loos, siis võime tunnustada, et paavsti primaadi kuulutamise usutõeks on olnud armu märgiks sellele ajale, mil demokraatiat on üritatud sobitada igasugusesse inimtegevusse.

Paavsti primaat Vatikani II kirikukogul

Vatikani II kirikukogu jätkab Vatikani I kirikukogu tööd. Kui püüda kirjeldada Vatikani II kirikukogu õpetust paavsti ametist, tuleb eelkõige rõhutada, et see kontsiil võtab omaks Vatikani I kirikukogul esitatud primaadi doktriini. Iseloomustades kirikut ja selle hierarhilist ülesehitust, ütleb Vatikani II kirikukogu järgmist: "Käies Vatikani I kirikukogu jälgedes, õpetab ja seletab käesolev püha kirikukogu, et Jeesus Kristus /.../ tahtis, et apostlite järglased ehk piiskopid oleksid tema kiriku karjased aegade lõpuni. Et piiskopiamet iseeneses oleks üks ja jagamatu, seadis ta õndsas Peetruse teiste apostlite peameheks ning seadis tema isiku püsivaks ja nähtavaks alglatteks ja alustalaks usu ja kiriku ühtsusele. Selle õpetuse Rooma piiskopi primaadi seaduslikust

seisundist, edasikestmisest, väest ja iseloomust /.../ esitab püha kirikukogu taas kõigile usklitele õpetusena, millesse tuleb vankumatult uskuda."¹⁰ Alles pärast seda tunnistust ilmutab Vatikani II kirikukogu tahet jätkata Vatikani I kirikukogu tööd, kuulutades välja õpetuse "piiskoppidest, apostlite järglastest, kes haldavad elava Jumala koda koos Peetruse järglasega, kes on Kristuse asemik ja kogu kiriku nähtav pea."¹¹

Vatikani I kirikukogu esitas õpetuse paavstist, Vatikani II kirikukogu piiskoppidest. Nii võib pealiskaudsel vaatlemisel jääda mulje, et nende kirikukogude omavahelist korrelatsiooni rikub vastuolu: justkui oleks Vatikani II kirikukogu reageerinud paavsti ameti rõhutamisele Vatikani I kirikukogul sellega, et asetaski omalt poolt rõhu piiskoppide positsioonile. Tegelikult ei kuulunud primaat või paavsti amet Vatikani II kirikukogu arutlusobjektide hulka. On tõsi, et selle käigus esitatud õpetus piiskopiametist parandas teatud määral seda teoloogilist tasakaalutust, mis oli tingitud Vatikani I kirikukogu otsustest. Ent kui üldse võib rääkida mingist murest, mis Vatikani II kirikukogul oli seoses primaadiga, siis oli selleks mureks viis kuidas primaati teostati; muret tekitasid selle monarhilised ja tsentralistlikud jooned.

Kirik kui osadus, communio

Mil viisil täiendas Vatikani II kirikukogu oma piiskopiametit käsitleva õpetusega Vatikani I kirikukogu õpetust primaadist? Sellele küsimusele vastates tuleb alustada asjaolust, et Vatikani II kirikukogu uuendas põhjalikult arusaama kirikust kui tervikust. Ajatolmu alla mattunud joontele anti tagasi nende väärtus, ning mõne teise joone tähtsust vähendati. Lihtsustatult võib öelda, et see kirikukogu heitis ühepoolset kõrvaldusi juriidilise kirikukäsitluse, ning tõi taas esile käsitluse, mis toetub Piiblist. Niisugune esitusviis on leidnud teoloogias ja kirikurahvas seas omi väljundeid, mille seas on saanud eriti tuntuks võrdpilt kirikust Jumala rahvana ning viimase aja ütlus: kirik on osadus, kommunitiit.

Kui võrdpilt kirikust kui osaduskonnast, ning sellest lähtuv arusaam kiriku elust ja olemusest võetakse primaati ja piiskopiametit puudutava õpetuse aluseks, siis asetub paavsti positsioon loomulikult moel piiskoppide kolleegiumi, ning ta ei pea jääma üksnes piiskoppidest kõrgemal asetsevaks. Paavsti ametit vaadeldakse siis suhtes piiskoppide kooskonna ametisse, ehkki paavsti ja piiskoppide ameti ja volituste vahel on lahknevusi.

Võrdpilt kirikust kui osaduskonnast seab ka paavsti ameti sõltuvusse selle osaduskonna liturgilise elu allikast, pühast Euharistiast, ja Piiblist, tõe sõnast, mis on terve kiriku elukorralduse mõõdupuu. Samuti peab tõdema, et võrdpilt kirikust kui usklite osadusest aitab mõista, et kõik selle liikmed on ristimisakramendi kaudu teatud mõttes Kristuse asemikud maa peal. See tõdemus ei pruugi jätta varju Peetruse ameti erilist ülesannet osaduskonnas ega ka asjaolu, et Peetruse ametijärglased on erilisel viisil Kristuse asemikud maa peal, sest nad on ühes teiste piiskoppidega Kristuse käsualused ja Jumala müsteeriumide kojaülemad.¹² On selge, et kiriku osaduskonnas on Rooma piiskopil omad volitused, mis nõuavad temalt hoolekannet kiriku usutunnistuse tõe suhtes, kohalike kirikute usuelu jälgimist ning sama usu edendamist, mida tunnistasid Roomas Peetrus ja Paulus.

Kui sel kombel seletatakse kommunitiidi-arusaama tähendust kiriku olemuse lahtimõtestamise puhul, ning primaat paigutatakse piiskoppide kolleegiumi raami, siis

saab selgemaks, mil viisil on Vatikani II kirikukogu mõjutanud kiriku õpetust primaadist, ehk seda, missugune on primaadi ja piiskopiameti omavaheline suhe.

Piiskopiamet ja primaat

Kirikukogu dokument "Kirikust" selgitab kahe lause abil püüet ühendada kiriku primaati ja piiskopiametit käsitlev õpetus. Üks lause tunnustab paavsti kõrgeimat võimu kirikus: "Kristuse asemikuna ja kogu kiriku karjasena on Rooma piiskopil oma ameti tõttu kirikus täielik, kõrgeim ja üldine meelevald, mida ta võib vabalt kasutada."¹³ Teine lause tunnustab, et kõrgeim võim kuulub ka piiskoppide kolleegiumile: "Piiskoppide kolleegiumil koos tema pea, Rooma paavstiga, kuid mitte kunagi ilma selle peata, on kõrgeim ja täievoliline meelevald kogu kirikus."¹³ Sellesamas dokumendis korraldatakse: "Issand seadis ainult Siimoni kaljuks, kiriku võtmehoidjaks ja kogu karja hoidjaks, kuid Peetrusele antud vägi siduda ja lahti päästa on tegelikult antud ka apostlite kolleegiumile, mis seisab ühenduses selle peaga. Koosnedes paljudest, peegeldab see kolleegium Jumalarahva mitmekesisust ja üldisust; allutatuna ühe peamehe juhtimise alla, annab see võrdpildi Kristuse karja ühtsusest."¹³ Kirikukogu istungite ajal ei olnud osalejail kerge ühendada neid kahte rõhuasetust. Kiriku õpetus-ameti ja teoloogide ülesannete hulka kuulub selle küsimuse jätkuv uurimine ning selle tähenduse selgitamine.

Esimene oluline selgitus primaadi ja piiskopiameti suhte avamisel fikseeriti juba Vatikani II kirikukogu istungil 16.11.1964. See seletus avaldati paavsti loal nime all *Nota explicativa praevia (Seletav algmärkus)*. *Nota* annab seletuse mõistele kolleegium. Dokument "Kirikust" oli juba defineerinud, et "Peetrus ja teised apostlid moodustasid ühe apostlite kolleegiumi ja et samal viisil on omavahel ühendatud Rooma paavst Peetruse ametijärglasena ja piiskopid apostlite järglastena." *Nota* lisab juurde, et sõna 'collegio' ei tule mõista "ranges juriidilises tähenduses, st nagu tähendaks see samaväärsete liikmete kogu, kes loovutavad oma võimu eesistujale, vaid seda peab mõistma kui püsivat rühma, mille ülesehitus ja autoriteet lähtuvad Jumala ilmutusest."¹⁴ *Nota* räägib ka sellest, mil viisil võib pääseda selle kolleegiumi liikmeks: "Kollegiumi liikmeks saadakse sakramentaalse pühitsuse kaudu ning püsides hierarhilises ühenduses selle kolleegiumi pea ja liikmetega."¹⁵

Seejärel käsitleb *Nota* paavsti ja piiskoppide kolleegiumi omavahelist suhet: "Erinevus (paavsti ja piiskoppide kolleegiumi vahel) ei ole Rooma piiskopi ja kõikide piiskoppide vaheline, vaid hoopis üheltpoolt Rooma piiskopi ning teiselt poolt temast ja teistest piiskoppidest moodustuva terviku vaheline. Kuna paavst on kolleegiumi pea, võib ainult tema ükski toimetada teatud toiminguid, mis mitte kunagi ei kuulu piiskopi pädevusse, nagu näiteks kolleegiumi kokkukutsumine, selle juhtimine, selle kodukorra heakskiitmine jne. Paavstil, kelle kätte on usaldatud kogu kiriku karja hoidmine, on õigus otsustada /.../ nende abinõude kasuks, mis kõige paremini sobivad karja hoidmiseks, olgu siis isiklikult või kollegiaalses vormis. Kiriku hüvangut silmas pidades tegutseb Rooma piiskop oma äranägemise järgi, korraldades ja edendades kollegiaalset tegevust ning andes sellele oma heakskiidu. Kiriku kõrgeima karjasena võib paavst kasutada oma võimu, millal ta tahab ja nagu tema ülesanne temalt nõuab."¹⁶

Nii lahendub kiriku hierarhilist korraldust puudutav küsimus ühest tipust, sõltumata sellest, kas selleks tipuks peetakse piiskoppide kolleegiumi, mille pea on paavst, või ainult paavsti. Teisisõnu, paavst ja piiskoppide kolleegium ei ole kiriku kaks teineteisest eraldiseisvat, iseseisvat juhtorganit.

Kui seda põhimõtet edasi anda eitavas vormis, siis võib järeldada, et väärad on järgmised väited:

- paavst ja piiskoppide kolleegium on kiriku kaks kõrgeimat samaväärset võimukandjat;
- kõrgeima juhtimisvõimu kandja on ainult paavst, kes annab piiskoppide kolleegiumile juhtum-juhtumilt õiguse ühiseks tegevuseks, mida kolleegium ei tohiks ette võtta omal algatusel, vaid ainult siis, saadud volituste alusel;
- ülemvõim kirikus kuulub ainult piiskoppide kolleegiumile, mida paavst kolleegiumi liikmena esindab nii, et ta sõltub kolleegiumi tahtest;
- tavaline viis rakendada kirikus ülemvõimu teostub kirikukogu vormis ning paavsti iseseisev tegevus on selle võimutäiuse erandjuhtum. (17)

Tehes kokkuvõtte Vatikani II kirikukogu mõjudest primaati puudutavale õpetusele, võib eeltoodut täiendada tõdemusega, et kirikukogu algatas olulise arengusuuna primaati käsitlevas õpetuses. Rõhu asetamine piiskopiametile andis sellele doktriinile impulsse, mis tasakaalustavad Vatikani I kirikukogu poolset liialt ühekülgset primaadi esiletõstmist. Vatikani II kirikukogu rõhutas maailmakiriku kõrval ka kohaliku kiriku tähendust, ning paralleelselt kiriku primaatse juhtimisega ka kollegiaalset juhtimisviisi.

Praegusel ajal on küsimus selles, mil viisil Vatikani II kirikukogu visandatud teed pidi edasi minnakse. Kiriku elus võib näha märke, et tsentralismi tugevnedes nõrgeneb piiskoppide kollegiaalsus kiriku tegevuses. Nii aheneb see kollegiaalsus oma tegelikus tähenduses kirikukogude tegevuseks ning maailma kõigi piiskoppide erilise õpetusameti rakendamiseks, kuid mõlemad on küllalt harvaesinevad võimalused kollegiaalsuse praktiseerimiseks. Seetõttu on oluline, millist tähtsust omistatakse piiskoppide sinodile, mis koguneb paavsti kutsel reeglipäraselt Rooma, ja kohalikele piiskoppide konverentsidele. Samal ajal võib märgata tendentsi, et kohalike kirikute võimalused avaldada mõju oma piiskoppide määramisele vähenevad; see ei ole kooskõlas lootustega, mida äratas Vatikani II kirikukogu. Aus lähenemine nõuab ka selle tunnistamist, et piiskopid ei ole alati oma ülesannete kõrgusel kasutades juhtimisvolitust, mis neile kuulub kiriku karjastena. Selle põhjuseks võib olla ühelt poolt harjumus muuta kõik kohalikule kirikule tähtsad otsused sõltuvaks paavsti nõusolekust ja heakskiidust, ning teisest küljest Rooma kuuria kalduvus laiendada oma võimupiire.

Jättes probleemi lahtiseks, võib öelda, et Rooma piiskopi pastoraalreis annab võimaluse mainida teoloogide seas aktuaalset küsimust, kas paavsti reisid ei kindlusta liiga tugevasti primaati ning kas ei või juhtuda, et kohalike kirikute piiskopid langevad nende tõttu mingil määral ametitäituri seisundisse, või on paavsti reiside tõeliseks ja püsivaks viljaks usu kinnitumine usklike seas.

Vatikani II kirikukogust on möödunud kirikuloo perspektiivis liiga vähe aega, et oleks võimalik teha selgeid järeldusi primaati ja piiskopiametit puudutava doktriinse arengu kohta ning selle mõjude suhtes kiriku elutegevusele.

II OSA: PAAVSTI ILMEKSIMATUS

Sissejuhatus

Enne paavsti ilmeksimatuse üksikasjalikku käsitlemist tuleb rõhutada, et see armuandi (harismat) puudutav õpetus on tihedalt seotud katoliku kiriku õpetusega paavsti primaadist. Seda seost märgib ära Vatikani I kirikukogu konstitutsiooni *Pastor aeternus* neljas peatükk. Primaadi ja ilmeksimatuse seos selgub pealegi juba primaadi definitsioonist ja iseloomust. Rääkides paavsti primaadist, ütleb konstitutsioon, et selle juurde kuulub kõrgeim õpetusvoli usku ja moraali puudutavates küsimustes. Sellest järeldub, et kirikukogu pidi üles seadma küsimuse, mil viisil seda kõrgeimat õpetusvoli praktiseeritakse, kui kaugele see ulatub ning kuidas kaitsta seda eksimuste eest. Teisisõnu võib öelda: kui paavsti primaat on oma olemuselt kiriku ühtsust teeniv vorm, siis see ühtsus peab endas kätkeva mitte ainult kiriku organisatsioonilist ühtsust, vaid ka ühtset usku. Seega teenib primaat kiriku usu ühtsust, kuid millele toetudes ta seda teeb? Nii kerkibki üles küsimus ilmeksimatusest.

Hoolimata primaadi ja ilmeksimatuse sisemisest kokkuvõttevusest ei olnud Vatikani I kirikukogu dogmaatilisi küsimusi ettevalmistanud komisjon võtnud oma algupärasesse programmi ettepanekut, mis käsitles paavsti ilmeksimatust. Ettevalmistuste alperioodil oli paavsti ja tema lähemate nõuandjate ideeks, et kirikukogu kokkukutsumise peamiseks eesmärgiks on otsuse langetamine kiriku suhtumise kohta tolle aja ratsionalismi. Aegamisi, alles ettevalmistuste viimaste kuude ajal, tõusis üha selgemini esile küsimus võimalikust paavsti ilmeksimatuse väljakuulutamisest, ning see pälvis lõpuks kõige enam tähelepanu. Niisuguse ootamatu arengu eest vastutas peamiselt ultramontanistide ring, mille üks juhtkujudest oli Westminsteri peapiiskop kardinal Manning. Tolle aja ja selle rühma vaimusest kõneleb üks lugu: kellegi kardinali usaldusisik teatanud, et ta sooviks leida hommikulauas igahommikuse "Times"-i kõrval hulga igahommikusi paavstlikke bullasid. Sama isik arvas ka, et isegi paavsti isiklikult kirjad võiksid kanda ilmeksimatuse pitsi. Teine rühm, kes kandis vastutust Vatikani I kirikukogu ootamatu arengu eest, oli ajakirjandus. Ajalehtedel läks korda õhutada lugejaid võtma agaralt sõna ja esitama nii poolt kui vastuväiteid. Kolmandaks teguriks, millele langeb osa vastutusest, tuleb pidada ilmeksimatuse dogma väljakuulutamise vastaste ülemäära innukat võitlustegevust.¹⁸

Ühe näite kiriku ringkondades valitsenud atmosfäärist, mis ümbritses paavsti ilmeksimatuse probleemi, pakub J.H. Newman kirjavahetus. Ta kirjutab oma heale sõbrale, W. Froude'ile abikaasale: "Olen alati tunnistanud isikliku veendumusena paavsti ilmeksimatust. /.../ Sellest hoolimata võitlen otsustavalt selle dogmaatilise kindlaksmääramise vastu. /.../ Siiani ei ole kirikukogude käigus tehtud muud kui ainult seda, mis on vältimatu, kuid mis põhjusel on see asi vältimatu? Praegu ei ole eksiõpetust, mida oleks tarvis võita. Niisuguses asjas on ohtlik rikkuda traditsiooni reeglit. Olen ilmeksimatuse dogmatiseerimise vastu, sest selle tagajärjel puhkeb pikk võitlus."¹⁹ Viimane lause näib prohvetiennustuseks, mis on jõudnud täituda juba kaks korda. Vatikani I kirikukogu ilmeksimatuse dogma väljakuulutamisele järgnes Ignaz von Döllingeri juhitud vastutegevus ning lõpuks nn vanakatoliku kiriku sünn. Vatikani II kirikukogu ja paavst

Paulus VI poolt avaldatud sündivuse reguleerimist puudutav entsüklika *Humanae vitae* töid kaasa ägeda vaidluse, mis keerles paavsti ilmeksimatuse ümber. Sädeme heitis 1970. a. Hans Küng oma küsimusega: "Ilmeksimatu?"²⁰

Oma kindlast seisukohast hoolimata ei pidanud Newman paavsti ilmeksimatuse dogmatiseerimist võimatuks, sest "Jumalikul ettehooldel on kiriku jaoks teid ja eesmärke, mis on praegu meie silmade eest varjatud. /.../ Tema tegutseb salajasel viisil."²¹ Oma piiskopile kirjutas Newman: "Kui see on Jumala tahtmine, et paavsti ilmeksimatus kuulutatakse dogmaks, siis on Tema püha tahtmine, et lükkuvad edasi need aulised 'ajad ja hetked' (Ap.t. 1, 7), mis ta on oma riigile seadnud, ning ma tunnen, et võin vaid langetada pea tema jumaliku ja läbiuurimatu ettenägemise ees."²²

Kirikukogu määratles paavsti ilmeksimatuse dogma, kuid see ei sündinud vastupanuta. Kiriku kõige pädevamad teoloogid kartsid, et niisugune dogma avaks kiriku juhtorgani võimaluse kasutada vääriti oma mõjuvõimu, näiteks andes mõista, et paavst võib teha mida ise soovib ning kohustada usklikke uskuma usutödesid, ilma et ta ise oleks varem uurinud probleemi täpset olemust, lootes ainult ilmeksimatuse armule. Selle rühmituse viimasel hetkel tehtud katse paluda paavsti, et too jäta ära kavandatud määratluse, ebaõnnestus. Suurem osa vähemusse jäänud kirikukogu saadikuid lahkus, sest nad ei soovinud alla kirjutada paavsti ilmeksimatuse dogmatiseerimise ürikule 18. juulil 1870.²³

Ilmeksimatuse dogmale vastu seisnud vähemuse kartused ei ole teostunud. Rääkimata sellest, et paavstid oleksid hooletult loopinud ilmeksimatuid seisukohti; Vatikani I kirikukogule järgnenud ajast ei ole ette näidata ainsatki vaieldamatut juhtumit, kus paavsti ilmeksimatut õpetusmeelevalda oleks kasutatud moraali puudutavais asjus.²⁴ Õpetuslike küsimuste osas kuulub ilmeksimatuse valdkonda Neitsi Maarja taevassevõtmise dogma väljakuulutamine paavst Pius XII poolt 1950. aastal. Seda dogmat valmistati hoolikalt ette, uurides Pühakirja ja pärimust, ning seda toetas piiskoppide ja kogu kiriku usk.

Vatikani I kirikukogu otsus paavsti ilmeksimatusest

4. peatükk. Paavsti ilmeksimatust õpetusametist

Püha aujarg on alati uskunud, et see apostellik primaat, mis kuulub Rooma paavstile Peetruse, apostlitest esimese, järglasena, sisaldab endas ka kõrgeimat õpetusmeelevalda. Seda tõendab alatine kiriklik praktika, ning seda kuulutavad ka oikumeenilised kirikukogud, eriti need, kus idakirik tuli kokku ühes lääne kirikuga usu ja armastuse osades.

Konstantinoopoli IV kirikukogu isad töid oma eelkäijate jälgedes avalikkuse ette selle piduliku usutunnistuse: "Lunastuse seisukohalt on esmatähtis säilitada õige usu reegel. /.../ Ja kuna ei saanud jääda tühjaks need meie Issanda Jeesuse Kristuse sõnad: *Sina oled Peetrus, ja sellele kaljule ma ehitan oma kiriku* (Mt 16, 18), on asjade kulg ise andnud tunnistuse nende sõnade tõepärsast, sest apostellik aujarg on alati veatult alal hoidnud katoliku usk, ja püha õpetust on alati õpetatud. Seetõttu Me ei taha end vähimalgi määral lahti rebida selle aujärje usust ja õpetusest /.../ ning soovime olla väärilised püsima selles ühesainsas kirikuosades, mida apostellik aujarg kuulutab, sest selles aujärjes on kristlik usk täielik ja tõeliselt kindel."²⁵

Kreeklasted ütlesid tunnistuses, mille Lioni II Kirikukogu heaks kiitis: "Pühal Rooma kirikul on ülim ja täielik primaat

ja juhtseisund kogu katoliku kirikus. Selle primaadi ning selle juurde kuuluva võimutäiuse kohta tunnistab ta ise tõele vastavalt ja alandlikult, et on selle saanud otse Issandalt püha Peetruse kaudu, kes on apostlite seas ülim ja esimene; ja nõnda lasta tema peal teistest suurem kohustus kaitsta usutõde. Niisamuti, kui kerkivad esile usku puudutavad küsimused, peab ta kohtumõistjana andma neile lahenduse."²⁶

Viimaks defineerib Firenze kirikukogu: "Paavst on Kristuse tõeline asemik, terve kiriku pea ning kõikide kristlaste isa ja õpetaja, ja meie Issand Jeesus Kristus on öndsas Peetruse kaudu andnud talle täieliku voli hoida, valitseda ja juhtida kogu kirikut."²⁷

Et täita seda pastoraalset ülesannet, on Meie eelkäijad väsimatult töötanud Kristuse lunastusõpetuse levitamisel maailma kõigi rahvaste seas, ja sama hoolitsusega on nad valvanud, et seal, kus see õpetus on vastu võetud, seda ka hoiaks muutmatu ja puhtana. Seetõttu maailma kõik piiskopid, millal iseseisvalt, millal kokku tulles sinodite istungitele, pidades kinni kauaaegsest kiriklikust tavast ja igavast reeglist, on edastanud sellele apostellikule aujärjele teadaandeid usuausu puudutavatest ohtudest, et usule osaks saanud kahjustused saaksid kõige paremini parandatud seal, kus usk ei tohi hajuda tühjusesse (*Bernardus, Ep. 190 / PL 182: 1053D*).

Rooma paavstid omaltpoolt - võtnud arvesse vastavad ajahetked ja asjaolud, kord kutsudes kokku oikumeenilise kirikukogu, kord järele uurides üle kogu maailma ulatuva kiriku veendumust, kord kohalike sinodite kaudu, kord otsides abi teistest vahenditest, mis Jumalik ettehoole on neile kätte näidanud - on defineerinud selliseks õpetuseks, millest tuleb kinni pidada, need asjaolud, mille kohta nad Jumala abiga on kindlaks teinud nende vastavuse püha Piibli ja apostlite traditsioonile.

Peetruse järglastele töötati Püha Vaimu mitte selleks, et nad temalt saadud ilmutuse alusel esitaksid mingi uue õpetuse, vaid selleks, et nad Püha Vaimu kaitsva abi toel pühaduses säilitaksid ja ustavalt esitaksid apostlite kaudu meile edasi antud ilmutust ehk talle pandud usku. Selle paavstide apostelliku õpetuse on omaks võtnud kõik auväärased isad, seda on austanud ja järginud kiriku doktorid täie teadmise juures, et see püha Peetruse aujarg püsib alati puhtana kõigist eksimustest vastavalt töötusele, mille meie Issand ja Lunastaja andis esimesele oma jüngerite seast: *Mina olen sinu eest palunud, et su usk ära ei lõpeks, ja kui sa pärast pöördud, siis kinnita oma vendi* (Lk 22, 32).

Selle töö ja raugematu usu armuanni kinkis Jumal Peetrusele ja tema järglastele sellel piiskopi aujärjel, et nad täidaksid oma kõrget ülesannet kõikide lunastamiseks, ja et nad juhiksid Kristuse karja eemale eksiõpetuste mürgisest toidusest, hankimaks toitu taevasest õpetusest, ning ühtlasi, et kogu kirik, kui lõhenemise põhjused on kõrvaldatud, seisaks ühtsena ja kindlalt oma alusele rajatuna, nõnda et surmavalla värvad teda ei võida.

Et aga just praegu on apostelliku ameti tõhus ja lunastust edendav rakendamine ülimalt tarvilik ning teisalt leidub palju inimesi, kes astuvad üles selle ameti autoriteedi vastu, siis peame eriti hädavajalikuks välja kuulutada see eesõigus, mille Jumala ainusündinud Poeg on tahtnud ühendada kõrgeima karjaseametiga.

Juba ristiusu algaeagadest peale täheldatavat traditsiooni usavalt järgides ja Jumala, meie Lunastaja auks, katoliku usu ülen-damiseks ja ristirahvaste õnnistuseks püha Kirikukogu heakskiidul Me õpetame ja defineerime Jumala ilmutatud dogmana:

Sel juhul, kui Rooma paavst kõneleb *ex cathedra*, see tähendab: siis, kui ta kõikide kristlaste karjasena ja õpetajana oma ametiülesannet täites kõigekõrgema apostelliku autoriteediga defineerib mõnd usku või moraali puudutava õpetuse siduvalt

tervele kirikule, siis on talle antud see ilmeksimatus, mida jumalik Lunastaja soovis anda oma kirikule usku ja moraali puudutava õpetuse määratlemiseks, ja seetõttu on need paavsti definitsioonid muutunud iseenesest, mitte kiriku nõusolekust tingimisel.

Kui keegi julgeb tõsta oma häält selle definitsiooni vastu, mille eest hoidku Jumal, siis ta heidetagu osadusest välja.

Paavsti ilmeksimatuse dogma Vatikani I ja II kirikukogu valguses

Võttes sõna Vatikani I Kirikukogu ees enne paavsti ilmeksimatuse dogma hääletamist, ütles Vinzenzi piiskop Gasser dogmaatilisi küsimusi ettevalmistava komisjoni nimel: "Väljendust 'Rooma piiskop on ilmeksimatu' ei saa pidada ekslikuks. /.../ See on aga ometi ebatäielik, sest ta on ilmeksimatu ainult siis, kui ta piduliku otsusega määratleb kogu kiriku tarvis mingi usku või moraali puudutava küsimuse. Rooma piiskopi ilmeksimatus piirdub tegelikult subjekti osas olukordadega, kus paavst esineb kui üleilmne õpetaja ja kõrgeim kohtumõistja Peetruse aujärjel /.../, see piirdub oma objekti osas usu ja moraali küsimustega, ning sündmuse enda osas on see piiratud olukordadega, kus ta defineerib, mida kõik usklikud peavad uskuma või kõrvale heitma."²⁸

Järelikult on paavsti ilmeksimatus piiratud ja sõltub teatavatest eeldustest. On selge, et Vatikani I Kirikukogu ei kuulutanud ilmeksimatust paavsti püsivaks omaduseks, mis oleks tema isiku lahutamatu koostisosa. Selline tingimatu ilmeksimatus on ainuüksi Jumala päralt. Ilmeksimatuse arm ei võta seega paavstilt neid inimlikke omadusi, mis teevad inimese ekslikuks. See arm ei vabasta teda ka sõnakuulmisest Kristuse ja Tema Evangeeliumi suhtes.

Alljärgnevalt vaatleme paavsti ilmeksimatuse piire ja eeldusi.

Ilmeksimatuse subjekt

Vatikani I Kirikukogu ühendab paavsti ilmeksimatuse kiriku ilmeksimatusega: paavstile on "antud see ilmeksimatus, mida jumalik Lunastaja soovis anda oma kirikule". Ilmeksimatus kuulub tegelikult kirikule, ning selle põhjus on selge: Kristuse ligiolemine kirikus Püha Vaimu läbi aegade lõpuni. Kuna kirik tervikuna ei saa usus eksida, siis tuleb järeldada, et kõik kiriku liikmed saavad osa sellest ilmeksimatusest. Selles mõttes õpetas Vatikani II Kirikukogu: "Jumala püha rahvas saab samuti osa Kristuse prohvetiülesandest /.../ Kõik usklikud üheskoos, kes on saanud salvimise Pühalt (vrd. 1Jh 2,20.27), ei saa usus eksida. See eriline omadus ilmneb usklite osaduses terve rahva üleloomuliku usutunde (*sensus fidei*) abil siis, kui see väljendub üleilmses üksmeeles 'piiskoppidest iga viimase kui usklikuni' usku ja moraali puudutavates küsimustes. Seda usutunnet nimelt äratav ja hoiab alal Tõe Vaim. Selle tulemusel ning püha õpetusameti õpetusi ustavalt järgides kuulab Jumalarahvas enam mitte inimeste sõna, vaid tõelist Jumala Sõna (vrd. 1Ts 2,13) ning hoiab vankumatult kinni pühadele kord juba antud usust (vrd. Juuda 3). Selle usutunde abil tungib Jumalarahvas õige kriitikameelega üha sügavamale usu tõdedesse ning viib neid üha täiuslikumalt ellu."²⁹

Jumala rahvas kannab endas ilmutuslikku tõe, mida ta usub ja elab, ning on selles ilmeksimatu. On selge, et see rahvas kannab eneses oma usku ja elab selle järgi hierarhiselt ülesehitatud kirikus; muidu ta ei oleks enam Jumalarahvas.

Kiriku ilmeksimatus väljendub kahel viisil piiskoppide ilm-

eksimatusena. Vatikani II kirikukogu esitab need mõlemad: "Piiskoppidel eraldi puudub ilmeksimatuse armuand. Ometi kuulutavad nad ilmeksimatult Kristuse õpetust, kui nad ehkki elavad hajali ümber maailma - hoiavad alal ühtsuse sidemed üksteisega ja Rooma piiskopiga ning peavad üksmeelselt lõplikult defineerituks mingit doktriini ametlikus õpetuses, mis puudutab usu ja moraali küsimusi. See leiab aset veel selgemini, kui piiskopid, tulles kokku oikumeenilisele kirikukogule, esinevad usu ja moraali õpetajatena ja kogu üleilmse kiriku kohtumõistjatena; siis peab ühinema nende poolt vastuvõetud otsustega, osutades sõnakuulmist usus."³⁰

Kiriku ilmeksimatus leiab lõpuks ülima väljenduse Rooma piiskopi, st paavsti ilmeksimatuses. Vatikani II Kirikukogu toob esile ka selle mõtte: "Rooma piiskop ei tee oma otsuseid erasikuna, vaid ta selgitab või kaitseb katoliku kiriku õpetust üleilmse kiriku kõrgeima õpetajana, kellele kuulub ainuomase viisil kiriku ilmeksimatuse armuand."³⁰

Kas on võimalik veel selgemini tunnistada kiriku ja paavsti ilmeksimatuse kokkuuluvust? Kirikuga seotud ilmeksimatuse armu suhtes kuulutas Vatikani I Kirikukogu, et see kuulub paavstile. Vihjates "juba ristiusu algaegadest peale täheledatavale traditsioonile", võttis kirikukogu paavsti ilmeksimatuse piibellikaks aluseks Kristuse sõnad Peetrusele: "Mina olen sinu eest palunud, et su usk ära ei lõpeks, ja kui sa pärast pöördud, siis kinnita oma vendi." (Lk 22,32)

Vatikani II Kirikukogu kordas Vatikani I Kirikukogu õpetust ning andis sellele koha kogu kirikut puudutavas õpetuses. See rõhutas eriti, et paavstil ei ole teist ilmeksimatust kui see, mille Kristus andis kirikule, ja et paavsti ilmeksimatus liitub tihedalt piiskoppide kolleegiumi ilmeksimatusega. Kirikukogu rõhutas viimatimainitud tunnust, kui ta määratles, et oma ameti tõttu on Rooma piiskop, piiskoppide kolleegiumi pea, ilmeksimatu. Nimetatud väljend 'piiskoppide kolleegiumi pea' annab mõista, et paavstilt eeldatakse nõupidamist teiste piiskoppidega, enne kui ta teeb pidulikult mingi otsuse usu ja moraali vallas. Sel kombel ühendas Vatikani II Kirikukogu paavsti ilmeksimatust puudutava õpetuse kogu kirikut käsitleva õpetusega.

Ilmeksimatuse objekt

Paavsti ilmeksimatuse piirid saavad selgemaks, kui jälgida, mis selle alla kuulub. Kõigepealt selgub, et ilmeksimatuse eesmärgiks ei ole uue õpetuse väljakuulutamine. Vatikani I kirikukogu ütleb nimelt: "Peetruse järglastele töötati Püha Vaimu mitte selleks, et nad temalt saadud ilmutuse alusel esitaksid mingi uue õpetuse." Paavstidele on antud Püha Vaimu selleks, "et nad /.../ pühaduses säilitaksid ja ustavalt esitaksid apostlite kaudu neile edasi antud ilmutust ehk talle pandud usku." Vatikani II Kirikukogu rõhutab sama: "See ilmeksimatus /.../ ulatub niikaugele, kui on tarvis Jumala ilmutuse varanduse hoolikaks kaitsmiseks ja ustavaks säilitamiseks."³¹

Usu säilitamine (*depositum fidei*) on paavsti ilmeksimatuse vahetu objekt. See tähendab, et paavsti ilmeksimatuse arm puudutab neid tõdesid, mis eksplitsiitselt ja implitsiitselt kuuluvad apostlitele antud jumaliku ilmutuse säilitamise juurde. Selle põhjal ei tohiks piinlik näide paavsti eksimisest Galileo Galilei juhtumi puhul valmistada mingeid probleeme kiriku doktriini suhtes, mis käsitleb paavsti ilmeksimatust.

Võib küsida, kas paavsti ilmeksimatusel on ka kaudne objekt. Selle all peetakse silmas tõdesid, mis on lähedalt seotud usu säilitamise tõdedega, või ilma milleta pole

võimalik mõista ilmutust, või mille eitamine võrdus ilmutuse enda eitamisega. Paavsti ilmeksimatuse kaudsete objektide näideteks võiksid olla pühakukskuulutamised või mingi õpetuse tunnistamine ekslikuks. Kuna puudub selgus, kui kaugale ilmeksimatus kaudsete objektide suhtes küündib, siis ei ütle Vatikani I kirikukogu nende asjade kohta peaaegu mitte midagi. Ka Vatikani II kirikukogu ei käsitlenud seda küsimust. Viimane andis siiski mõista, et probleemi olemasolust ollakse teadlik, kui see eeltsiteeritud lauses tõdes, et ilmeksimatus ulatub niikaugale, kui on tarvis ilmutuse kaitsmiseks ja säilitamiseks. "Hoolikas kaitsmine ja ustav säilitamine" vihjab justnimelt ilmeksimatuse kaudsele objektile.³²

Paavsti ilmeksimatuse teised tähtsad eeldused

Eeldused, mida on tarvis ilmeksimatuse rakendamiseks kirikus, ei ole alati ühed ja samad. Need sõltuvad inimestest või sellest inimesest, kes kasutab ilmeksimatut õpetusmeelevalda. Kui küsimuse all on terve kirik kui Jumalarahvas või piiskopid, kes maailma mitmetes paikades kasutavad tavalist õpetusmeelevalda, siis ei ole mingit erilist viisi, kuidas jagatakse ilmeksimatut õpetust, aga kui ilmeksimatu õpetuse edastajateks on kirikukogu või paavst, siis läheb tarvis vastavaid ettekirjutusi. Sel juhul tuleb kasutada teatavat tava, kuidas õpetada, ja erilist tegu, mis kohustab kõiki kiriku liikmeid võtma vastu täpselt formuleeritud usutõe selle ustavuse nimel, mis neid seob Jumala ilmutusega.

Kui kõne all on paavst, siis selle kõrval, et ta kõneleb *ex cathedra*, on tarvis, et ta kõneleks *ex cathedra Petri*, sõnasõnalt tõlgituna: Peetruse aujärjelt. Praktikast leiab see aset siis, kui on täidetud Vatikani I Kirikukogu poolt defineeritud eeldused: kui paavst räägib kõigi kristlaste karjasena ja õpetajana, kõrgeima apostelliku autoriteedi toel, mingist usku või moraali puudutavast asjast, millest kiriku kõik liikmed on kohustatud kinni pidama. Paavsti õpetuslik definitsioon on ilmeksimatu alles siis, kui need *ex-cathedra*-avalduse olulised tingimused on täidetud.

On huvitav märkida, et Vatikani I kirikukogu definitsioon paavsti ilmeksimatusest räägib usku ja moraali puudutavast õpetusest, millest kogu kirik on kohustatud kinni pidama (*milles see peab püsima*), mitte aga uskuma (*tenendam pro credendam*). See sõnavalik johtub juba eelnimetatud probleemist, st kas ilmeksimatuse kasutusala ulatub kaugemale selle vahetust objektist (jumalik ilmutus ehk usu säilitamine) kaudse objektini, ning kui ulatub, siis kui kaugale. Kui paavsti ilmeksimatuse definitsioonis oleks kasutatud sõna *uskuma*, siis tähendanuks see, et paavsti esitatud ilmeksimatut õpetust tuleb vastu võtta samal viisil nagu Jumalalt saadud usku. See omakorda oleks tähendanud, et ilmeksimatuse definitsioon piiraks selle armu kasutamise usu säilitamisega. Nii oluks välistatud kõik ilmeksimatuse kaudsed objektid. Vatikani I kirikukogu, aga veel vähem Vatikani II kirikukogu ei soovinud teha sellist otsust.

Usklike seisukohast tähendab see, et Vatikani I kirikukogu õpetusele ei ole vastukäiv see, kui paavsti ilmeksimatus piiratakse usu säilitamisega, küll aga on niisugune teguviis selle üldeesmärgi vastane, mille need kaks kirikukogu seadsid.³³

Kaks küsimust

Pärast paavsti ilmeksimatuse eelduste käsitlust ootavad vastust veel kaks küsimust.

Esimene küsimus puudutab kiriku nõusoleku vajalikkust paavsti poolt esitatatud ilmeksimatu õpetuse või moraalidefinitsiooni suhtes. Näib, nagu oleks Vatikani I Kirikukogu andnud sellele küsimusele selge vastuse. Paavsti ilmeksimatuse definitsioon lõpeb nimelt järgmiste sõnadega: "Seetõttu on need Rooma paavsti definitsioonid (*ex cathedra*) muutmatud iseenesest, mitte kiriku nõusolekust sõltudes."

Vatikani I Kirikukogu nõupidamistest selgub siiski, et selle lause teravik on sihtitud gallikanismi vastu. Kõneldes kirikukogul õpetuslike küsimuste ettevalmistava komisjoni nimel, selgitas piiskop Gasser, et lause peab kummutama paavsti ilmeksimatute definitsioonide puhul piiskoppide nõuannete ja toetuse "täpse ja tingimusteta vältimatuse" nõude.

Sõnad "iseenesest, mitte kiriku nõusolekust sõltudes" ei tähenda seega, nagu ei vajaks Rooma paavst kindlustunnet, et tema seisukoht on kooskõlas teiste piiskoppide seisukohaga. Ka piiskop Gasser tunnistas kirikukogu ees, et toetuse ja nõuannete palumine piiskoppidelt ilmeksimatu definitsiooni ettevalmistamisel on omal kohal ning suhteliselt isegi paratamatu. Eelneva sõnastuse ebamäärasus räägib selget keelt: asi ei olnud veel küps.

Vatikani II kirikukogu maadles sama probleemiga, ning ka seal vastuvõetud seisukoht oleks võinud olla selgem. Selles viidatakse paavsti suhtelisele kohustusele paluda piiskoppidelt nõu ja toetust ilmeksimatu definitsiooni tarvis. Esmalt kordab kirikukogu oma eelkäija õpetust: "... tema definitsioone nimetatakse täie õigusega muutmatuks iseenesest, mitte kiriku nõusolekust sõltuvalt, sest need on välja kuulutatud Püha Vaimu abiga, mida talle töötati öndsas Peetruse isikus, ning nõnda ei vaja need kellegi teise heakskiitu ning nende suhtes ei saa kaevata ühelegi teisele kohtuorgani le."³⁴ Seejärel märgitakse, et kirikule töötatud ilmeksimatusest saab osa ka piiskoppide kolleegium: "Kunagi ei tohi neilt definitsioonidelt (paavsti ja piiskoppide kolleegiumi seisukohavõtted) puududa kiriku nõusolek sama Vaimu väes, kelle mõju all kogu Kristuse kari püsib ja edeneb usuühitsuses."³⁴

Vatikani II kirikukogu rõhutab seega ühelt poolt, et paavsti või piiskoppidekolleegiumi definitsioonide ilmeksimatuse allikaks pole kiriku nõusolek, ja teiselt poolt, et nendelt definitsioonidelt see nõusolek ei puudu. Kuna Vatikani II kirikukogu õpetuse järgi on paavsti ilmeksimatuse armuand ainulaadsel viisil kiriku enda ilmeksimatuse armuand,³⁴ siis on iseenesest selge, et paavst, kasutades seda armu, leiab tuge ja vastukaja kiriku usust. Selles mõttes on loogiline, et paavsti ilmeksimatu definitsioon mingis usu või moraali küsimuses võetakse kirikus omaks vähemalt ajapikku. Kui mingi selge juhtumi korral jääks kiriku omaksvõtt siiski puuduma, võiks seda seletada asjaoluga, et paavst on ületanud oma armuanni ja ülesande piirid ning et kõik ilmeksimatuse tingimused ei ole täidetud. Sama järelduseni jõutaks ka siis, kui praktiliselt kõik piiskopid oleksid paavstiga erineval arvamusel tema ilmeksimatu definitsiooni suhtes.³⁵

Oleks ekslik mõista Vatikani I ja II kirikukogu õpetust õpetuslike määratluste muutmatusest nii, et nende definitsioonidega antud õpetuses ei tohi enam toimuda arengut. See teeks tühjaks selle, mida Vatikani II kirikukogu õpetab väga tähtsas avalduses: "Terve Jumalarahva, aga eriti karjaste ja teoloogide ülesandeks on Püha Vaimu abiga kuulata, eristada ja tõlgendada meie aja erinevaid hääli ning hinnata neid Jumala Sõna valguses, et ilmutatud tõde võidaks üha sügavamalt vastu võtta, üha paremini mõista ja üha kohasemalt

edasi anda.³⁶ Kas ei tähenda see, et ka muutmatuid definit-sioone võib kohasemalt edasi anda, kui Püha Vaim seda soovib?

Pärast sedat esimest küsimust ja vastust kerkib üles teine küsimus. Vatikani II kirikukogu eeldas, et paavst esitab ilmeksimatu õpetuse eelneva uurimise tulemusena: "Kui Rooma piiskop või piiskoppide kolleegium koos temaga defineerivad mingi dogma, esitavad nad selle kooskõlas ilmutusega, millest kõik peavad kinni pidama ja seda järgima. /.../ Tõe Vaimu valguse abiga hoitakse seda pühasti alal ja antakse kirikus ustavalt edasi. Selle asjakohaseks uurimiseks ja kohasel viisil edasiandmiseks töötavad Rooma piiskop ja teised piiskopid, oma ametikohuste tõttu ning asja tõsidust arvesse võttes, hoolsalt ja kasutades sobivaid vahendeid."³⁷

Vatikani I Kirikukogul kinnitas piiskop Gasser, et pole põhjust karta, nagu võiks terve kirik eksida paavsti hooletuse või pahatahtlikkuse tulemusel: "Kristuse kaitse ja Tema töötatud jumalik abi Peetruse järeltulijatele on nii vägevad, et kui paavsti otsus oleks ekslik ja usu suhtes kahjulik, läheks see nurja, ning kui paavst tõesti defineerib mingi õpetuse, on see eksimatu tõde."³⁸

Paljud teoloogid on seda argumentatsiooni aktsepteerinud. Teised taas arvavad, et on raske apelleerida sellele, mida Jumal lubaks ja mida ta ei lubaks. On põhjust pöörata tähelepanu asjaolule, et niisuguse mõttekäigu puhul lepatakse liiga kergesti võimalusega, et paavsti poolt oma ilmeksimatuse nimel tehtud ekslik otsus võiks seada ohtu või koguni hävitada terve kiriku usu. Nimelt võib julgelt eeldada, et paavsti eksimust märgataks teoloogide kriitika ja piiskoppide vastuseisu abil, ning eriti Püha Vaimu selle õpetamise abil, mille tõttu Jumalarahvas "Kõigekõrgemalt vastuvõetud salvimise alusel ei saa usus eksida".³⁹ Õigusega võib teha järelduse, et kohane uurimine ja hoolikas töö kuuluvad paavsti ilmeksimatuse armuanni kasutamise eeltingimuste hulka.⁴⁰

Lõpetuseks

Selle artikli eesmärgiks oli teha lugejale sissejuhatus katoliku kiriku paavsti ametit puudutavasse õpetusse, peamiselt neis osades, mida vormiti Vatikani I ja II kirikukogu käigus. Selle eesmärgi saavutamiseks keskendus see kirjutis kahele keskele dogmale, mis käsitlevad paavsti ametit: paavsti

primaadile ja ilmeksimatusele.

Neid teemasid käsitledes on saanud selgeks, et paavsti primaati ja ilmeksimatust puudutav katoliku kiriku doktriin on läbinud tähelepanuväärse arengutee nende saja aasta jooksul, mis jäävad Vatikani I ja II kirikukogu vahele. Seda oligi oodata juba põhjusel, et kõik usudefinitsioonid, ka need, mis puudutavad primaati ja ilmeksimatust, alluvad ajalooliste olukordade seaduspärasustele. Usukongregatsiooni dokument, mis puudutab kirikut, mainib nelja taolist ajaloolist tegurit: inimeadmiste piiratus usudefinitsiooni koostamisel, definitsiooni põhjuste piiratus, definitsioonis kasutatud ajajärgule omased mõisted, ning definitsiooni koostamisaja keele stiil ja omapära.⁴¹ Peale nende tegurite ja neist veel rohkem on primaadi ja ilmeksimatuse doktriini arengut mõjutanud kiriku sisemine areng, mida kujundab Püha Vaim.

See tähendab, et arengu jätkumine on võimalik ka tulevikus. On põhjust loota, et areng kulgeb järgmisi, teoloogias juba kuu omandanud suundi mööda:

- Paavsti ja tema ametit käsitlevat terminoloogiat täpsustatakse ning hoidutakse niisugustest aunimedest, mis ei vasta teoloogias saavutatud arusaamadele paavsti ametist.
- Võimu mõistet, eriti seoses paavsti primaadiga, piiritletakse praegusest täpsemalt või asendatakse teenimise mõistega.
- Paavsti amet kiriku ühtsuse teenimisena seatakse üha selgemini kiriku osaduse raamidesse ning ühendatakse piiskoppide kolleegiumiga.
- Paavsti ilmeksimatuse definitsiooni ning sellega seotud anateemi tühistamist käsitlevat uurimistööd jätkatakse.
- Paavsti ametit mõistetakse üha enam seoses evangeeliumi ja euharistiaga.

Tahaksin oma kirjutise lõpetada isikliku märkusega. Nii kaua, kui olen olnud piiskop, on minus kasvanud veendumus, et katoliku kirik ei saaks elada ühtsuses, kui ei oleks paavsti; olen hakanud üha rohkem austama ja armastama inimest, kes oma nõrkustest hoolimata kannab selle ameti koormat. Usun, et ta sageli mõtleb nendele eriti paavsti puudutavale sõnadele, mida Kristus ütles Peetrusele: "Kui sa olid noorem, siis sa võotasid ennast ise ja läksid, kuhu sa tahtsid. Aga kui sa saad vanaks, siis sa sirutad oma käed ja keegi teine võtab sind ja viib sind, kuhu sa ei taha." (Jh 21,18) □

¹ AAS LIX (1967), 497.

² Gemeinsame römisch-katholische evangelisch-lutherische Kommission: Das Geistliche Amt in der Kirche, Paderborn 1981, 73.

³ Walter Kasper, Das Petrusamt in ökumenischer Perspektive. - In der Nachfolge Jesu Christi, Freiburg 1980, 93-99.

⁴ John Henry Newman, Certain difficulties felt by Anglicans in Catholic teaching II, London 1896, 264 ⁵ CIC 375:1

⁶ Alfons M. Stickler SDB - Jean B. Beyer SJ, Sacra Potestas - Periodica de re morali, canonica, liturgica 71 (1982), 65-91, 93-145.

⁷ Vatikani I kirikukogu konstitutsioon Pastor aeternus on tõlgitud dominiikaanipeester Martti Voutilainen OP tõlke järgi soome keelde.

⁸ R. Aubert, Vatican I, Hist. des Conciles Oecumeniq. 12, Paris 1964, 7-9 Firenze kirikukogu VI istung (6. 7. 1439)

¹⁰ Lumen Gentium (Dogmaatiline konstitutsioon Kirikust), 18.

¹¹ Lumen Gentium, 18. ¹² Vrd. 1 Kr 4,1.

¹³ Lumen Gentium, 22. ¹⁴ Nota explicativa praevia, 1.

¹⁵ Nota explicativa praevia, 2. ¹⁶ Nota explicativa praevia, 3,4.

¹⁷ Wilhelm Breuning: Das Verständnis des katholischen Bischofsamtes nach den zweiten Vatikanischen Konzil - Bischofsamt der Einheit - Ein Beitrag zum ökumenischen Gespräch. München 1983, 9 -; Johannes Auer - Joseph Ratzinger, Kleine katholische Dogmatik, VIII, 266 -.

¹⁸ Roger Aubert, Vatican I, Histoire des Conciles Oecumeniques 12, Paris 1964. Robert Gray, Cardinal Manning, London 1985.

¹⁹ The letters and diaries of John Henry Newman, XXIV, 377.

²⁰ Hans Küng, Unfehlbar? Eine Anfrage.

²¹ The letters and diaries of John Henry Newman, XXV, 23.

²² The letters and diaries of John Henry Newman, XXV, 19.

²³ DS, sissejuhatus enne 3050.

²⁴ John Mahoney, The making of moral theology, Oxford 1987.

²⁵ Konstantinoopoli IV kirikukogu (869-870). Paavst Hormisdase (514-523) usutunnistusest (DS 363-365), mis lülitati Photiost puudutavate kaanonite koosseisu ning millele kirjutatud alla keiser ja kõik piiskopid.

²⁶ Lyoni kk (1274) ettelõpetus Michael Palaiologose usutunnistusest (DS 861).

²⁷ Firenze kirikukogu 6. istung (1439) (DS 1307).

²⁸ Vrd. J.M.R. Tillard, The bishop of Rome, London 1983, 173.

²⁹ Lumen Gentium, 12.

³⁰ Lumen Gentium, 25.

³¹ Lumen Gentium, 25.

³² Avery Dulles SJ, Infallibility. The terminology of Moderate infallibilism. - Teaching authority and infallibility in the church. Lutherans and Catholics in dialogue, VI, Minneapolis 1978, 69-100.

³³ Avery Dulles SJ, Moderate infallibilism, 86. ³⁴ Lumen Gentium, 25.

³⁵ Avery Dulles SJ, Moderate infallibilism, 89.

³⁶ Pastoraalkonstitutsioon - Kirik tänapäeva maailmas (Gaudium et spes), 44.

³⁷ Lumen Gentium, 25.

³⁸ Avery Dulles SJ, Moderate infallibilism, 91. ³⁹ Lumen Gentium, 12.

⁴⁰ Avery Dulles SJ, Moderate infallibilism, 91.

⁴¹ Mysterium Ecclesiae. Declar. circa catholicam doctrinam de ecclesia contra nonnullos errores hodiernos tuendam 24.6.1973 (AAS 65 (1973), 402).

136.	Johannes IV	Pietro Canipanova	983-984	197.	Benedictus XII	Jacques Fournier	1334-1342
137.	Johannes XV		985-996	198.	Clemens VI	Pierre Roger de Beaufort	1342-1352
138.	Gregorius V	Brunone	996-999	199.	Innocentius VI	Etienne Aubert	1352-1362
	Johannes XVI	G. Filagato	997-998	200.	O. Urbanus V	Guillaume de Grimoard	1362-1370
139.	Silvester II	Gerberto	999-1003	201.	Gregorius XI	Pierre Roger de Beaufort	1370-1378
140.	Johannes XVII	Siccone	1003	202.	Urbanus VI	Bartolomeo Prignano	1378-1389
141.	Johannes XVIII	Fasano	1003/04-1009		Clemens VII	Robert de Geneve	1378-1394
142.	Sergius IV	Pietro	1009-1012	203.	Bonifacius IX	Pietro Tomacelli	1389-1404
143.	Benedictus VIII	Teofilatto	1032-1044		Benedictus XIII	Pedro de Luna	1394-1423
	Gregorius VI		1012	204.	Innocentius VII	Cosma Migliorati	1404-1406
144.	Johannes XIX		1024-1032	205.	Gregorius XII	Angelo Correr	1406-1415
145.	Benedictus IX	Teofilatto	1032-1044		Alexander V	Pietro Filargo	1409-1410
146.	Silvester III	Giovanni	1045		Johannes XXIII	Baldassare Cossa	1410-1415
147.	Benedictus IX	Teofilatto	1045	206.	Martinus V	Odone Colonna	1417-1431
148.	Gregorius VI	Giovanni Graziano	1045-1046	207.	Eugenius IV	Gabriele Condulmer	1431-1447
149.	Clemens II	Suitgero	1046-1047		Felix V	Amadeo	1439-1449
150.	Benedictus IX	Teofilatto	1047-1048	208.	Nicolaus V	Tomaso Parentucelli	1447-1455
151.	Damasus II	Poppone	1048	209.	Calixtus III	Alonso de Borja	1455-1458
152.	P. Leo IX	Brunone	1049-1054	210.	Pius II	Enea Silvio Piccolomini	1458-1464
153.	Victor II	Gebeardo	1055-1057	211.	Paulus II	Pietro Barbo	1464-1471
154.	Stephanus IX (X)	Frederico	1057-1058	212.	Sixtus IV	Francesco della Rovere	1471-1484
	Benedictus X	Giovanni	1058-1059	213.	Innocentius VIII	Giovanni Battista Cibo	1484-1492
155.	Nicolaus II	Gerardo	1059-1061	214.	Aleksander VI	Rodrigo de Borja	1492-1503
156.	Alexander II	Anselmo da Baggio	1061-1073	215.	Pius III	Francesco Todeschini-Piccolomini	1503
	Honorius II	Cadalo	1061-1071/72	216.	Julius II	Giuliano della Rovere	1503-1513
157.	P. Gregorius VII	Hildebrand	1073-1085	217.	Leo X	Giovanni de Medici	1513-1521
	Clemens III	Wiberto	1080-1100	218.	Hadrianus VI	Adrian Florensz (Utrecht)	1522-1523
158.	O. Victor III	Daferio	1086-1087	219.	Clemens VII	Giulio de Medici	1523-1534
159.	O. Urbanus II	Odone di Lagery	1088-1099	220.	Paulus III	Alessandro Farnes	1534-1549
160.	Paschalis II	Raniero	1099-1118	221.	Julius III	G. M. Ciochi del Monte	1550-1555
	Theodericus		1100-1102	222.	Marcellus II	Marcello Cervini	1555
	Albertus		1102	223.	Paulus IV	Gian Petro Carafa	1555-1559
	Silvester IV	Maginulfo	1105-1111	224.	Pius IV	Giovan Angelo de Medici	1559-1565
161.	Gelasius II	Giovanni Caetani	1118-1119	225.	P. Pius V	Antonio (Michele) Chislieri	1566-1572
	Gregorius VIII	Maurizio e Burdino	1118-1121	226.	Gregorius XIII	Ugo Boncompagni	1572-1585
162.	Calixtus II	Guido di Borgogna	1119-1124	227.	Sixtus V	Felice Peretti	1585-1590
163.	Honorius II	Lamberto dei Fagnani	1124-1130	228.	Urbanus VII	Giambattista Castagna	1590
	Coelestinus II	Tebaldo Buccapeus	1124	229.	Gregorius XIV	Niccolo Sfondrati	1590-1591
164.	Innocentius II	Gregorio Papareschi	1130-1143	230.	Innocentius IX	Giovanni Antonio Facchinetti	1591
	Anacletus II	Pietro Pierleone	1130-1138	231.	Clemens VIII	Ippolito Aldobrandini	1592-1605
	Victor IV	Gregorio Conti	1138	232.	Leo XI	Alessandro de Medici	1605
165.	Coelestinus II	Guido di Castello	1143-1144	233.	Paulus V	Camillo Borghese	1605-1621
166.	Lucius II	Gerardo Caccianemici	1144-1145	234.	Gregorius XV	Alessandro Ludovisi	1621-1623
167.	O. Eugenius III	Bernardo Aganelli	1145-1153	235.	Urbanus VIII	Maffeo Barberini	1623-1644
168.	Anastasius IV	Corrado	1153-1154	236.	Innocentius X	Gianbattista Pamfili	1644-1655
169.	Hadrianus IV	Nicolaus Breakspear	1154-1159	237.	O. Innocentius XI	Fabio Chigi	1655-1667
170.	Alexander III	Rolando Bandinelli	1159-1181	238.	Clemens IX	Giulio Rospigliosi	1667-1669
	Victor IV	Ottaviano di Monticello	1159-1164	239.	Clemens X	Emilio Altieri	1670-1676
	Paschalis III	Guido da Crema	1164-1168	240.	O. Innocentius XI	Benetto Odescalchi	1676-1689
	Calixtus III	Giovanni	1168-1178	241.	Alexander VIII	Pietro Ottoboni	1689-1691
	Innocentius III	Lando	1179-1180	242.	Innocentius XII	Antonio Pignatelli	1691-1700
171.	Lucius III	Ubaldo Allucingoli	1181-1185	243.	Clemens XI	Giovanni Francesco Albani	1700-1721
172.	Urbanus III	Uberto Crivelli	1185-1187	244.	Innocentius XIII	Michelangelo dei Conti	1721-1724
173.	Gregorius VIII	Albertus de Morra	1187	245.	Benedictus XIII	Pietro Francesco Orsini	1724-1730
174.	Clemens III	Paulus Scolari	1187-1191	246.	Clemens XII	Lorenzo Corsini	1730-1740
175.	Coelestinus III	Giacinto Boboni-Orsini	1191-1198	247.	Benedictus XIV	Prospero Lambertini	1740-1758
176.	Innocentius III	Lothar, Segni krahv	1198-1216	248.	Clemens XIII	Carlo Rezzonico	1758-1769
177.	Honorius III	Cencio Savelli	1216-1227	249.	Clemens XIV	Lorenzo Ganganelli	1769-1774
178.	Gregorius IX	Hugo, Segni krahv	1227-1241	250.	Pius VI	Giovanni Angelo Braschi	1775-1799
179.	Coelestinus IV	Gaufrid Castiglione	1241	251.	Pius VII	Luigi Barnaba Chiaramonti	1800-1823
180.	Innocentius IV	Sinibald Fieschi	1243-1251	252.	Leo XII	Annibale della Genga	1823-1829
181.	Alexander IV	Rainald, Segni krahv	1254-1261	253.	Pius VIII	Francesco Saverio Castiglioni	1829-1830
182.	Urbanus IV	Jacques Pantaloon	1261-1264	254.	Gregorius XVI	Bartolomeo Alberto Capellari	1831-1846
183.	Clemens IV	Guido Fulcodi	1265-1268	255.	Pius IX	Giovanni M. Mastai Ferretti	1846-1878
184.	O. Gregorius X	Teobaldo Visconti	1271-1276	256.	Leo XIII	Gioacchino Pecci	1878-1903
185.	O. Innocentius V	Petrus de Tarantasia	1276	257.	P. Pius X	Giuseppe Sarto	1903-1914
186.	Hadrianus V	Ottobono Fieschi	1276	258.	Benedictus XV	Giacomo della Chiesa	1914-1922
187.	Johannes XXI	Petrus Juliani	1276-1277	259.	Pius XI	Achille Ratti	1922-1939
188.	Nicolaus III	Giovanni Gaetano	1277-1280	260.	Pius XII	Eugenio Pacelli	1939-1958
189.	Martinus IV	Simon de Brion	1281-1285	261.	Johannes XXIII	Angelo Giuseppe Roncalli	1958-1963
190.	Honorius IV	Giacomo Savelli	1285-1287	262.	Paulus VI	Giovanni Battista Montini	1963-1978
191.	Nicolaus IV	Girolamo Masei	1288-1292	263.	Johannes Paulus I	Albino Luciani	1978
192.	P. Coelestinus V	Pietro del Murrone	1294	264.	Johannes Paulus II	Karol Wojtyla	1978-
193.	Bonifacius VIII	Benedetto Gaetani	1294-1303				
194.	O. Benedictus XI	Niccolo Boccasini	1303-1304				
195.	Clemens V	Bertrand de Got	1305-1314				
196.	Johannes XXII	Jacques Duese	1316-1334				
	Nicolaus V	Pietro Rainalducci	1328-1330				

P - pühak; Õ - õndsaskiidetud; numbriteta paavstid on nn vastupaavstid, keda paavstide hulka ei loeta. Allikas: Annuario Pontificio; eri allikates võivad andmed olla veidi erinevad.

See ajakiri ilmub igal kuul
ja toob oma lugejani:

- läbitöötatud infot
katoliku kiriku õpetusest
- ülevaateid sündmustest
tänapäeva kirikus
- hinnanguid maailmas toimuvale
kiriku vaatenurgast
- katoliku kiriku ajaloost
- püsiväärtusega
vaimulikku kirjandust
- teoloogilisi artikleid

"Kiriku Elu"

saab järgmisest aastast alates
hakata tellima posti teel koju.